

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 65

1962

HÄFTE 1

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND
DISTRIBUTÖR: CWK GLEERUP

Detta häfte kostar kr. 5:-

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

avses utkomma med fem häften om året. Prenumerationspriset för 1962 är 20 kr. pr år vid prenumeration direkt hos Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund (postgiro nr 27 95 65), samt 25 kr. pr år vid beställning genom bokhandel. Studerande vid de akademiska lärosätena erhålla abonnemang till nedsatt pris genom anmälan till vederbörande lärare.

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund jan. 1962.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL:

UPPSATSER:

HENKOW, HUGO, Riksdagens Militieombudsman	1
STJERNQUIST, PER, Det ekonomiska livets rättsliga grundvalar	15
ROHTLIEB, CURT, Valfärdsstaten	21

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN:

Konstitutionella och kommunala frågor vid 1961 års riksdag. Av FINN BERGSTRAND	42
Konstitutionella och kommunala frågor förelagda 1962 års riksdag. Av HANS MEIJER	47
Missvisande statistik. Av BERTIL FISKESJÖ	49
Inrikesnytt. Av KRISTER WAHLBÄCK	51
Val utomlands. Av KRISTER WAHLBÄCK	52
Statskunskapen vid de akademiska lärosätena år 1961. Av ESBJÖRN JANSON, BENGT JOHANSSON, KRISTER WAHLBÄCK, LENNART BODSTRÖM	55

LITTERATURGRANSKNINGAR:

Oscar II, Mina memoarer. Anm. av OLLE NYMAN	61
Mats Kihlberg och Donald Söderlind, Två studier i svensk konservatism 1916-1922. Anm. av NILS ELVANDER	67
Ivar Anderson, Svenska Dagbladets historia. I. 1884-1940. Anm. av OLLE GELLERMAN	72
Berättelse över Fahlbeckska stiftelsens verksamhet år 1961. ..	76
Tidskriftsöversikt. Av GUNNAR SJÖBLOM	79

STIFTELSEN SIAMON

utdelar årligen stipendier till forskare eller vetenskapliga skriftställare inom ämnena nationalekonomi och statskunskap. Ansökningar om stipendier med de handlingar och referenser som åberopas kan insändas senast den 10 maj 1962 till stiftelsens verkställande ledamot, advokaten Per-Axel Weslien, Norrmalmstorg 2, Stockholm C.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

NY FÖLJD

UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

SEXTIOFEMTE ÅRGÅNGEN
(NY FÖLJD, ÅRG. 44)

1962

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

REDAKTION:
FAHLBECKSKA STIFTELSENS KOLLEGIUM

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE:
ERIK FAHLBECK

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1 9 6 2

INNEHÅLL

UPPSATSER

GOLDMANN, KJELL, Några aspekter på läroverkens politiska beteende . . .	406
HALLESVIK, STIG, Partimotsättningarna vid 1771—72 års riksdag som bakgrund till Gustav III:s statskupp	383
HANSSON, BÖRJE, Hypotesernas roll inom historisk och nutidsinriktad samhällsforskning	119
HENKOW, HUGO, Riksdagens Militieombudsman	1
HESSLER, CARL ARVID, Herbert Tingstens förvandlingar	351
INGER, GÖRAN, Klosterförbudet i Sverige och dess upphävande	133
OLSSON, HENRIK A., Om »abdikationshot» och parlamentarism	98
PETRÉN, GUSTAF, Statsrättsliga spörsmål vid Sveriges deltagande i internationella organisationer	359
ROHTLIEB, CURT, Vålfärdsstaten	21
STJERNQUIST, PER, Det ekonomiska livets rättsliga grundvalar	15
STRÖMBERG, TORE, Uppgifter för den allmänna rättsläran	271
THOMASSON, CARL-GUSTAF, Gustaf Steffen. En säregen gestalt i svensk lärdomshistoria	279
WELINDER, CARSTEN, Sovjets budget	85

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDE

ANDERSON, STANLEY V., Medlemmerne i Nordisk Råd 1953—59	174
BERGSTRAND, FINN, Konstitutionella och kommunala frågor vid 1961 års riksdag	42
BYLUND, THORD, Israels statsliv	312
FISKESJÖ, BERTIL, Missvisande statistik	49
FREDELIUS, HJALMAR, Riksdagsledamöternas immunitet enligt 110 § regeringsformen	435
LARSSON, REIDAR, Nationalutskottet i Tjeckoslovakien	192
MEIJER, HANS, Konstitutionella och kommunala frågor förelagda 1962 års riksdag	47
SJÖBERG, HANS, Den franska fackföreningsrörelsen efter andra världskriget	216
WAHLBÄCK, KRISTER, Inrikesnytt	51
— Val utomlands	52
— Val i Indien	308
— Referendum	309
— Nya statliga utredningar	310
— Förändringar inom departementen	432
— Utländska val	434
Statskunskapen vid de akademiska lärosätena år 1961. Av ESBJÖRN JANSON, BENGT JOHANSSON, KRISTER WAHLBÄCK, LENNART BODSTRÖM	55

LITTERATURGRANSKNINGAR

AHLANDER, BJÖRN, Maktspelet i USA. Partier och institutioner i amerikanskt statsliv. Anm. av <i>Olle Nyman</i>	345
ANDERSON, IVAR, Svenska Dagbladets historia I, 1884—1940. Anm. av <i>Olle Gellerman</i>	72
ELVANDER, NILS, Harald Hjärne och konservatismen. Anm. av <i>Gert Hornvall</i>	333
Festskrift till Arthur Thomson den 6 november 1961. Anm. av <i>Hans Cavalli</i>	454
FURHOFF, LARS, Kommunal skendemokrati? Anm. av <i>Lennart Bodström</i>	348
KELLY, JOHN MAURICE, Fundamental rights in the Irish law and constitution. Anm. av <i>Lars Frykholm</i>	258
KIHLBERG, MATS och SÖDERLIND, DONALD, Två studier i svensk konservatism 1916—1922. Anm. av <i>Nils Elvander</i>	67
LINDBLAD, INGEMAR, Svenska Kommunalarbetarförbundet 1910—1960. Anm. av P.-E. BACK	463
OSCAR II, Mina memoarer I. Anm. av <i>Olle Nyman</i>	61
— Mina memoarer II. Anm. av <i>Nils Elvander</i>	451
PETERS, HANS, m.fl., Handbuch der kommunalen Wissenschaften und Praxis, I—III Anm. av <i>Fritz Kaijser</i>	234
RUIN, OLOF, Kooperativa Förbundet 1899—1929. Anm. av <i>Hans Meijer</i>	259
WALLIN, GUNNAR, Valrörelser och valresultat. Andrakammarvalen i Sverige 1866—1884. Anm. av <i>Per Sundberg</i>	457
Berättelse över Fahlbeckska stiftelsens verksamhet år 1961	76
Tidskriftsöversikter. Av <i>Gunnar Sjöblom</i>	79, 263, 467

RIKSDAGENS MILITIEOMBUDSMAN

Av Militieombudsmannen HUGO HENKOW, Stockholm

När det år 1809 inrättade, för vårt land säregna justitieombudsmansämbetet existerat i närmare hundra år, uppkom första gången tanken på ytterligare ett liknande ämbete. I sammanhang med antagandet av 1901 års härordning och värnpliktslag väckte den liberale riksdagsmannen Karl Staaff inom Andra kammaren en motion, vari han närmast efter mönster av det redan bestående ämbetet föreslog inrättandet av ett folkrepresentativt ämbete, en militieombudsman, med uppgift att kontrollera försvarsväsendet. Andra kammaren fann för sin del att förslaget borde göras till föremål för vidare prövning men i Första kammaren föll frågan. Vid 1903, 1904 och 1908 års riksdagar väcktes ånyo motioner i ämnet, varvid dock utgången blev densamma.

Om sålunda riksdagen vid denna tid ej kände sig övertygad om att särskild kontroll över försvarsväsendet var behövlig, hade regeringen en annan mening. Visserligen ansåg regeringen att berättigade anmärkningar i stort sett icke kunde riktas mot det sätt varpå försvarets angelägenheter handhades. Men å andra sidan hade en allmän misstro mot den militära förvaltningen på olika sätt tagit sig uttryck och antimilitaristisk propaganda alltmer utbredd sig. Efter särskild utredning i vad mån kontroll av eller samarbete med civila personer lämpligen borde äga rum inom det militära området samt angående omfattningen av kontrollen eller samarbetet och organisationen därav tillsatte därför Kungl. Maj:t den 11 december 1908 den s. k. civilkommissionen. Enligt utfärdad instruktion skulle kommissionen huvudsakligen undersöka förvaltningen av de för försvaret anslagna medlen samt de värnpliktigas behandling och vård. Kommissionens verksamhet var emellertid från början tidsbegränsad och betraktades sålunda endast som en provisorisk lösning av spørsmålet om särskild kontroll över försvarsväsendet.

År 1914 fann regeringen tiden vara inne att till slutlig behandling upptaga kontrollfrågan. Förutom sambandet med det vid detta års

senare riksdag framlagda förslaget till revision av strafflagstiftningen och rättegångsordningen för krigsmakten förelåg ett ännu mer välgående skäl för frågans avgörande i de förestående reformerna inom försvarsväsendet. Dessa inneburo en väsentlig ökning utöver 1901 års härordning av såväl värnpliktens omfattning som anslagen för försvarsändamål. Genom proposition den 14 maj 1914 förelade Kungl. Maj:t riksdagen förslag till ändringar i grundlagarna av innebörd att ett militieombudsmannaämbete inrättades vid sidan om och med samma ställning som justitieombudsmansämbetet. Ombudsmännen skulle ha till uppgift att öva tillsyn över lagars och författningars efterlevnad, militieombudsmannen i vad de skulle tillämpas vid krigsdomstolarna samt av ämbets- och tjänstemän med avlöning från de till försvaret anslagna medel och justitieombudsmannen i vad de eljest skulle vid domstolarna samt av ämbets- och tjänstemän tillämpas, ävensom att enligt sagda fördelning vid vederbörliga domstolar i laga ordning tilltala dem som uti sina ämbetens utövning någon olaglighet begått eller underlåtit att sina ämbetsplikter behörigen fullgöra.

Propositionen innebar alltså en utbyggnad av riksdagens kontrollrätt över domstolar och förvaltning. Det kunde ha legat nära till hands att såsom en stadigvarande institution bibehålla civilkommissionen, vars medlemmar förordnats av Kungl. Maj:t. Såväl principiellt som från praktisk synpunkt ansåg emellertid regeringen den föreslagna lösningen vara att föredraga. Som ett skäl av sistnämnda slag anfördes att civilkommissionen, åtminstone med sitt dittillsvarande medlemsantal, visat sig alltför tung och vidlyftig för att lämpligen äga bestånd för framtiden. Sannolikt tillmättes dock väl så stor betydelse åt en annan omständighet, ehuru den icke kom till direkt uttryck i propositionen. Genom att tillsynen över försvarsväsendet anförtroddes ett folkrepresentativt ämbete i stället för ett organ under Kungl. Maj:t kunde den förväntas bättre tillgodose det syfte som vid civilkommissionens tillsättande angivits vara att ådagalägga grundlösheten av den förutnämnda misstron mot försvarets företrädare.

Visserligen hade riksdagen redan genom justitieombudsmannen kontrollrätt även på försvarets område. Men efter detta ämbetes tillkomst hade statsverksamheten utvecklats i mycket hög grad, bl. a. genom inrättandet av kommunikationsverken och övriga affärsdrivande verk samt genom försvarsbördans överflyttning från jordägarna i deras egenskap av rust- och rotehållare till hela befolk-

ningen i och med värnplikten. Och justitieombudsmannen saknade därför möjlighet att ägna alla delar av statsverksamheten erforderlig uppmärksamhet. Beträffande försvarsväsendet hade sålunda hans tillsyn inskränkts till granskning av krigsdomstolarnas domböcker och av fångförteckningar i fråga om personer, som av dessa domstolar dömts till frihetsstraff, samt till undersökning av fall i vilka ingripande särskilt påkallats. I den allmänna uppfattningen gjorde sig emellertid kravet på en betryggande kontroll gällande med speciell styrka just i fråga om försvaret. Värnpliktens fullgörande medförde i personligt hänseende att stora delar av befolkningen under långa tider underkastades helt andra levnadsförhållanden och en annan lagstiftning än medborgarna i övrigt. Tillämpningen av den förhållandevis stränga strafflagstiftningen för krigsmakten och det i vissa hänseenden summariska militära rättegångsförfarandet krävde noggrant aktgivande på författningarnas innehåll och syfte. Anslagen till försvaret utgjorde en mycket stor del av statsbudgeten och användes i betydande omfattning för anskaffning av krigsmateriel och förnödenheter av olika slag. Denna anskaffning behövde så mycket mer övervakas som försvarsväsendet, i motsats till exempelvis kommunikationsverken, saknade den begränsning och ledtråd vid anskaffningen, vilken följde av nödvändigheten att söka erhålla skäligen avkastning å nedlagda medel. Erfarenheten hade visat att särskilt de värnpliktigas behandling och den ekonomiska förvaltningen gjorts till föremål för klander som berott på missuppfattning eller bristande kännedom om det verkliga sammanhanget. Oriktiga föreställningar kunde lätt få vidsträckt spridning. Att förebygga sådant var angeläget, särskilt med hänsyn till den synnerliga vikten av att allmänheten omfattade försvaret med fullt förtroende.

På grund av huvudsakligen dessa förhållanden hade den enda tillfredsställande utvägen befunnits vara att utbryta försvarsväsendet från justitieombudsmannens ämbetsförvaltning. Den nya ämbetsmyndighet, på vilken det utbrutna arbetsområdet avsågs skola överflyttas, borde vara anordnad enligt samma grunder som gällde för justitieombudsmannen. Liksom denne skulle alltså även militieombudsmannen vara lagkunnig. Häri låg ett avståndstagande från den i 1901 års motion framförda tanken på militär sakkunskap. Detta gjorde i sin tur att vad i propositionen uttalats därom, att militieombudsmannens kontrollverksamhet icke skulle omfatta det rent fackmässiga militära arbetet, kom att framstå såsom naturligt. För en ämbetsman med förnämsta uppgift att övervaka lagars och

författningars efterlevnad var utan tvivel juridisk utbildning mer behöfelig än militär. Med hänsyn till syftet att genom fortlöpande övervakning, opartisk undersökning i anledning av klagomål och ingripande mot uppdagade missförhållanden stärka allmänhetens förtroende för försvaret ansågs det också vara av stor betydelse att kontrollen utövades av en civil person.

På konstitutionsutskottets hemställan beslöt riksdagen den 19 augusti 1914 att såsom vilande antaga propositionens förslag till grundlagsändringar med vissa mindre jämkningar. I Första kammaren fattades beslutet med 110 röster mot 9 men i Andra kammaren utan votering. Vid 1915 års riksdag företogs förslaget till fortsatt behandling och blev den 23 mars antaget i båda kamrarna utan votering.

I anslutning till den sålunda lämnade översikten av militieombudsmansämbetets tillkomst bör måhända understrykas den stora betydelse som försvarsupprustningen i samband med första världskrigets utbrott hade i sammanhanget. Oaktat att nyss omnämnda riksdagsbeslut fattades utan att nämnvärda meningsmotsättningar kommo till synes, var kontrollen över försvarsväsendet i själva verket en politisk stridsfråga. Första kammarens tidigare motstånd mot ämbetets inrättande förbyttes säkerligen ej i en överväldigande majoritet för inrättandet enbart på grund av övertygelsekraften i propositionens motivering. Under debatten i kammaren 1914 framhölls, att frågan om militieombudsmansämbetets inrättande utgjorde ett led i den stora försvarsfrågan. Ehuru det bestämt hävdades att de båda frågorna ej sammanförts i någon kompromiss, torde nämnda samband dock ha varit anledningen till att någon egentlig strid ej förekom. Om militieombudsmansämbetet godtogs, menade man tydligen, skulle en uppgörelse i försvarsfrågan underlättas. Till och med de talare som yrkade avslag på propositionens förslag ålade sig en påtaglig moderation i sina anföranden, åtminstone i jämförelse med vad som yttrades i en debatt i samma kammare följande år, endast tre dagar före förslaget slutliga antagande. Under denna debatt, som gällde ett av Kungl. Maj:t framlagt förslag till instruktion för militieombudsmannen, förklarade en talare bl. a.: »Icke må man tro, att misstroendet kommer att försvinna, eller att allting blir bra genom denna institution, som är baserad på misstroende. Vi skola göra oss reda för på vad grund misstänkliggörandet mot försvarsväsendet och befälspersonalen vilar. Är det berättigat eller icke? Jag tror det icke, och herr statsrådet tror det icke heller. Nej, det

kommer nog i främsta rummet från den antimilitaristiska agitationen och dess hänsynslösa tillvägagångssätt, och det finnes nog en hel del medlöpare på annat håll, som medvetet eller omedvetet gå samma vägar. Tror man nu verkligen, att genom införande av en sådan här institution som militieombudsmannen skvallertrafiken och klagomålen komma att hävas? Nej, förvisso icke. — — — Om vi skulle komma i svårigheter, krig eller mobilisering eller sådant, tror någon, att det då är fördelaktigt med en sådan paralyserande institution, som denna militieombudsman kommer att bli.» En annan talare yttrade: »Allt detta tal om folkförtroende blir blott en mask, bakom vilken fientliga krafter arbeta på samhällets undergrävande. Vi se, att det står dåligt till med disciplinen här i landet. Ja, mina herrar, får det fortgå som hittills, finnes det snart icke militär disciplin här i Sverige annat än hos antimilitarismen. Och nu äro vi dock färdiga att gå vidare på den farliga kontrollens bana likt alkoholisten, som ej vet av någon annan bot än mera alkohol, vi äro på väg att skapa en direkt kanal för att *uppsamla* missnöje, och vi söka binda för våra ögon och söva in oss med den tanken, att denna kanal skall *avleda* missnöjet. Vi kalla det militieombudsman, men fråga är om icke det rätta namnet är *antimilitieombudsman*.» Dessa och andra uttalanden i samma riktning bemöttes av en kammarledamot i följande ordalag: »Jag förstår ju väl, att det skenbarligen mycket starka motstånd, som här rests från en rad talare, icke är att fatta såsom ett allmänt uttryck inom denna kammars höger för någon avsikt att rösta mot förslaget. Vad vi fått bevittna är väl snarare en vanmäktig böljas skum.» Instruktionsförslaget blev också antaget av kammaren utan votering.

Den 19 maj 1915 började militieombudsmansämbetets verksamhet. Dagen dessförinnan hade val av militieombudsman skett. Att därvid utsetts dåvarande justitieombudsmannen var utan tvivel en lycklig omständighet. Enligt de till grund för militieombudsmansämbetet liggande grundlags- och instruktionsbestämmelserna, vilka i allt väsentligt hade samma innehåll som de nu gällande, skulle ju militieombudsmannen verka efter samma riktlinjer som justitieombudsmannen, och det sätt varpå verksamheten från början anordnades hade givetvis synnerlig betydelse för framtiden. Under förutberörda riksdagsdebatter uttalade farhågor, att militieombudsmannen obehörigen skulle ingripa på det militärtekniska området, ha aldrig besannats, och första lagutskottet har ej heller vid sin grundlags-

enliga, årliga granskning av ämbetets förvaltning framställt någon anmärkning mot sättet för verksamhetens bedrivande. Allmänt sett torde också kunna sägas att de båda ombudsmännen ständigt utövat sin tillsyn utan principiella skiljaktigheter.

Trots detta har militieombudsmansämbetet i ett avseende kommit att intaga en speciell ställning. Medan justitieombudsmannen endast i sällsynta undantagsfall mottager remisser från annat håll än riksdagen, utgör militieombudsmannen en av Kungl. Maj:t och departementschefer tämligen ofta anlita d remissinstans. Med visst fog skulle kunna ifrågasättas lämpligheten av att en myndighet, vilken bl. a. har till uppgift att utreda lagskipningens tillstånd, anmärka brister i lagar och författningar samt avgiva förslag till deras förbättring, medverkar redan före en författnings tillkomst. Myndigheten kunde därigenom komma att känna sig bunden i sin framtida verksamhet, som dock bör vara grundad på vad som iakttagits beträffande författningens tillämpning i praktiken. Någon instruktionsmässigt fastslagen skyldighet att besvara ifrågavarande slag av remisser föreligger emellertid icke, och med hänsyn till sin konstitutionella ställning blir militieombudsmannen genom remisserna ej heller ålagd att yttra sig utan beredes endast tillfälle därtill. Det finnes alltså möjlighet att i det enskilda fallet beakta nyssnämnda synpunkter. I allmänhet avger också militieombudsmannen yttrande i anledning av förekommande remisser, även om han därvid inskränker sig till sådana frågor beträffande vilka det föreligger särskilt skäl till uttalande.

Orsaken till denna praxis torde vara att militieombudsmansämbetet är den enda myndighet i landet som har en mera allsidig erfarenhet inom det militärjuridiska området. Detta beror i sin tur givetvis på militieombudsmannens förhållandevis begränsade verksamhetsfält. Som ett uttryck för att militieombudsmannen på detta sätt kommit att framstå som en särskild sakkunniginstans kan måhända betecknas det förhållandet att allmän åklagare stundom i fall, då han vid brottsutredning finner misstanke om tjänstefel kunna riktas mot en högre militär ämbetsman och sålunda ej själv är behörig att åtala, överlämnar ärendet till militieombudsmannen för åtalsprövning, ehuru det principiellt riktiga förfarandet är att hänskjuta saken till den som av Kungl. Maj:t betrotts med åtalsbehörighet, nämligen justitiekanslern.

Militieombudsmannens egentliga uppgift är emellertid som nämnts att utöva tillsyn över lagars och författningsars efterlevnad i militära

mål och i övrigt av befattningshavare inom försvarsväsendet som ha ämbetsansvar. Föremål för tillsynen är sålunda i första hand den militära rättskipningen, vare sig den handhaves av civila åklagare och domstolar eller av militära befattningshavare. Övervakningen i detta avseende sker väsentligen genom granskning av s. k. arrestantkort, som månatligen insändas till militieombudsmannen från alla militärhäkten, och genom inspektioner hos åklagare, domstolar och militära förband. Arrestantkort innehåller beträffande varje straffarrestant och i militärhäkte förvarad häktad person uppgifter om dom eller beslut som utgör grunden för frihetsberövandet samt om den tid detta varat. Vid inspektionerna genomgås handlingar i militära mål samt, såvitt angår förbanden, jämväl andra handlingar rörande rättsvården, t. ex. förteckningar över tillrättavisningar (permissionsförbud m. m.), förteckningar över personer som tagits i förvar utan att anses som häktade och militära straffregister.

Denna granskningsverksamhet leder någon gång till upptäckten av så allvarligt fel att det finnes böra beivras. Vanligen har då felet medfört obehörig frihetsförlust eller annorledes åstadkommit påtaglig olägenhet. I allmänhet äro emellertid uppmärksammade oriktigheter av enbart formell art eller eljest av mindre betydelse. Sedan yttrande inhämtats från vederbörande får därför bero vid vad i saken förekommit. Men i en mängd fall har vid militärt förband iakttagen ringare felaktighet uppenbarligen skett av förbiseende eller bristande insikt. Att infordra yttrande anses då ändamålslost och den enda åtgärden blir att anmärkning om felet intages i inspektionsprotokollet och meddelas för kännedom samt, i den mån så kan och bör ske, rättelse. Givetvis göras också påpekanden muntligen utanför protokollet. Vid inspektionerna förekommer för övrigt rådplägning i principiella frågor, varjämte i den utsträckning det finnes behöfligt militära befattningshavare som ha att syssla med rättsvården instrueras angående gällande bestämmelsers innehåll och tillämpning. Icke sällan torde inspektionerna därför utav de därav berörda uppfattas mera som nyttig vägledning för framtiden än såsom felsökeri beträffande förfluten tid.

Ett under nämnda granskningsverksamhet tämligen ofta uppkommande spørsmål är huruvida brottslighet som i dom eller beslut lagts någon till last hänförts under rätt lagrum i strafflagen. Icke minst under den första tiden efter ikraftträdandet av 1948 års strafflagstiftning för krigsmakten ansågs det vara betydelsefullt att de

särskilda straffbestämmelserna kommo att tillämpas på avsett sätt. Tidigare gällande lag innehöll ett mycket stort urval av bestämmelser, men ofta nog fäste sig en dömande myndighet endast vid att föreliggande gärning innefattade brott mot tjänsteplikt och nöjde sig följaktligen med att tillämpa lagens tjänstefelstadgande. Då det i en ny, modern lagstiftning uppställts särskilda brottstyper till ett förhållandevis ringa antal, bör en liknande utveckling förebyggas. Även om straffet i visst fall kan bli detsamma vilken straffbestämmelse än tillämpas, är det från rättssäkerhetssynpunkt angeläget att gärningen blir riktigt betecknad. Det kan exempelvis icke anses likgiltigt om en begången gärning bedömes som tjänstefel eller hänföres under bestämmelsen om den i och för sig grövre brottstypen lyd-nadsbrott. Men härtill kommer att ett brott i vissa fall medför även annan verkan än det ådömda straffet, t. ex. eftertjänst vid rymning.

Givet är att såväl nu berörda spörsmål som andra tolkningsfrågor kunna lämna utrymme för olika meningar. Då beaktansvärda skäl anförts för viss ståndpunkt, som dock ej kan godtagas, göres i allmänhet icke gällande att vederbörande handlat felaktigt. I dylika fall uttalar militieombudsmannen endast sin uppfattning med utförligt redovisande av stödet för denna. Den överblick av rättstillämpningen på olika håll i landet som militieombudsmannen får i sin verksamhet, liksom det förhållandet att av honom handlagda ärenden av mera allmänt intresse publiceras i den årliga ämbetsberättelsen torde utgöra särskilda förutsättningar för att militieombudsmannen genom ifrågavarande uttalanden kan bidra till enhetlighet i praxis. Överdomstolarna ha självklart sin betydelse i detta hänseende, men här åsyftade frågor komma ytterst sällan under deras bedömande.

Inspektionerna av krigsmaktens olika delar taga emellerid icke sikte enbart på rättsvården. Andra områden, inom vilka det särskilt åligger militieombudsmannen att hålla tillsyn, utgöras av värnpliktigas och övriga krigsmäns behandling samt den ekonomiska förvaltningen. Till följd härav beses vid inspektionerna flertalet byggnader och särskilda anordningar. Uppmärksamhet ägnas i synnerhet åt förläggingsutrymmen, utspisningslokaler, dagrum och mässar av skilda slag. Genom samtal med vederbörande chef, de värnpliktigas förtroendemän, personalvårdskonsulenter och -assistenter samt andra inhämtas upplysningar om olika förhållanden. I militärhäktena tillfrågas de intagna om hur de behandlas med

avseende å föreskrivna förmåner, såsom rätt till läsning, vistelse i fria luften m. m. Vid besök å sjukhusen granskas sjukredovisningshandlingarna. Med biträde av särskilda sakkunniga kontrolleras personalredovisnings- och mobiliseringshandlingar samt inspekteras intendentur- och tygförvaltningstjänsten. I samband därmed besökas förråd, granskas upphandlingsärenden och inventeras kassor.

Den sålunda antydda kontrollen kan möjligen tyckas delvis falla utom ramen för en övervakning av författningars och andra bestämmelsers efterlevnad. Det förhåller sig emellertid så att mer eller mindre detaljerade föreskrifter meddelats i de allra flesta grenar av den militära verksamheten. Och dessutom har det icke varit meningen att militieombudsmannens åliggande att utöva tillsyn över bestämmelsers efterlevnad skulle fattas alltför bokstavligt. I den proposition, genom vilken förslag till den första instruktionen för militieombudsmannen förelades riksdagen, framhölls att förslaget ingalunda åsyftade att tillsynen skulle vara inskränkt till allenast sådan ämbetsutövning som direkt reglerades genom stadganden i författningar. Liksom i fråga om justitieombudsmannen ansågs det ligga i sakens natur att, där särskild bestämmelse i visst avseende saknades, vederbörande ombudsman likväl skulle äga tillse att ämbetsmännen så förfore som överensstämde med gällande författningars grund och mening, så att det allmänna bästa iakttoges och på samma gång enskilda åtnjöte rätt och billighet.

På liknande sätt som granskningen av rättsvården leder även den nu ifrågakommande kontrollen till upptäckten av fel, som stundom anses böra beivras men vanligtvis efter verkställd utredning lämnas utan ytterligare åtgärd. Likaså finnes också här utrymme för uttalanden om bestämmelsers tolkning. I stor utsträckning ha emellertid militära befattningshavare att fatta beslut efter skön på samma sätt som civila förvaltningstjänstemän. Även bortsett från de ytterlighetsfall, i vilka kan göras gällande att verkligt fel begåtts, har militieombudsmannen givetvis ibland avvikande mening om vad som bort företagas i viss fråga. Att han i sådant fall uttalar sin uppfattning om det lämpliga förfarings sättet är väl icke alltid påkallat. Då det är av betydelse för åstadkommande av ändamålsenlig praxis eller eljest för att gagna enskilds rätt eller det allmännas intresse, är det givetvis angeläget att på denna väg söka skapa mera tillfredsställande förhållanden. För övrigt har militieombudsmannen sin i instruktionen stadgade rätt att hos Kungl. Maj:t göra framställning om erforderliga föreskrifter. Denna rätt anlitas

dock icke i enskilda fall utan endast då en allmängiltig reglering finnes behöfelig.

En stor del av de anmärkningar som göras på grund av inspektionsiakttagelser avser brister i fråga om lokaler och särskilda anordningar, främst med avseende å underhållet. Eftersom sådan brist regelmässigt sammanhänger med otillräcklig medelstillgång, kan ofta icke annan åtgärd vidtagas än att anmärkningen meddelas vederbörande chef för kännedom. Detta innebär dock icke att anmärkningen blir utan effekt. I medvetande om att militieombudsmannen vid nästkommande inspektion kontrollerar huruvida bristen avhjälpes söker chefen utverka erforderliga medel. Cheferna äro för övrigt, oavsett militieombudsmannens ingripande, intresserade av att tillrätta ifrågavarande missförhållanden och ha därför naturligtvis ej något emot anmärkningar som endast stödja deras egna strävanden. Strängt taget rikta sig ju anmärkningarna ej heller mot dem utan mot den medelstildelande myndigheten. När en brist anses vara av mer allvarlig beskaffenhet, inhämtar militieombudsmannen också yttrande från myndigheten. Denna har emellertid en mycket vanskelig uppgift i att fördela begränsade medel efter angelägenhetsgraden hos en mångfald behov som i och för sig äro ofrånkomliga, åtminstone på längre sikt. Med hänsyn till att försvarsanslagen ytterst bestämmas genom politiska överbäganden underställer militieombudsmannen Kungl. Maj:t inspektionsiakttagelser av förevarande slag endast i särskilda fall, såsom då hälsovådliga olägenheter uppkommit.

En avgjord tillgång vid militieombudsmannens övervakning utgöres därav att tidningspressen uppmärksammar händelser och förhållanden inom det militära området. Inspektionerna bli med nödvändighet stickprovsmässiga, eftersom varje del av försvarsväsendet kan ägnas endast tämligen kort tid, en eller annan dag under en tidsperiod av flera år. Och för övrigt är det givetvis ej möjligt att vid inspektion iakttaga allt som händer i den vardagliga verksamheten. I anledning av tidningsartikels innehåll inhämtas därför upplysningar från vederbörande myndighet så snart en närmare undersökning kan tänkas vara av intresse. Om de inhämtade upplysningarna föranleda därtill, verkställas så erforderlig utredning. Icke sällan inriktas emellertid utredningen på annat än vad tidningsartikeln fäst avseende vid. En dödsolycka som är föremål för polisundersökning kan exempelvis ge anledning till en granskning av tillämpliga säkerhetsbestämmelsers ändamålsenlighet.

I den allmänna uppfattningen framstår militieombudsmannen måhända främst som en klagoinstans. Och utan tvivel är uppgiften att taga befattning med anförda klagomål av synnerlig betydelse. Från rättssäkerhetssynpunkt kan det väl anses vara lika viktigt att åtgärd vidtages i anledning av förelupet fel vare sig den förorättade klagat eller ej, särskilt som den omständigheten att klagan skett ingalunda utgör en säker mätare på rättskränkningens svårhetsgrad. Men när nu någon anser sig ha blivit utsatt för en oförrätt, med vilken han icke själv kan komma till rätta, är det icke desto mindre särskilt angeläget att hans klagomål blir sorgfälligt prövat. Missnöje, som ej leder till rättelse fastän det är befogat, skadar i längden krigsmakten och därmed hela samhället, även om orsaken till missnöjet är aldrig så bagatellartad. Genom personalvården verkar också krigsmakten själv i syfte att personliga problem skola uppklaras. Den i och för sig nödvändiga militära disciplinen kan emellertid utgöra hinder för att av befattningshavare inom krigsmakten vidtagen åtgärd skall omfattas med fullt förtroende. Möjligheten att utan anlitan av tjänsteväg hänvända sig till ett helt fristående, civilt organ bör då vara ägnad att medföra den känsla av trygghet som är rättssäkerhetens kännemärke.

Handläggningen av klagomål utgör emellertid en ganska liten del av militieombudsmannens arbetsbörda. Antalet ärenden uppkomna genom klagomål ha under vart och ett av de sista åren uppgått till ungefär 80, medan hela antalet ärenden belöpt sig till cirka 700 per år. Tidigare representerade klagomålen en betydligt större andel av totalantalet ärenden, även om man bortser från den naturliga ökningen i samband med de båda världskrigen. I vad mån anledningen till den nuvarande proportionen mellan klagomålsärenden och ärenden uppkomna genom militieombudsmannens eget initiativ är att tillskriva förändringar i allmänhetens inställning till försvaret, den militära verksamhetens »civilisering» eller andra förhållanden skall icke i detta sammanhang diskuteras. Här må endast framhållas att klagomålen fåtalighet synes kunna betraktas som ett hälso-tecken i fråga om rättstillståndet inom krigsmakten och att militieombudsmansämbetet säkerligen icke varit utan betydelse för den utveckling som ägt rum.

Klagomålen avse till största delen värnpliktigas tjänstgöringsförhållanden och ha då ofta formen av förfrågningar, t. ex. om inkallelsetidens längd. En annan grupp av klagomål beröra olycksfall och sjukvård. Egentliga övergrepp, såsom missfirmelse eller annat

olämpligt uppträdande, äro förhållandevis sällan föremål för klagan. De klagande utgöras främst av värnpliktiga men till någon del även av befäl. I viss utsträckning anföra enskilda personer utom försvarsväsendet klagomål angående intrång i deras rättsförhållanden.

Utredningen i anledning av klagomål tillgår i allmänhet på samma sätt som i andra ärenden. Yttranden infordras från vederbörande militära befattningshavare och myndigheter. Även civila myndigheter höras i vissa fall. När omständigheterna det medgiva håller militieombudsmannen själv förhör med en eller flera av dem som beröras av saken. I fråga om övergrepp, liksom då mera omfattande undersökning är behöflig anlitas i regel biträde av polisen. Att ett ärende efter verkställd utredning finnes icke föranleda ytterligare åtgärd innebär ej alltid att klagomålet varit obefogat. Det inträffar naturligtvis då och då att den utredning som kunnat åstadkommas varken tillfyllestgörande bekräftar klagomålet eller fullständigt fritager den mot vilken det riktat sig. Sedan några år tillbaka lämnas emellertid i alla beslut med anledning av klagomål en så utförlig motivering som kan anses påkallad. Häri genom får klaganden, även då han icke erhåller den upprättelse han önskat, åtminstone ett visst klarläggande av sin sak. Att också ett dylikt besked kan tillfredsställa den som ansett sig ha varit utsatt för en rättskränkning synes icke utan fog kunna antagas. Allt emellanåt händer det att en person, som avser att anföra klagomål men dessförinnan besöker militieombudsmannen för att få tala om saken, efter ett samtal angående sakens faktiska förhållanden och den rättsliga bedömningen därav nöjer sig med erhållna upplysningar och underlåter att fullfölja sin avsikt.

Återkallelse av redan anfört klagomål förekommer också någon gång. Med hänsyn till den militieombudsmannen åliggande allmänna övervakningsskyldigheten medför icke återkallelsen att ärendet utan vidare avskrives. I fall då exempelvis en befattningshavare anmält en annan för ärekränkning i tjänsten saknas dock vanligen anledning att företaga något ingripande sedan en frivillig förlikning kommit till stånd. Vad som genom förlikningen uppnåtts med avseende å förhållandet mellan befattningshavarna skulle kunna äventyras om ärendet föranledde vidare åtgärder. Liknande synpunkter måste givetvis beaktas jämväl eljest då återkallelse sker. Visserligen har militieombudsmannen till främsta uppgift att hävda rättsintresset, men ett alltför strängt fasthållande vid officialprövningsprin-

cipen i förevarande fall skulle knappast stå i överensstämmelse med syftet med ämbetets inrättande.

Om verkställd utredning visar att en befattningshavare begått ett fel, behöver detta som förut sagts ej föranleda åtal. Har skada icke uppkommit eller befattningshavaren gottgjort målsäganden och finnes felet ha skett endast av ovarsamhet, kan åtalet eftergivas. Militieombudsmannens beslut innehåller då, förutom motivering, ett konstaterande av det begångna felet jämte förklaring att han låter bero vid vad i saken förekommit, ibland med erinran om vikten av att åsidosatt bestämmelse noggrant iakttages. Vid ett par tillfällen under de sista åren har hänt att vederbörande befattningshavare icke velat finna sig i ett sådant beslut utan begärt att bli åtalad. Någon skyldighet för militieombudsmannen att bifalla en dylik framställning föreligger icke, men eftersom befattningshavarens intresse av att erhålla domstols prövning av saken är beaktansvärt, bör militieombudsmannen om möjligt tillmötesgå framställningen. Enligt vedertagen domstolspraxis anses emellertid begånget fel i vissa fall vara av beskaffenhet att ej föranleda ansvar. Därest den påtalade felaktigheten av militieombudsmannen bedömes utgöra ett fel av nämnda beskaffenhet, vare sig detta uttryckligen framgår av beslutet eller ej, kan tydligen åtal ej komma i fråga. Ett ansvarsyrkande får givetvis ej framställas mot bättre vetande, och utan ansvarsyrkande lär domstolen ej kunna upptaga saken till behandling. I nu berörda fall liksom beträffande andra avgöranden, i vilka ej göres gällande att straffbar gärning föreligger, finnes alltså icke någon form för överprövning av militieombudsmannens ståndpunkt. Garantin för att denna militieombudsmannens ställning ej skall missbrukas till godtycke utgöres av riksdagen, närmast genom första lagutskottets granskning av hans förvaltning.

I detta sammanhang skall slutligen pekas på ett annat spörsmål som berör befattningshavarnas rättsskydd. Såsom ovan framhållits ägnar pressen stor uppmärksamhet åt händelser och förhållanden inom det militära området. Detta gäller kanske särskilt när militieombudsmannen på ett eller annat sätt kommit med i bilden. I och för sig är en vidsträckt spridning av militieombudsmannens beslut fördelaktig, eftersom ett avgörande i visst fall kan vara till vägledning i andra liknande situationer. Men publiciteten går ibland till uppenbara överdrifter, såsom när redan en anmälan till militieombudsmannen föranleder stort uppslagna artiklar med detaljerade uppgifter om den anmäldes person. Från militärt håll

har därför ifrågasatts om ej militieombudsmannen borde söka förhindra sådant. Denna frågeställning är emellertid grundad på missuppfattning. Militieombudsmansämbetets verksamhet är och måste vara i princip fullt öppen för allmänhetens insyn. Att verka för åstadkommande av begränsningar i publiciteten ingår icke i militieombudsmannens befogenheter, så mycket mindre som han enligt sin instruktion bör med synnerlig uppmärksamhet och nit iakttaga vad till skyddande av tryckfriheten är stadgat. Men onökligen är ämbetsmännens skydd i förevarande hänseende ett allvarligt och, med hänsyn till tryckfrihetens omistlighet, svårlöst problem.

Huruvida militieombudsmansämbetet med dess här ovan beskrivna arbetsätt verkligen lyckats uppfylla de förhoppningar som ställdes vid ämbetets inrättande är en fråga som det kanske icke tillkommer innehavaren därav att besvara. Det må emellertid vara tillåtet att konstatera att ämbetet efter sin nu snart 50-åriga verksamhet utgör en som det synes allmänt godtagen samhällsinstitution. Sedan det vid ett par tillfällen under 1920-talet motionsvägen ifrågasatts att ämbetet skulle indragas, har förslag i denna riktning icke framkommit; däremot har ämbetet utomlands fått efterföljare och även eljest väckt hedrande uppmärksamhet. De kretsar som haft svårast att inse betydelsen av en rättslig övervakning inom försvarets område består helt naturligt av det militära befälet. Numera torde emellertid även på detta håll militieombudsmansämbetet vara i stort sett respekterat, och många av den moderna tidens militära befattningshavare, icke minst högre officerare, synas vara klart medvetna om nyttan av ämbetets verksamhet.

DET EKONOMISKA LIVETS RÄTTSLIGA GRUNDVALAR

FÖRELÄSNING HÅLLEN VID INVIGNINGEN AV DEN
EKONOMISKA FAKULTETEN VID LUNDS UNIVERSITET
DEN 12 SEPTEMBER 1961

Av Professor PER STJERNQUIST, Lund

Under decenniet 1933—1943 hade Förenta staternas president vid sin sida en stor kommitté med uppdrag att utarbeta förslag till hur de amerikanska resurserna i naturtillgångar, arbetskraft och teknisk utrustning skulle kunna utnyttjas på det effektivaste och mest rationella sättet, så att man i fortsättningen skulle slippa att se förstörelse av naturtillgångar, massarbetslöshet och stillastående industrier.¹ Bland de många värdefulla utredningar och förslag, som denna kommitté undan för undan publicerade, dök det plötsligt upp en främmande fågel, en volym som varken politiker eller företagsledare i kommittén kan ha funnit användbar för praktiska ändamål men som ur vetenskaplig synpunkt är av det största intresse. Den var författad av den kände nationalekonomen *Gardiner C. Means* med medhjälpare och bar titeln »The structure of the American economy».² Den innebar ingenting mindre än ett storstilat försök att framlägga ett teoretiskt system, som skulle förklara och sammanhålla de generella faktorer, vilka bestämmer de ekonomiska interaktionerna i ett modernt samhälle. »Det är denna dels uppgift», heter det, »att undersöka de organiserande influenser som sammansvetsar milliontals skilda individer sysselsatta i produktionen till vad som i verkligheten utgör en enda nationell ekonomi. Det sätt på vilket milliontals arbetare i amerikansk ekonomi är organiserade

¹ Den s. k. National Resources Committee, senare omdöpt till The National Resources Planning Board. Angående denna kommitté se närmare Merriam, »The National Resources Planning Board; a chapter in American planning experience» (i The American Political Science Review 38, 1944, s. 1075 ff.).

² National Resources Committee: »The structure of the American economy; Part I: basic characteristics» (Washington 1939).

till ett funktionellt helt är långt ifrån enkelt. Även tillhandahållandet av en enda förnödenhet som bensin kräver insatser av en stor mängd individer och instanser.» För att förklara dessa sammanhang hänvisade den klassiska nationalekonomien som bekant till vinstmotivet och marknadsmekanismen med dess prisbildning och penningomlopp mellan små oberoende företag. Denna modell hade länge befunnits otillräcklig, men såvitt jag vet har ingen försökt bygga ut den på ett så radikalt sätt som Means.³ Antagligen till följd av den ovanliga publiceringsformen har hans arbete dock inte väckt den uppmärksamhet som man kanske väntat.

Låt mig i allra största korthet nämna några huvudpunkter i Means' system. Vid sidan av marknadsmekanismen ställer han tre andra mekanismer som påverkar individerna till ekonomisk samverkan. Den första av dessa kallar han administrativ koordination; det är fråga om dirigering och samordning av människornas beteenden genom en gemensam auktoritet. Med tillväxten av företagens storlek, tendenserna till koncentration mellan företagen och den ökade målmedvetenheten i staternas ekonomiska politik har ju administrativ ledning i olika former kommit att spela allt större roll inom näringslivet.

Den andra av de nytillkomna mekanismerna betecknas som kanaliserande regler. Det är här fråga om generella regler som åstadkommer en allmän standardisering av beteendena i det ekonomiska livet, en standardisering som är nödvändig för att man skall kunna beräkna varandras handlingssätt och därmed planera på längre sikt. Det finns en mängd olika arter av kanaliserande regler: lagar, avtal, handelsbruk, yrkesnormer, gruppnormer och andra sociala sedvanor, för att endast nämna några.

Slutligen hänvisar Means för det tredje till den betydelse som gemensamma målsättningar har för att skapa spontan ekonomisk samverkan. Detta slag av samordning är tydligast märkbart i tider av krig eller annan gemensam fara, då folk spontant arbetar för de nationella målen, men spelar säkerligen en roll även eljest. Emellertid saknas det på detta område så gott som helt detaljundersökningar.

De fyra nu uppräknade mekanismerna koordinerar tillsammans

³ Att Means därvid hämtat uppslag från de mera speciella undersökningar som utförts av de amerikanska institutionalisterna — särskilt Veblen och Commons — är en annan sak. Jämför Åkerman, »Institutionalism» (i Ekonomisk tidskrift 1950, s. 1 ff.).

de ekonomiska beteendena till ett fungerande helt. Var och en av dem varierar mycket till sin interna sammansättning liksom också i fråga om graden av betydelse på olika tider och ställen. Vissa situationer kan vara mest präglade av den ena eller andra mekanismen, men alltid torde också de övriga vara i någon mån verksamma. För att nå fram till några praktiska slutsatser måste man emellertid kunna mäta de olika delfaktorernas relativa inflytande på beteendena. Härmed är vi inne på ett av de svåraste problemen i modern samhällsvetenskap. Means ägnar problemet utförliga diskussioner utan att annat än på enstaka punkter kunna anvisa någon lösning.

Denna indelning i olika mekanismer korsas sedan av andra indelningar. Särskild uppmärksamhet ägnar Means raden av olika kontrollinstanser som hanterar mekanismerna och han genomgår därvid inte bara olika företagsformer, karteller och andra företagarernas intressesammanslutningar utan också fackföreningar, lantbruksorganisationer, konsumentkooperationen samt offentliga myndigheter.⁴

Jag skall inte fortsätta denna presentation, som ändå måste bli till ytterlighet ofullständig. Means' arbete famnar vida områden och tangerar sådana forskningsgrenar som administrativ teori, rättsvetenskap, sociologi och socialpsykologi. Det kan vara ytligt på många punkter men dess inventering av beteendepåverkande faktorer är ändå ägnad att väcka impulser inom dessa angränsande vetenskaper. I varje fall gäller detta då man skall behandla problemet om rättsordningens roll som grundval för det ekonomiska livet.

Även i moderna handböcker⁵ förekommer det, att rättsordningens roll i huvudsak begränsas till vad som kan kallas dess fredsskapande funktioner. Man framhåller givetvis, att rättsordningen skapar ett grundläggande skydd för person och egendom utan vilket en utvecklad ekonomi skulle vara omöjlig. Och man påpekar vidare, att rättsordningen tillhandahåller instrument för att lösa uppkommande tvistigheter, vilkas fortvaro skulle störa de ekonomiska transaktionerna.

En blick på Means' framställning visar emellertid, att dessa båda funktioner egentligen är utslag av en mera generell funktion. De s. k.

⁴ Framställningen omfattar alltså ett betydligt vidare område än det som täckes av 1940 års Betänkande om organiserad samverkan inom svenskt näringsliv (Statens offentliga utredningar 1940: 35).

⁵ Se exempelvis Cotter, »Government and private enterprise» (New York 1960), s. 7 ff.

kanaliserande reglerna, bland vilka även rättsregler ingår, åstadkommer en standardisering av beteendena, som gör ekonomiska förbindelser över huvud taget möjliga på litet längre sikt än stundens. Men det är viktigt att fasthålla, att rättsreglerna inte verkar ensamma utan i kombination med andra slags normer som utbildats inom eller mellan de ekonomiska grupperna i samhället, alltså allmänna sociala sedvanor, handelsbruk, yrkeskonventioner och vad de nu kallas. I själva verket går hela den moderna handelsrätten i största omfattning tillbaka på kommersiell sed, på normer och bruk i affärsvärlden. Det är sedan en ständig nödvändighet att tillse, att lag och handelsbruk, lag och sociala gruppnormer är väl integrerade med varandra. Om det skulle uppkomma divergenser dem emellan — om domstolarnas domar och näringslivets »svartlistning»⁶ skulle dra i motsatta riktningar — så fyller systemet inte längre sin viktiga funktion att göra beteendena i de otaliga ekonomiska förbindelserna beräknliga.⁷ Den förvirring och osäkerhet, som i så fall uppkommer, belyses på ett utmärkt sätt i en undersökning av det amerikanska aktiebolagsväsendet, som Means tidigare utfört tillsammans med en rättsvetenskapsman.⁸

Man kan fråga sig, vilken relativ roll rättsreglerna spelar på detta område. Kan man tänka sig att den nödvändiga standardiseringen kan erhållas utan stöd av rättsordningen? På mera utvecklade stadier är det måhända möjligt att reda sig med självreglering inom näringslivet men knappast i modern ekonomi med dess starka rörlighet och långa kontaktlinjer. Den internationella handeln saknar ju ingalunda rättsligt stöd, ehuru det mången gång kan vara besvärligare att anlita det än fallet är på hemmaplan. Att det i varje fall inte är möjligt att ersätta handelsrätten med administrativ ledning av de otaliga relationerna mellan individerna i ett lands ekonomi visar utvecklingen i Sovjetunionen under mellankrigstiden. Man tvingades där att återgå till ett system med handelsrättslig lagstiftning och kommersiella domstolar, sedan det visat sig att den bristande beräkneligheten allvarligt hämmade de ekonomiska krafternas samordning och expansion.⁹

⁶ Angående sådana sociala sanktioner se Nothnagel, »Execution durch soziale Interessengruppen» (Wien 1899).

⁷ Denna synpunkt gör att jag inte kan följa den snäva hållning gentemot handelsbruk, som intas av Karlgren i »Kutym och rättsregel» (Stockholm 1960).

⁸ Berle and Means, »The modern corporation and private property» (Chicago 1932).

⁹ Berman, »Justice in Russia» (Cambridge, Mass. 1950), s. 29—50.

Det kan kanske förefalla förvånansvärt, att rättsordningen — detta stabiliserande element i det ekonomiska livet — också kan användas i rakt motsatt syfte, för att förändra beteendena, visserligen oftast med sikte på en framtida standardisering i den förändrade utformningen. Det är emellertid välkänt, att de moderna staterna använder sig av lagstiftning för att leda det ekonomiska livet i planmässig riktning.

Man trodde i förra århundradet, att sociala förändringar inte skulle kunna åstadkommas genom lagstiftning. Men den nuvarande generationen har fått bevittna hur lagstiftningen medfört väldiga förändringar i människornas personliga och ekonomiska relationer. Laissez faire-doktrinen har inte kunnat stå mot den lagstiftningsflod som framsprungit ur hundratals skilda orsaker. Inkomstbeskattningen har utvidgats, socialförsäkring och arbetarskydd har införts, kontroll av industriell praxis har påbörjats, för att endast nämna några av de viktigaste innovationerna på det ekonomiska området.¹⁰ Det kan vara lagar avsedda att på indirekt väg påverka beteendena, exempelvis genom kredit- och räntepolitiska åtgärder. Betydligt mer känsliga ur social och psykologisk synpunkt är sådana lagar, som direkt föreskriver vissa beteenden; lagar om produktionsprocessens ekonomiska och tekniska utförande, om arbetarskydd och om bebyggelsereglering kan nämnas som exempel.¹¹ Dessa lagar utgör instrument för en administrativ koordinering av näringslivet och måste insättas i detta större sammanhang. Det är emellertid en sak som sällan uppmärksammas. I den västerländska kulturtraditionen ligger att uppfatta en given lag som en order som skall åtlydas utan diskussion. Man är därför inte van att se saken så, att lagen kanske måste kompletteras med åtgärder för att övertyga de berörda individerna, för att hos dem skapa positiva motiv för efterföljd.¹² Ändå förekommer sådana åtgärder inte sällan i verkligheten både vid och efter en lagstiftnings tillkomst. De kan bestå av informerande och rådgivande verksamhet, bl. a. i syfte att väcka latent värden, eller av känslomässig opinionsbildning eller av övervakande verksamhet eller av förhandlingar eller av en utväxling av ömsesidiga fördelar.

¹⁰ Jämför redan på 1930-talet Merriam, »The role of politics in social change» (New York 1936), s. 95.

¹¹ En intressant diskussion om avvägningen mellan dessa två kontrolltyper förekommer i 1953 års Betänkande angående generella metoder och fysiska kontroller inom investeringspolitiken (Statens offentliga utredningar 1953: 6).

¹² Jämför Simon-Smithburg-Thompson, »Public administration» (New York 1958), s. 486 f.

Hittills saknas översikt och systematiska erfarenheter på detta område. Det är emellertid en viktig tendens, eftersom lagstiftarna alltid i sista hand måste lita till ett positivt stöd av flertalet av de berörda individerna.

Vid varje lagstiftningsingrepp i det ekonomiska livet måste hänsyn tagas till dessa båda huvudfunktioner, till den stabiliserande inte mindre än till den politiskt instrumentala. Det är vidare angeläget att betona, att rättsordningen endast är *en* faktor som måste stämmas till samverkan med sociala normer, målsättningar och maktrelationer. Vi har så lätt att glömma det sistnämnda och förfalla till ett ensidigt formellt betraktelsesätt. En framstående etnolog skrev en gång, att den överdrivna vikt som ofta tillskrives lagar och andra teoretiska formuleringar tillhör den perversa rationalism som så ofta försvårat förståelsen för mänskliga institutioner och mänskligt psyke.¹³

Jag har i denna föreläsning velat framhålla, att problem av här antydda slag kräver ett intimt samarbete mellan företagsekonomisk, politisk, rättslig och sociologisk forskning. Detsamma gäller emellertid en lång rad andra problem, inte minst de grundläggande begrepp och kategorier med vilka forskningen rör sig. För att endast nämna ett exempel: det för hela företagsekonomin grundläggande begreppet företag synes aldrig ha fått en tillfredsställande precisering. Det kan betraktas ur både formell och funktionell synpunkt och lösningen måste ligga i en syntes mellan båda.

Det är därför även ur forskningens synpunkt glädjande, att regering och riksdag, då de beslutat upprätta ett tredje centrum för ekonomiska studier och ekonomisk forskning, förlagt detta till ett av rikets universitet med dess utvecklade forskningsmiljö.

¹³ Lowie, »Primitive society» (London 1921), s. 180.

VÄLFÄRDSSTATEN

Av Kanslirådet, Jur. Doktor CURT ROHTLIEB, Djursholm

Den givna grunden för begreppet välfärdsstat måste enligt all vanlig logik utgöra den enskildes välfärd. Individualisten har nog i regel föga sympati för överhetsstaten. Att likväl vår välfärdsstat dirigeras av överheten i långt större grad än vad tidigare varit fallet, kan envar lätteligen övertyga sig om och belyses evident av Gunnar Myrdals nyligen utkomna arbete »Planhushållning i välfärdsstaten».

Kännetecknet för välfärdsstaten är enligt honom organisationen av en genomförd planhushållning. Den fulländade kollektivstaten ersätter den planhushållning, som liberal förkunnelse prisat, men som i vår tid befunnits bristfällig, ja, rent av fiktiv. I stora drag skildras det moderna samhällets struktur, grundad på jämlikhet, och denna tages som ett självklart postulat.

Centraliseringen har undanträngt mängden av privata företagare, ökat de produktiva enheternas storlek och därigenom höjt levnadsstandarden. Knappt någon vill i grunden återgång. Summerar man Myrdals exposé, kan man säga, att ju mera vi blivit byråkratiskt bundna, dess mera ha vi enligt honom blivit ekonomiskt fria.

Men många ha en mera kritisk syn på dem, som länkat landets öden. I ett bemärkt arbete just därom hävdar Torsten Nothin redan inledningsvis, att många tidigare försök till planhushållning haft högst olyckliga följder och varnar för ett upprepande.¹ Som följden av den senaste planhushållningsaktionen betecknar Nothin inflationen, vilken berövat småsparare, pensionärer och livräntetagare ungefär hälften av besparingarna, ävensom kapitalförstöringen. Vi lever över våra tillgångar, blir hans slutsats. Välfärds-samhället driver emellertid mot en nationalism, uppamnad av strävandena för trygghet mot yttre störningar, som ju kunna rubba alla cirklar. Den säkraste garantin för trygghet såg den klassiska nationalekonomin i en fri hushållning, som tack vare den ständigt verkamma »osynliga handen» utjämnade alla störningar.

¹ »De som länkat landets öden», Stockholm 1957.

Reaktionen mot denna tro, som alltför ofta jävades av konflikter och kriser, har lett till en planhushållning, grundad på tron, att det gives en vis — nästan allvis — styrelse, som kan förutse och leda allt till det bästa. Myrdal ger en ypperlig exposé av de drivande krafterna i den mot allmän välfärd rationellt strävande statsledningen. Att följa författaren leder ovillkorligen fram till en principgranskning av välfärdsbegreppet, långt utöver blott en recension av hans arbete och från divergerande synpunkter. Vad som slår läsaren är emellertid att ett fast penningvärde, som ju utgör förutsättningen för all rationell planering, ingalunda kunnat tryggas av statsledningarna. Denna grundväsentliga brist beröres dock föga av författaren.

Men planmässigheten fordrar även en samverkan mellan alla eller så många som möjligt av de aktiva folken. Den gamla idén om suveräna stater är ohållbar i den globala hushållning, som faktiskt behärskar dem alla. Uppläggningsen och genomförandet av idén om världssamhället är måhända arbetets mest lysande parti. Men de nya staternas extrema ekonomiska nationalism rimmar föga med den stora idén om en internationell välfärdsstat.

Ett annat särdrag är betonandet av utvecklingens beroende mera av oförutsedda resultat utav extemporerade mått och steg än utav någon enhetlig plan. Lika litet som man avsåg en inflation avsåg man en centraldirigering, som allt mera fört oss närmare den av alla avskydda polisstaten. Man ville korrigera *ett* missförhållande, som uppstått genom krafternas fria spel, och efter ingripandet följde ytterligare tvångsåtgärder. Resultatet blev en planering, som ej var avsedd. En planlös planering alltså. Teoretiskt försvar fick anskaffas i efterhand för de olika åtgärderna.

Ett exempel på den fortskridande dragningen mot en från början knappt avsedd planhushållning kom avskaffandet av guldmyntfoten att bli. Bland teorins män trodde man allmänt, att en från guldets växlingar frigjord valuta skulle kunna bli stabilare; statens fasta hand måste ju kunna hejda den prisstegring, som naturens nyckfullt erbjudna guldkvantiteter planlöst igångsatt.

Resultatet lockar väl ej någon numera att ge de styrande något högt betyg. Den styrda valutan blev ostyrigare än den fria guldmyntfoten. Kan man återgå till denna? Professor Davidson gjorde 1933 — alltså ungefär 4 år efter den stora krisens utbrott och drygt ett år efter guldmyntfotens slutliga sammanbrott — en skarpsinnig utredning om möjligheten till en återgång. Men belysande för det

tvångsläge, som statsingripanden efterlämnar, är att flera alternativ för en återgång angavs, men blott för att ställas på framtiden. Den mest praktiska ordningen »vore att bilda en guldmyntfotsunion»,² och förutsättningarna härför bedömdes mycket realistiskt.

Den fria valutan hejdar ej slöseri på samma sätt som guldmyntfoten. Folken och deras representanter ha hemfallit åt den ideologiska förvirringen, att man ständigt kan kräva nya statsutgifter samtidigt som man klagat över alltför höga skatter.

Denna obestridligt riktiga iakttagelse föranleder Myrdal att plädera för högre offentlig konsumtion, alltså utan hänsyn till skattebördan. Skenbart följer han den mycket diskuterade Galbraith, dock utan att acceptera dennes originella motivering. Båda överensstämmer däri, att vår värdeskala, sådan den kommer till synes i marknadens efterfrågan, är felaktig. Hos Galbraith är den snedvriden, huvudsakligen av storfinansens reklammetoder. Hos Myrdal är den skumögd och i förhållande till teknik och offentlig organisation senfärdig.

Men vilka äro våra verkliga, existensviktiga behov? Icke räcker det med att studera vad som blott under de sista åren förklarats vara de mest uppmärksammade behoven. Den mänskliga organismen och följaktligen i stort sett det mänskliga psyket måste ju ha varit sig lika så långt ekonomiska undersökningar nå.

Vad som framträder slående, när man betraktar levnadsstandardens oavslåtliga höjning i välfärdssamhället, är att den ökade behovstillfredsställelsen ingalunda åtföljs av motsvarande belåtenhet. Det som från början var en lyx, tillägnad av sociala skäl, blir efter hand ett individuellt behov, och mödan att tillgodose det blir en börda, som uthärdas blott motvilligt, men fullgöres såsom nödvändig. Man kan tala om en avtrubbning, som är något helt annat än mättnad. De mera elementära behoven, som sträcka sig föga över existensminimum, mättas visserligen för ögonblicket hastigt men återkomma snart med anspråk på förnyad mättnad. När de sekundära behoven tillfredsställas, ger vanan snart konsumenten allt mindre tillfredsställelse.³

² Se David Davidson, »Guldmyntfotens rationalisering», Uppsala 1933, s. 62. Att välfärdsstatens utveckling var en internationell fråga stod alltså klart för Davidson redan då, ehuru han ej såsom Myrdal insåg hela räckvidden av det internationella perspektivet.

³ Temat har träffande utförts av K. Oldenberg, avdelning II »Die Konsumtion», i Grundriss der Sozialökonomie, utgiven av K. Bücher, J. Schumpeter och von Wieser, Tübingen 1914, ss. 117 o. ff. Beträffande växlingarna av klädbehovet såsom exponent av elementära behov har Leonard W. Doob i Social Psychology, New York 1952, ss. 413 ff., analyserat orsak och verkan: modeväxlingarna »reflect the significant interests of people» (s. 416); blott hos primitiva folk råder

Men detta gäller uppenbarligen ej alla behov. Den trevnad, lyx och överflöd, som bidrager att höja individens personliga liv och främja hans utveckling som människa, härrör från hans egen inhärenta värdeskala. En stor kategori av behov långt utöver existensminimum är ett genuint utflöde av hans natur och kan rubriceras som en ursprunglig naturdrift, i motsats mot de konventionella eller genom imitation väckta behoven.

Men konsumtionen blir enhetligare inom varje socialgrupp. De psykologiska faktorerna få inom de högre inkomstkategorierna större betydelse än de fysiologiska. Där blir ätandet mindre en blott fysiologisk nödvändighet än ett tillfälle att tillgodose trevnad, allmän samvaro och estetiska krav.⁴ Det psykologiska momentet får väl på högre kulturstadium ökad individuell betydelse men har ur social synpunkt påfallande olägenheter. Skall välfärdsstaten vinna sitt syfte, måste den ge företräde åt behov, som befrämja konsumentens för samhället och den personliga halten värdefulla behov. Det räcker ej att främja den kvantitativt mest efterfrågade produktionen.

Man ställs här inför problem, som välfärdsstatens förespråkare föga beaktat, problem, som statsorganen nu knappast äro vuxna att bemästra. Den ransonering, som senaste krigstid särskilt gjorde nödvändig och som till viss del ännu består, har ställt statsmakternas prövningsförmåga på prov härvidlag, och något omdöme om resultatet skall här ej försökas.⁵

Men de, som mer eller mindre synbart dirigera den konventionella uppfattningen hos de breda lagren kan, får man väl antaga, effektivt påverka de behov, som ha lyxkaraktär, d. v. s. överstiga existensminimum. Och dessa senare omsluta den långt övervägande delen av konsumtionen i ett samhälle som vårt. Det är förresten egendomligt att iakttaga, huru enhetligt de skenbart nyckfullaste behov gestaltas av det nästan osynliga tvånget hos konventionen inom alla lager.⁶ Likriktning heter därför välfärdsstatens bästa vapen.

Utgifter för den nya generationens fostran och bostaden, familje-

i sekler standardisering. Reklam och snobberi driver konsumenterna ständigt till dyrbara nyheter (s. 418). Det efterträdde ratas, behoven visa sig irrationella, och en överhettlig reglering ter sig då fullt rimlig.

⁴ Se E. H. Thörnberg, »Från det moderna samhället», Stockholm 1935, ss. 155 o. ff., där gradationen av mer och mindre existensnödvändiga behov träffande belysts.

⁵ Olägenheterna av deras prisregleringar har diskuterats av Erik Lundberg i »Konjunkturer och Ekonomisk politik», Stockholm 1953, där snedvridande verkningar av prisregleringar och dessas följder å ss. 457 o. ff. kritiskt analyserats.

⁶ Även därvidlag meddelar Thörnberg värdefulla iakttagelser, se anf. arb., s. 156 o. f.

livets förutsättning, komma här främst i blickfältet. Men behovens art påverkas av konsumentens inkomstnivå. Som en lag för konsumenternas beteende, viktig även för penningteorin, framhåller J. M. Keynes, att konsumenten är villig att vidga, resp. minska klyftan mellan inkomst och konsumtion allenast om inkomsten ökas, resp. minskas.⁷ Blott under den förutsättningen anser han, att övergång till, resp. från, lyxbehov (till elementära) är att vänta. En planmässigare behovsskala blir då den fordran, som för läsaren ligger närmast till hands.⁸

Behovsskalans föränderlighet och justering berörs av bl. a. A. C. Pigou ur andra synpunkter. Förhållandet mellan behovstillfredsställelse och inkomst är icke direkt utan förmedlas genom de behov, vilkas intensitet icke alltid står i samma proportion till den tillfredsställelse deras uppfyllande medför. Man kan alltså icke städse såsom jämförelse begagna det penningbelopp, som en person är beredd att utgiva för två olika föremål såsom måttstock för den tillfredsställelse som resp. föremål bereder honom.

Detta kan, såsom Pigou förklarar,⁹ ske endast på villkor att förhållandet mellan behovsintensiteten för de två föremålen är lika med förhållandet mellan mängden eller höjden av tillfredsställelse som deras innehav skänker honom. Och detta villkor uppfylles icke alltid. Hans resonemang bottenar i den principiella åtskillnad han vill göra mellan »Welfare» och vad som vanligen kallats »Wealth». Summan av detta något abstrakt avfattade resonemang är tydligen, att för olika slags behov olika intensitet kan finnas, oberoende av den verkliga tillfredsställelse som uppfyllandet skänker, då den verkliga tillfredsställelsen innebär samstämmighet med konsumentens givna anlag och konstanta livsbehov, till skillnad från tillfälliga impulser.

Frågan är av psykologisk art och kan här ej närmare granskas. Men den bottenar synbarligen i den motsats inom viljelivet, som

⁷ Se hans arbete »The general Theory of Employment», Interest and Money, London 1936, s. 248.

⁸ Hugo Münsterberg har i »Psychologie und Wirtschaftsleben», Leipzig 1912, ss. 143 o. ff., undersökt behovens psykologiska väsen i förhållande till viljan och anser, att det för nationalekonomerna blott kommer an på »dass jeder Wille auf ein Ziel gerichtet ist und nun in dieser inneren Beziehung auf eine zu erfüllende Aufgabe verstanden wird» (s. 146).

⁹ Se »The Economics of Welfare», London 1920, s. 23. Samma tema har upptagits av många senare författare, och i Encyclopaedia of the Social Sciences, edited by Edwin R. A. Seligman, Vol. IV, London 1931, har Paul T. Homan, ss. 293 o. ff., framhållit såsom förvärvslivets mål en »judicious consumption», ledd ej blott av »pecuniary Incentives», och för detta syfte hänvisat till »behavioristic Methods».

redan Aristoteles berört, när han skilde mellan två slag av viljeakter. Vi kunna begagna termerna impuls och strävan. Av impulser påverkas i stort och smått vårt dagliga handlande, sådant det gestaltar sig i vårt nyckfulla liv. Men bakom de skenbart oregelbundna impulserna skönjes en av vår innersta egenart beroende lagbundenhet, en strävan som betecknar vårt väsens uppgift. Konflikten är stundom ödesdiger¹⁰ och ofta av social betydelse. Träffande anmärker Myrdal i annat sammanhang (s. 169), att människorna tyckas leva i ständigt uppror mot sina innersta ideal. Ofantlig skada gör även i de gamla kulturstaterna nationalistiskt trångsinne, som förlamar det för välfärdsstaten nödvändiga organisationsarbetet eller ställer det i »impulsernas» tjänst, d. v. s. de högljuddaste valmännens.

När man enligt liberal tradition hävdar, att individen själv utan inblandning bör få välja sättet för behovstillfredsställelse, förbiser man att han ej alltid kan överblicka sina verkliga behov. Detta har man alltsedan antikens dagar förstått¹¹ och många exempel kunde anföras på denna praktiska erfarenhetssats. Men vidden av det ingripande som planhushållning förutsätter ter sig obestämd, så länge man ej insett, att sådan ej kan genomföras för förvärvslivet utan att hänsyn tages till rationalisering av behoven.

Men kan intrång i den individuella behovsskalan ske utan att detta leder till tryckande förmynderskap och i sista hand till polisstaten?

Det kan ju ej bli fråga om fullständig överhetlig reglering av behoven, enligt deras här antydda värde, ens i ett planhushållningssamhälle, ehuru begreppet planhushållning teoretiskt skulle såsom korollarium iogiskt påfordra just detta. Men när Myrdal till gransk-

¹⁰ Bättre än med begreppsanalys kan saken belysas med följande exempel. Några skeppsbrutna på en flotte ha dricksvatten för 14 dagar med yttersta sparsamhet och ha hopp om räddning först efter denna tid, men lockas av törst, som kunnat behärskas, att förtära vattnet dessförinnan. De vilja naturligtvis leva men välja likväl ett handlingsätt, som måste medföra döden. På liknande sätt handlar konsumenter, som i förtid göra slut på sina tillgångar, avsedda för framtiden; och därvid måste en planhushållning tvångsvis tillgripas.

¹¹ Några ofta citerade och även för vår tid i huvudsak gällande reflexioner förekommer i Senecas brev till sin vän Lucilius (här anförda i Heinrich Schmidts utgåva av »Vom glücklichen Leben» i Kröners Taschenausgabe, Jena u. å.). Seneca yttrar där (s. 147), att naturliga begär äro begränsade och vad som härrör av felsyn har intet slut. Drag dig undan från det fåfängliga. Om du vill veta, huruvida vad du önskar beror på ett naturligt eller blint begär, aktgiv på, om det någonsin mättas. Moderation och alltså enhetlighet i viljelivet var som bekant ett grunddrag i antikens etik, och principens utveckling från äldsta tid (Homeross) har analyserats bl. a. John Ferguson i »Moral Values in the Ancient World», London 1958, s. 33 et passim. Inom filosofin kvarstod problemet om viljans dubbelhet. Därpå bygger bl. a. psykoanalysen.

ning upptager vår »värdeskala» (s. 25), ställs man inför ett olöst problem. Utan rationell norm härvidlag är all planhushållning godtycklig. Men behoven äro ju föga enhetliga.

All hushållning är ju baserad på behov, som skola tillfredsställas, och all planering borde då börja med planering av behoven. Detta betyder ingalunda ett obegränsat förmynderskap, men väl att klarhet skall skapas om beskaffenheten av den rådande värdeskalan, samt att från det allmännas synpunkt, och med hänsyn till framtiden samt det uppväxande släktet, nödig justering av skadliga eller irrationella behov kan företagas.

Givet är, att finans- och socialpolitik kan påverka behovsskalan på ett oväntat sätt. Det har anmärkts, förmodligen med fog, att bostadssubventionerna, som hållit hyrorna nere samtidigt som lönenivån stigit, ha höjt den inkomstprocent, som blivit ledig för mindre nödiga lyxbehov och blott föga använts för viktigare utgifter, såsom intellektuell utbildning eller estetisk fostran.

Ser man bakom kulisserna, finner man lätt anledning att betvivla visdomen hos dem, som utgöra »statsmakten». Tillfälle därtill har Nothin haft mer än de flesta och han intygar,¹² att resp. personligheter mer än sakskalet haft avgörande betydelse för politikens utformning. Han känner olust för all sådan statsdirigering och reagerar mot det ökade politiserandet. Hans slutsats blir, att politikernas uppgift är att »vårda rättsstaten, att se till att de uppgifter, som blivit naturliga för folkgemenskapen, kommer till utförande samt att vårda den folkliga självstyrelsen». Detta får väl tolkas något extensivt. Tydligt är emellertid, att centralisering måste undergräva den folkliga självstyrelsen. De behov, för vilka »statsmakten» ömmar, synas ofta vara av rätt periferisk art. Eller skall man verkligen ömma lika mycket för behoven av bil eller television som för de elementära bildningsbehoven?

Ett kriterium på lyx är hög kostnad för oväsentliga ändamål. Ett annat är konsumtion för ändamål, tillgängliga blott för fåtalet. Men när sådana ändamål komma inom räckhåll för flertalet, vad händer? Lyxen förskjutes i vår tid raskt, men utan att därför, som många synas tro, bli verkligt nödvändig för uppehållet.

Skulle alla avstå från all lyx, bleve det visserligen ej någon sådan arbetslöshet och materiell stagnation, som man förr — efter Mandevilles föredöme — trott, men onekligen en viss social stagnation. Enklare levnad skulle väl ej hindra nöjen och njutningar av im-

¹² Anf. arb. s. 203 och s. 199.

materiellt slag, men förlusten av estetisk stimulans bleve snart kännbar.¹³ Men lyckan, om man överhuvud vill acceptera detta begrepp, ligger inom och ej utom konsumenten. Den innebär främst, att den egna personligheten med dess anlag förverkligas. Välfärdsstaten har gjort ofantligt för att underlätta detta men ingalunda givit säker ledning, än mindre garanti för framtiden.

Man har även definierat begreppet lyx såsom den konsumtion, som för varje socialgrupp överstiger det för gruppen gällande minimum. När alla inom en grupp skaffat sig bil och TV, då, först då, upphör dessa konsumtionsföremål att vara lyx. Men detta blott för gruppen.¹⁴ De undre grupperna ha ej rätt att kalla sådana föremål nödvändiga, förr än alla eller nästan alla i deras grupp skaffat sig dem. Definitionen är långt ifrån tillfredsställande, då begreppet så att säga kan avskaffa sig självt genom den successiva förflyttningen av gränserna för »lyx».

Men värdeskalen bör, för att ha någon förnuftig mening, i huvudsak fastställas av individen själv, ej konventionellt.¹⁵ Medan de elementära behoven äro konstanta, bli behov av sekundär art (läckerheter, tobak m. m.) av minskat värde genom vanan. Vad man njutit av först såsom delikatess, lämnar konsumenten efter hand relativt likgiltig, medan likväl förlusten därav blir ett kännbart lidande. Planhushållaren har här ett osökt verksamhetsfält, t. ex. genom beskattning av lyxbilar och TV, om hans uppfostrande verksamhet skall tagas på allvar.

Lyx är i varje fall ett rätt mångtydigt begrepp. Från planhushållningssynpunkt borde det vara av vikt att skilja mellan en konsumtionshöjning, som (med eller utan lyxkaraktär) har gynnsamma (hygieniska, intellektuella eller andra) verkningar, och sådan lyx, som inkräktar på viktigare behov eller på kapitalbildningen. Här föreligger ett grundproblem för all planhushållning, vilket varken

¹³ Frank A. Fetter har i »Economic Principles», New York 1920, spirituellt besvarat frågan om lyxen höjer människans psykiska inkomst och förklarat, att överdriven strävan efter resultat gäcker sitt eget syfte. Överensstämmelsen med Senecas förut citerade filosofi är påtaglig. Lyckan anges bero på »ett harmoniskt förhållande mellan människan och världen» (s. 476 i del I). Belastas livet för tungt av möda, dignar det under bördan, men i det enkla livet kan lyckan rymmas. Lösningen ligger i vad han angivit med det svåröversäffliga uttrycket »wise Consumption», innebärande bl. a. samstämmighet i önskningar och livsföring (s. 477).

¹⁴ Münsterberg sluter i anf. arb. s. 148 av sin analys, att när levnadsstandarden stiger, blott växlingarna uppåt eller nedåt utlöser lust eller olust och att den tekniska utvecklingen alltså ej skulle bringa någon ökning av total behovs-tillfredsställelse; alltså icke göra mänskligheten lyckligare.

¹⁵ Oldenburg undersöker i anf. arb. ss. 120 o. ff. konsumtionens bundenhet, som han finner vara ständigt växande.

av Myrdal eller flertalet andra planhushållare nämnvärt beaktats. Men produktionens och konsumtionens planläggning hör oskiljaktligen ihop.¹⁶

Den oavbrutna materiella höjningen fordrar en anspänning av andliga krafter. Anspänningen sätter den tröga massan i rörelse och ger den självförtroende, redan detta en ofantlig vinst.¹⁷ Vår personlighet kunde väl komma till sin fulla rätt med nuvarande materiella standard. Myrdal berättar om en äldre engelsk herre, som tyckte, att med denna standard kunde vi utmärkt väl vara nöjda (s. 50). Hade han rätt? Svaret lämnas icke.

De bäst ställda tyckas vara ivrigare i sina materiella omsorger än de fattiga. Vem av dem är lyckligast? I den frågan gömmer nyckeln till »välfärdsstaten». Ej så, att fattigdom är något irrelevant, men så, att det finns även andra relevanta faktorer. Alla vet ju, att produktionens mål ytterst är behovstillfredsställelse. En mindre erkänd slutsats därav är, att produktionens måttstock ytterst är själva känslan av välfärd, och den förringas av pressen och hetsen i vårt förvärvsliv. Stigande produktion — missnöje, sjunkande välfärd! Ser man ej stundom exempel därpå?

Oskiljaktligt från produktionsproblemen är också *fritidsproblemet*. Att köpa fritid är en allmän angelägenhet, ehuru fritidens begagnande principiellt är individuell. Där möts kollektiv och individuell produktion. Rekreation under fritid *kan* naturligen ske utan extra kostnad, men faktiskt måste man räkna med ett generellt rekreationkonto hos oss, betingat av utgifter för resor, sport och förströelser av alla slag, ofta nog med lyxkaraktär.

Detta konto har beräknats till sammanlagt 645 miljoner kronor för 1939 och 1.895 miljoner kronor för 1958.¹⁸ Siffrorna för vad som kallats fritidskonsumtion har tillika beräknats för år 1958 till 4.780 miljoner kronor av en total konsumtion på 33.840 miljoner kronor. Även om dessa siffror äro rätt osäkra, visa de dock, att nya områden för planhushållning uppstått, vilka blott kollektivt kunna regleras. Att valet mellan olika sätt att använda fritiden måste ske

¹⁶ I den internationella debatten om statens uppgift har detta ofta kommit till uttryck, se exempelvis F. A. H a y e k, »Vägen till trälldom», Stockholm 1944, s. 121, där kravet på planering anges bestå i att beröva oss det fria valet till förmån för statens bestämmande, et passim.

¹⁷ Oldenberg utlägger i anf. arb. s. 119, huru själva framgången har »Genusswerte, die denen des Konsumtionsgenusses überlegen sind». Anspänningen förvandlas från medel till konsumtionsobjekt, enligt O. en naturens list.

¹⁸ Se uppsats i Ekonomisk Revy för jan. 1961 av Nils Kjellström, s. 44.

individuellt hindrar ej att nödiga anordningar tillhöra samhälls-problemen.

Det för produktionen i princip giltiga postulatet, att kostnader och resultat skola stå i förhållande till varandra, har kolliderat med maktägande gruppers fordran, att även vid nödhjälpsarbeten, som alls ej lönade sig, full lön, såsom vid produktiva arbeten, skulle utgå. Detta har angivits vara överensstämmande med »rättvisan». Men de, som genom sitt produktiva arbete få betala kostnaderna för det improduktiva, kunna möjligen betvivla den rättvisan. Ett slags planhushållning är det onekligen.

Det är i själva verket mycket, som Myrdals förtjänstfulla översikt ej kommit att omfatta, helt naturligt, då denna avser ej blott de längre hunna stater, som genomfört en mer eller mindre rationell planering, utan även de underutvecklade länderna.

»Ingen utveckling har varit mer oplanerad än planhushållningens successiva framväxande.» Denna inledning finner sin bekräftelse i en både saklig och översiktlig skildring, huru planeringsåtgärder, ofta på en höft och motvilligt, genomförts i flertalet västerländska stater. Bit för bit hade de framtvingsats av krig och nödtillstånd. I detta tvång mot ett ej avsett mål ligger utan tvivel ett försvar för resultatet. Dettas olägenheter — främst inflationen — vidröres endast med lätt hand. Är en återgång till förkrigstiden möjlig? Det tror säkert ej många.

Men all rationell planering på lång sikt förutsätter ett fast penningevärde — eller åtminstone en optimistisk tro, att inflationen nu upphör. Den optimismen har tills vidare hållit förunderligt väl, men om ökad ekonomisk upplysning skingrar den naiva förtröstan, att växande penningemängd ej har några olägenheter, blir ej följden då rätt en riskabel misströstan och missnöje?

Mycken optimism ligger även i tron att de majoritetsbeslut, på vilka planhushållningen måste vila, leda till den rättvisaste lösningen av intressekonflikter.¹⁹ De statliga åtgärderna behövas för att förebygga desorganisation. Det är otvivelaktigt, att marknaderna behöva kontrolleras och samordnas, men alltför ofta ser man huru den part, som förskaffat sig den starkare politiska positionen (ge-

¹⁹ En vidräkning med Myrdals samhällsuppfattning särskilt i fråga om intressekonflikter mellan stat och individ lämnar Ivar Sundbom i »Politisk makt och ekonomiska lagar», Stockholm 1952, där faran framhålles, att statens maktkoncentration resulterar i att investeringarna används till politiska ändamål (s. 200) och att samhällsekonomin politiseras (s. 195 et passim).

nom stram disciplin av medlemmar) lyckas använda statsmakten för att exploatera andra grupper. De stramt organiserade massorna behöva inga sakskaal.

Myrdal tycks vara medveten härom, när han (s. 47) erinrar, att de mindre gynnade grupperna i samhället, medvetna om sin makt, fordra att individuella kontrakt underordnas »allmängiltiga regler» genom lagstiftning. Detta länder givetvis till vinst för den segrande parten — åtminstone på kort sikt. Men finnes det någon allmängiltigare regel än den gamla: *pacta sunt servande*? Undantag från denna har alltid medgivits, men bli undantagen regel, då betalas de kortsiktiga fördelarna i längden mycket dyrt. All planering förklaras ju, om avtal bli värdelösa Och de »allmängiltiga regler», som fastställas av statsmakten, torde ej alltid vara utslag av en över makt-medvetna organisationer upphöjd rättvisa. Dessas aptit på interventioner växer, konstaterar författaren (s. 48), alltefter som de bjuds på mera.

Dylika intressegrupper utgöra det organiserade samhällets understruktur. Med rätta framhåller Myrdal, att deras betydelse är eller håller på att inverka på samhällets politik i högre grad än den individuella rösträtten. Det korporativa samhället, som i nazistisk dräkt väckt sådan avsky, håller på att växa fram i form av det prisade välfärdssamhället. Det betyder i första hand bl. a. en decentralisering. Men denna märks ju föga, då den resulterat i en av decentraliserade krafter stödd och driven, stark centralregering.²⁰ Dennes aptit på interventioner befinner sig som sagt i ständigt växande.

Många med Myrdal betraktar det som kronan på verket i den demokratiska välfärdsstaten, att full sysselsättning bevaras. Och utan tvivel ger detta sakförhållande ett visst berättigande till åtgärder, som ingalunda kan gå helt fria från kritik. Vi ha upplevt en period så lyckosam, att man knappt vill tro på andra olycksprofetior än dem, som härröra från hotet österifrån. Segervisst förklaras att folken i västerlandets samhällen aldrig någonsin kommer att tolerera någon period av allvarlig arbetslöshet (s. 78).

Men om ihållande missväxter, svårare farsoter eller politiska oroligheter lamslå produktionen? Det fordras en långt gången optimism

²⁰ I nära samband med principfrågan om decentralisering står den ej minst hos oss ofta ventilerade fordringen om samhällets övertagande av produktionsmedlen. Se härom den av Erik Anners m. fl. utgivna undersökningen »Äganderätten, Dess funktion i ett demokratiskt samhälle», Stockholm 1956.

för att kunna tro på människans herravälde både över naturens och politikens nycker. Efterkrigsåren — och längre bakåt får man ej räkna med frånvaron av arbetslöshet — ha varit gynnade i ekonomiskt avseende. För framtiden gäller blott ett säkert erfarenhetsrön: spådomar på längre sikt slå alltid fel. Många framstående nationalekonomer, ingen nämnd och ingen glömd, har fått besanna denna ledsamma sats. 1960-talet har betecknats såsom ett ödesdecennium,²¹ dock med en motivering, grundad på blott begränsat material. Och stort längre kan man nog ej spå.

Man kan ej undgå att finna förtjusningen över detta garanterat bästa av tänkbara system något förhastad. Höjningen av levnadsstandarderna har sina mest väsentliga orsaker i teknikens utveckling och har gynnats av den internationella marknaden. Likasom dessa orsaker ligga utanför alla demokratiska recept, så utgör den politiska kursen ej någon garanti för fortsatt stigande välstånd.²² Men dessa frågor ligga utanför det område, som här kan behandlas.

Finanspolitikens betydelse har skarpsinnigt och mera träffande än den politiska ideologins belysts i Myrdals arbete. När han försäkrar, att reformer, när de en gång genomförts i ett land, bli »i regel snabbt och uppriktigt gillade av hela folket» (s. 77), blir man dock något betänksam. Även t. ex. Hitlers reformer? Eller Stalins? Den samhällsgemenskap, som framtvingats mot banker och försäkringsföretag, utvecklar sig nog inte alltid automatiskt »i riktning mot en rättvisans och solidaritetens välfärdsdemokrati» (s. 79). Ibland kanske snarare till de maktägande gruppernas övertagande av oförtjänt vinst på bekostnad av företagare, som burit ansvar och risk.²³

Över huvud taget måste man, vilket väl av de flesta författare medges, framhålla sambandet och jämvikten mellan ansvar och risk.

²¹ Så C. R. Pokorny i ett arbete »60-talet ett ödesdecennium», Stockholm 1960, däri manats till front mot inflationen (ss. 60 o. ff.) och arbetslöshetens dilemma granskats (ss. 120 o. ff.) i opposition mot Myrdal.

²² En lärorik jämförelse med U. S. A. presterar William E. Rappard i »Varpå beror Förenta Staternas ekonomiska överlägsenhet?», Stockholm 1956, där överlägsenheten förklaras bl. a. av den gamla världens skattetänkande och den nya världens produktivitetstillväxt hos arbetarna (ss. 61 och 106 o. ff.).

²³ I fråga om sambandet mellan risk och vinst, varom en ofantlig litteratur uppstått, må här hänvisas exempelvis till William Smarts komprimerade sammanfattning i »The Distribution of Income», London 1912, s. 113, eller till den utförligare framställningen i »Risk, Uncertainty and Profit» av F. H. Knight, Boston and New York 1921, där riskbegreppet analyseras såväl med hänsyn till den objektiva sidan av »uncertainty» som till företagarnas subjektiva värdesättning. Hans syfte har i främsta rummet varit att betona »the inherent defects of free enterprise» (s. VIII). Jfr även Gustaf Cassel, »The Nature and

Detta gäller oavsett om risken bäres av enskilda företagare eller samhället. I välfärdssamhället råkar risken lätt ur synhåll, men när man då tror att detta innebär en förmån, misstager man sig synbarligen. Våra statliga företag betala sin risk med osynliga förmåner. Välvilja vid bedömning av vinstutsikter leder till förluster som ersätts med statsbidrag, och dessa försäkras skola bli lönande placeringar. Exempel härpå äro Norrbottens järnverk och ett flertal norrländska kolonisationsföretag i statlig regi. Då riskkostnaden föga märks, är välfärdsstaten i stånd att igångsätta företag av långt större omfattning än den enskilde kan, men ur stånd att gallra så som den enskilde gör.

Förutsättningarna för riskkalkyl äro ju svåra att precisera. Den enskilde tvingas helt naturligt att göra sitt yttersta för att kalkylera rätt, ej så staten. Risken torde där bedömas blott gissningsvis, ehuru nog en myckenhet siffror uppvisas till tröst för tvivlare.²⁴ Felproduktion märks ej så lätt och fortsättes av prestigeskäl. Även om de stora företagen kvantitativt producera ofantligt, betyder detta ej alltid nettovinst, ty en felaktig användning av produktionsmedlen rättas ej, där riskkostnaden ej framstår tydligt, och förlusten kan döljas. En obestriddlig förmån är emellertid den oförvägna företaganda, som utmärker kollektiv produktion.

Det är möjligt, att demokratiska former i ett samhälle alstrar en verklig eller inbillad intresseharmoni, som väcker en känsla av tillfredsställelse rent psykologiskt. Och en sådan känsla är väl i sig själv likbetydande med lycka. Utvecklingen härvidlag har varken av konservativa, liberala eller socialister förutsetts. Den enligt Myrdal »fullbordade välfärdsstaten» (s. 83) har till slut blivit hela nationens ideal. Fullbordad? Återstår intet för att nå idealet? Åjo, det vill väl författaren ej verkligt påstå, trots det citerade uttrycket.

Necessity of Interest, London 1903, och »Theoretische Sozialökonomie», Leipzig 1918, ss. 174 o. ff. samt A. C. Pigou, *anf. arb.*, där risktagandet framställs såsom en produktionsfaktor vid sidan av kapitalet och arbetet, ss. 146, 345, 915—924 et passim. J. M. Keynes, »The general Theory of Employment Interest and Money», London 1936, skiljer (ss. 144—145) mellan tre former av risk, av vilka de två första i grunden äro av subjektiv art och den tredje hänför sig till ändringar av penningvärdet, och framhåller (s. 68) riskkostnadens betydelse för produktionen.

²⁴ En träffande kritik lämnar Erik Lundberg i sitt nyutkomna arbete »Produktivitet och räntabilitet», Stockholm 1961, ss. 138 o. ff. Kalkylerna även hos stora enskilda företag finner han ofta vara så primitiva, »att de inte ge någon information om ifrågavarande avkastningsmöjligheter». Riskpremien kan då betraktas helt enkelt som en försäkring mot den oberäknliga slumpen. Själva räntabilitetskalkylerna torde ofta vara av underordnad betydelse i förhållande till tron på »en god näsa» (s. 142).

Bland de märkligaste vinster, som den av allmän rösträtt ledda välfärdsstaten kan uppvisa, är ökningen av fritiden. Den har blivit följd av en arbetstidsbegränsning, som privat företagsamhet ej kunnat genomföra utan stark yttre press. Naturligtvis minskas därav den materiella produktionen och helt naturligt motses detta på många håll med oro. Vid sidan av de materiella produktionsmedlens ökning har tillväxten av vetenskapligt och tekniskt vetande ävensom samhällsanda betytt ofantligt²⁵ för att bota bristen. Men här gäller det verkligen att uppfatta »välfärd» såsom en motsats till välstånd. Den begränsning av en hittills under lång tid stigande reallön, vilken måste motses, kompenseras av ökad frihet för individuella behov av olika slag, främst, vill man hoppas, intellektuella eller andra ideella intressen.

I tron på dessas betydelse mötas två så olika författare som Myrdal och Wilhelm Röpke. Denne har i sin »Civitas Humana» framställt ett ideal av samma innebörd som det, till vilket hans svenska kollega synbarligen syftar. Men hur mycket konkretare har ej den svenske forskaren motiverat sin ståndpunkt! De djupare problem, som beröra människans allmänna natur, äro gemensamma för båda,²⁶ likaså övertygelsen om decentraliseringens företräden.

Men huru livligt man än uppskattar fritidens betydelse kvarstår frågan om huru den faktiskt används och hur den borde användas. Till sport, som ju numera ofta blott innebär, att en elit av professionella utför topprestationer, som begäpas av en trög massa? Eller av värdelös skvalmusik?

Diskussioner både i pressen och landet runt har sökt belysa fritidens problem. Värdefullast har ett på lokalundersökningar stött vetenskapligt arbete av Torgny T. Segerstedt och Agne Lundquist varit.²⁷ Såsom det viktigaste föremålet för undersökningarna

²⁵ I engelskt språkbruk har termen »cultural Capital» använts. Metodiska studier häröver har särskilt i U. S. A. bedrivits, se John W. Kendrick, »Productivity Trends: Capital and Labor», i Occasional Paper 53, National Bureau of Economic Research, New York 1956.

²⁶ Se härom Röpkes anf. arb., Stockholm 1945, s. 182. Men i fråga om socialvård och andra konkreta detaljer leder Röpkes idealism till en rent negativ kritik, t. ex. om nationalinkomstens tillväxt (s. 188), kommunikationsmedel (s. 212) och lyxbehov.

²⁷ »Människan i industrisamhället», Stockholm 1955. Deltagandet i olika slags föreningar och dessas syften har genom omfattande enkäter undersökts. Såsom de mest aktiva och mångsidigast intresserade betecknas de religiösa föreningarna (s. 185). Någon mätning av huru mycken tid som ägnas åt olika sysselsättningar — vilket ter sig som ett huvudproblem — synes utredningen ej ens hava försökt. Men bland intressanta slutsatser, som kan lämna viss vägledning, förklaras (s. 229), att de politiskt organiserade medlemmarna äro minst intresserade av sin sammanslutning, de religiöst intresserade däremot mest.

framstår föreningslivet, som i vissa av sina former tydligen har stort kulturellt värde. Staten understöder många föreningar finansiellt, ehuru ingalunda alltid de mest förtjänta. Idrottsföreningar, till vilka anslag utgå med årligen många miljoner, få mest, ehuru det dyrbara deltagandet i utländska tävlingar, exempelvis, har föga mening.

Välfärdssamhället ingriper här ingalunda för att höja välfärden i någon högre mening, utan snarare för att foga sig efter alltför högljudda önskemål från kretsar, som företräda den lätt maskerade professionella idrotten. Kulturella fritidsföreningar behandlas ej så frikostigt. Men det visar sig, att bland vuxna en övervägande önskan finnes efter högre intellektuell utbildning än vad de haft tillfälle att förskaffa sig (s. 318). Här har välfärdssamhället tillfälle att göra fritiden mera fruktbarande. Sportpalats, dansbanor och nöjesetablissemang gynnas särskilt på kommunalt håll i långt högre grad, vilket betyder ett ingrepp i allmänhetens behovsskala i fel riktning. Detta sätt att använda fritiden visar vådan av att låta de tilltagsnaste och högljuddaste representera allmänheten utan hänsyn till bildningseliten. När Myrdal (s. 79) talar om en utveckling »i riktning mot en rättvisans och solidaritetens välfärdsdemokrati», kan man undra, om hänsyn för »rättvisan» och välfärden i verkligheten betyda så mycket. En utbredd känsla av maktlöshet i det moderna samhället konstateras även i Segerstedts och Lundquists grundliga utredning.²⁸

Det organiserade samhället räcker tydligen ej att kontrollera fritiden — lyckligtvis kan man säga, då sådan kontroll väl skulle leda till en ren polisstat. Hällre då en bildningselit med erkänd auktoritet, tillräcklig att vägleda opinionens val av sysselsättning och gestalta behovsskalan.

Kontrollen på det ekonomiska området, sådan den nu fungerar, riktar sig främst mot företagen, deras roll i marknaden och deras sätt att förhandla med arbetarna, men ingalunda, som Myrdal förklarar (s. 85) mot arbetarnas rätt »att lämna arbetsplatsen när och hur han behagar». Vår kontroll är som bekant främst ej riktad åt det hållet. Det återstår mycket, innan välfärdsstaten hunnit sitt slutmål, som väl ej är polisstaten.

Regleringarna utformas i stort sett så, att de ger det stora fler-

²⁸ Se anf. arb. s. 452, där det förklaras, att känslan av maktlöshet kompenseras av deltagandet i föreningar, politiska, fackliga, kulturella, religiösa m. m., ävensom passim.

talet nya rättigheter (s. 86), vilket är något helt annat än den upphöjda rättvisa, för vilken man ibland pläderar. Huruvida man alltid känner sig friare genom regleringarna är ovisst, men tryggare känner man sig nog på det hela taget. Därvidlag har den moderna socialpolitiken vunnit sina mest obestridliga framgångar.

Med en något optimistisk uttolkning utlovas för framtiden, att en »välfärdskultur växer fram inom välfärdsstatens ram» (s. 92). Därefter skulle staten genomlöpa vissa successiva stadier och avveckla sin verksamhet till vissa huvuduppgifter, ett mål, som efter de antydningar man får, livligt påminner om Augustini *societas Dei*. För en nyktrare betraktelse torde väl en viktig förutsättning för välfärdsstaten vara, att produktionsresultatet täcker kostnaderna. Men denna fordran tillgodoses knappast i en välfärdsstat, som själv är den största företagaren och kan dölja förlusterna. Begreppet välfärd får där lätt tjänstgöra som kamouflage för litet av varje.²⁹

Den fortgående planhushållningen, som hittills lett till allt flera statsingripanden i näringslivet, skulle emellertid nå en högre samordning och därigenom förenklas, ja, nästan göras osynlig. Decentralisering bleve vägen. En borgen därför ser den av världsperspektiv stimulerade samhällsforskaren i den stigande bildningen och i medborgarnas växande lojalitet, en för de flesta granskare mycket osäker faktor. Den växande brottsligheten märks tydligare.

Såsom förespråkare för en internationell samhällsordning ger Myrdal en stor del av statsingripandena beteckningen föråldrad och onödig. De äro delvis rester från tidigare faser av samhällsutvecklingen. Otivelaktigt äro de även genom sin nationella prägel föga lämpade för den eftersträfvade internationella solidariteten. Lokal självstyrelse på demokratisk grund, utan byråkrati, väntas därför leda till planhushållning och välfärdsstat av sig själv.

Men är detta icke helt enkelt en ny variant av teorin om »den osynliga handen», fullständigt utdömd redan i inledningen till författarens världsomspännande arbete? Ökad insikt och god vilja utgjorde ju just medlet för de stridiga intressenas förvandling till allmän välfärd så som om en osynlig hand styrde intressenterna. Nu spelar utvecklingen samma roll.

Ett visst tvivel, för att ej säga missmod skymtar emellertid fram, när författaren konstaterar (s. 97), att »inget land hittills ens till-

²⁹ Erik Lundberg kritiserar i sitt sist anf. arb. »den grupp av snillrika ekonomer, som under många år analyserat begreppet välfärd» utan praktiskt resultat (s. 61).

närmelsevis har åstadkommit denna förenklade samordning av hela nätet av alla slags ingripanden» och att statsingripandena överallt växer. Kärnan i argumenteringen är önskan att omdana samhället, så »att det i de flesta stycken kan överlämnas till folkets samarbete och kollektivuppgörelser, i alla slags samfälligheter och organisationer nedanför staten, så att de själva får göra upp om sammanlevnadens normer» (s. 100).

Den säkra borgen för en lyckobringande planhushållning slutligen är den demokrati, som alltjämt är i växande. Fullkomnad uppfattas den såsom samhällsutvecklingens slutpunkt. En ganska vanlig tro är, att utvecklingen inom statslivet skall avslutas med den inom synhåll liggande politiska demokratin. Man kan nog undra, om världshistorien sedan verkligen tar slut. Delar den i många lärdomsgränar hemmastadde författaren denna tro på ett slutgiltigt ideal? Han antyder åtminstone ej, att något annat, kanske med detta ideal oförenligt, skall kunna framväxa. Men huru litet man än är hågad att profetera, ett är väl säkert: framtiden känner ingen slutpunkt för skeendet. Efter våra ideal kommer säkert — något annat. Men för många — kanske mest för aktiva reformpolitiker — är detta en styggelse.

Vad som mest tränger sig på, när man reflekterar över en kommande tids statsskick, är de stora intressesammanslutningarnas växande politiska betydelse. I viktiga frågor ha vi sett, huru dessa träffat avtal sins emellan och med regeringsrepresentanter, varigenom riksdagen faktiskt skjutits åt sidan. Utanför alla teoretiska resonemang tycks alltså de korporativa idéerna om en nybildning av folkrepresentationen växa fram.

Fenomenet är internationellt. Och Myrdals synpunkter på välfärdsstaten äro internationella. Vidsynt och stödd på en omfattande erfarenhet analyserar han såväl våra egna som de underutvecklade ländernas gemensamma internationella problem: anslutning till det världsomfattande välfärdssamhälle, som är i färd att bildas, står som krönet på en ofrånkomlig process.³⁰ Hindren äro betydande, och för de underutvecklade länderna föreligga ännu knappt de elementära förutsättningarna. Orsakerna granskas detaljerat, men huvudansvaret lägges på föregångsstaternas kortsynta och själviska politik.

³⁰ Från något avvikande utgångspunkt kommer Hayek till samma slutsats, som tillika för honom innebär en tragisk konflikt, se anf. arb., ss. 252 o. ff.

Myrdal utgår såsom från ett axiom att jämlikhet föreligger mellan alla raser, men att ogynnsamma omständigheter — föranledda tycks det huvudsakligen av väststaternas vrånghet — t. v. ha hindrat ett oundvikligt förverkligande därav i politiskt och ekonomiskt hänseende. Läsaren kanske då frågar, varför den stora afrikanska befolkningen just i kontinentens centrala och sydliga delar, där den vite mannen varit främmande, aldrig kunnat skapa ens någon stabil stat, än mindre vetenskap eller litteratur. Egyptierna kunde det. Och många andra folk redan i historiens gryning. Har den övriga befolkningen i Afrika verkligen varit »jämlig»?³¹

Den jämlikhet mellan alla raser, som förf. postulerar, skulle väl även leda till ömsesidighet i fordringar och plikter. Men därom är ej fråga. Ej ens vanlig ordhållighet fordras av de underutvecklade. Denna fordran tycks gälla blott den ena sidan, när ansvaret fördelas mellan västerlandet och de underutvecklade.

I dessa tider av hätsk rasdiskriminering har metodiska undersökningar visat de färgade rasernas förvånande bildbarhet. Och de efterblivnas svagheter ha bortförklarats såsom beroende på den kortare tid de skulle ha haft för sin utveckling. Men tiden från våra gemensamma förfäder och till denna dag är ju precis lika lång för alla raser. Den är väl även lika lång för alla däggdjursraser, och att t. ex. kattdjur och hovdjur hunnit längre än trögdjur beror väl på rasernas olika utvecklingsförmåga och ej på tiden. Även inom en så enhetlig djurgrupp som hästarna skiftar prestationsförmågan ofantligt.

Framgår det icke av dagshändelserna både i Afrika och många andra ställen, att de olika folkslagens förmåga till planmässig samhällsverksamhet, till det för allt ordnat statsliv nödvändiga arbetet och till politisk sammanhållning är mycket ojämnt fördelad? Den förmågan kan sannerligen ej »testas» med några vetenskapliga metoder. Anlagerna äro inkommensurabla. De förtjänstfulla undersökningarna om de färgades bildbarhet torde nog ha begränsad räckvidd. Alla yttre hinder för rasernas jämlikhet bör beslutsamt avskaffas och all hjälp för utbildning lämnas. Dagshändelsernas vittnesbörd kan dock ej förbises, när man skärsådar frågan om allas

³¹ Beträffande dess äldsta historia lämnar ett av Roland Oliver redigerat sammelvärk, på svenska »Afrikas Kulturarv», Stockholm 1961, en kortfattad översikt. Det framgår därav, att en mångfald »stater» tidigt upprättats av araber, men att ingen rent inhemsk stat hållit ihop mer än kort tid. Källorna för deras historia ha varit arabiska eller europeiska, då någon inhemsk tradition för längre tid aldrig påträffats och muntliga sägner sakna vitsord.

jämlikhet och möjligheten av en internationell välfärdsstat. Varför ej erkänna, att olikheten människor emellan ha samma orsaker som för andra levande väsen?

I annat sammanhang (s. 253) betecknas sanningen som hälsosam och illusioner såsom skadliga. Välfärdssamhället är beroende just av folkens prestationsförmåga. Man misstar sig nog ej, om man som dess motsats utpekar vad Eli Heckscher kallat den *ekonomiska* idealstaten,³² med uppgift att tjäna det helas väl, men grundad på den enskildes fria initiativ. En förmedlande ståndpunkt har Wicksell polemiskt uttryckt så, att staten borde förvärva en ekonomisk maktställning, som skulle ge den möjlighet både att genomföra en önskvärd reglering av penningväsendet och att efter rättvisans och billighetens grundsatser utsträcka en skyddande och hjälpare hand till enskilda medborgare.³³

Myrdal har valt att förbinda begreppet välfärdsstat ej med något strikt angivet mål, som kunde identifieras med välfärd, utan med vägen eller medlet för uppnåendet av det mål, som envar kan inlägga i denna term. Såsom det svåraste hindret anges på goda grunder de särintressen, som, ofta under patriotisk skylt förfäktas av mäktiga sammanslutningar, »pressure groups» o. d.

Att följa detta resonemang och den politiska utvecklingen vidare skulle här föra för långt. Resultatet för vår del har redan blivit en inflation, mot vilken intresseorganisationerna ej resa något motstånd. Tvärtom, de driva inflationen allt längre, och statens representanter göra föga motstånd. Om jordbrukare och industriarbetare besluta att ge varandra större inkomster, kan ingen statlig instans hindra beslutet. Men nationalinkomsten ökas ej av sådana beslut. Välfärdsstaten hotas här av en förvandling både till formen för sina beslut och grunden för sin välfärd. För inflationens faror är därför Myrdal ingalunda blind, men rådlös.

Kan ökade kunskaper och bildning trygga välståndet? Kanhända. Men i fråga om både statskunskap och penningväsen ställer sig åtminstone en stor del av pressen ävensom av tongivande folkupplysning mera ivrig för att optimistiskt prisa bärgade vinster än för att undersöka dessas förutsättningar och utvecklingens slutresultat.

³² Se uppsatsen »Staten och det fria ekonomiska initiativet» i arbetet »Svenska Produktionsproblem», Stockholm 1918, ss. 239 o. f.

³³ Citerat efter Torsten Gårdlund, »Knut Wicksell», Stockholm 1956, s. 332.

De statliga företagens förmåga att trola bort riskkostnaden bidrager tydligen avsevärt till inflationen.

Ett allvarligt problem, där optimismen beträffande möjligheterna att inom nära framtid skapa ett idealsamhälle hos oss tycks överge välfärdsstatens granskare, är den internationella upplösningen. Med detta ämne har Myrdal en förtrogenhet som knappast någon annan författare. Klyftan mellan rika och fattiga länder har ingalunda minskat, trots all hjälpverksamhet. Tvärtom, och de senares politiska frigörelse är tydligen en tvivelaktig vinst för dem själva.³⁴ Deras nationella aggressivitet lämnar föga hopp om ett internationellt välfärdssamhälle, vilket väl vore enda vägen för dem att hinna i kapp med de gamla kulturstaterna.

Den starkt internationellt orienterade författaren dömer dock mycket milt om deras animositet mot sina hjälpare. Men om man finner det naturligt att de bryta alla avtal, kan man svårligen uppmana kulturstaterna att likväl tro på avtalen, och termen »nationalisering» används för alla avtalsbrytande våldsåtgärder. Frågan här om faller dock utanför ramen för alla kritiska reflexioner om *vår* välfärdsstat. Denna har redan hunnit till det stadium av allomfattande statliga regleringar, att den väl kan få vedernamnet »organisationsstaten». Blott inför en rationell reglering av själva behovsskalan tvekar man.

Det är ej blott den påtagliga höjningen hos oss av materiellt välstånd, som faller i ögonen. Ökad trivsel är välfärdens främsta signum. Analysen kan ej stanna vid ett enstaka arbete, huru skarp-siningt och betydande det än är, utan har vidgats till själva grundproblemet. Ingen planmässig produktion kan i längden undvara ett fast penningevärde, och en fortgående inflation är därför ett farligare hot än allmänheten under ständigt uppgående konjunktur tycks förstå. Och ett planmässigt, av staten dirigerat näringsliv förutsätter vidare en behovsskala, som staten ej kan lämna hur okontrollerad som helst.

Man ställs då mellan principen *laissez-aller*, i vad angår efterfrågan, och rikriktning. Det sista väcker sådan avsmak, att man ogärna vill medge något intrång i konsumenternas egen värdering. Nödvändigheten därav måste dock, inför de exempel på irrationell behovs-

³⁴ En förklaring härtill har Myrdal förut framlagt i »An International Economy» dagtecknad jan. 1955 och tryckt 1956, New York, och även i senare arbeten, på svenska i »Rika och fattiga länder», Stockholm 1957. Han varnar där en ekonomisk lagbundenhet, enligt vilken marknadsfaktorernas fria spel blott pressar ner de underutvecklade länderna.

skala som anförts, fasthållas. Faran är alltså dubbel. Både inom produktion och konsumtion hotas välfärdsstaten av bakslag. Men pessimism är ej författarens sak i hans analys av välfärdsstaten.

I detta magistrala arbete bjuds läsaren på en vid överblick i den riktning, som blivit en livssak för den celebre författaren. När man med stigande intresse följt dennes resonemang till slut, inställer sig dock efter hand några reflexioner, som gå i annan riktning.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Konstitutionella och kommunala frågor vid 1961 års riksdag. I avvaktan på slutförandet av författningsutredningens arbete kom de konstitutionella frågorna att spela en förhållandevis obetydlig roll under riksdagens arbete. På den kommunala lagstiftningens område blev däremot en fråga — förslaget till ny församlingsstyrelselag — föremål för betydande uppmärksamhet.

Då riksdagen var den första i en ny andrakammarvalperiod, upptogs en rad från föregående riksdag *vilande grundlagsändringsförslag till slutlig prövning*.

Förslaget till *ändrad lydelse av 28 § regeringsformen* antogs, varigenom för ytterligare vissa grupper av tjänster — nämligen de vilka kräver naturvetenskaplig, medicinsk eller teknisk utbildning — ej längre erfordras svenskt medborgarskap. (KU:s memorial nr 2). Det i samma memorial redovisade förslaget till *ändrad lydelse av 1 kap. 8 § tryckfrihetsförordningen* (i anslutning till den nya lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk m. m.) samt *ändringen av 68 § riksdagsordningen*, varigenom tiden mellan utseende av valmän och dessas val av riksdagens ombudsmän ökades från högst 10 till högst 15 dagar, antogs likaså.

Beträffande det omstridda förslaget att slopa det i *51 § riksdagsordningen uppställda förbudet för talman att delta i kammares omröstning*, motionerade folkparti- och högerrepresentanter — under hänvisning bl. a. till att författningsutredningen överväger frågan om införande av suppleanter för riksdagsmän — om uppskov med det slutliga avgörandet. (I: 178 och II: 206). Man ansåg, att författningsutredningen eljest skulle bindas i sina överväganden i denna fråga. Med lottens hjälp tillstyrkte KU (nr 7) motionerna men riksdagen avslod desamma, varför KU senare i memorial nr 13 framlade det vilande förslaget, vilket slutligt antogs av riksdagen.

Under hänvisning till att proposition om rådhusrätternas förstatligande ännu ej framlagts och ej heller förväntades under året, uppsköt däremot riksdagen på KU:s förslag (mem. nr 6) den slutliga prövningen av det vilande förslaget om upphävande av *31 § regeringsformen* till »senare riksdag» under löpande valperiod till Andra kammaren.

Som vanligt väcktes en rad förslag rörande *riksdagens arbetsformer*.

Behandlingen i riksdagen av framställningar från riksdagens verk har vid olika tillfällen tidigare varit föremål för uppmärksamhet och föranlett ändringar i riksdagsordningen och riksdagsstadgan. I motion I: 176 fäste fru Segerstedt-Wiberg uppmärksamheten på att dylika framställningar, som kan föranleda beslut av riksdagen, ej alltid handläggs

av det utskott som enligt riksdagsordningen skall avge utlåtande över berörda frågor. KU fann det önskvärt att de regler, vilka gäller för remiss till utskott av propositioner och motioner, görs tillämpliga även på ifrågasvarande slag av framställningar från riksdagens verk och anslöt sig sålunda till motionärens synpunkter. Riksdagen godkände den av utskottet (utl. nr 3) föreslagna ändringen i 21 § riksdagsstadgan.

JO- och MO-institutionerna blev föremål för reformyrkanden i olika avseenden. Som ett ytterligare led i strävandena att tillförsäkra elektorerna vid val av JO och MO ett reellt inflytande (jmf den ovan nämnda ändringen av 68 § RO) yrkade herrar Hedblom samt von Friesen och Johansson i Dockered (I:173 och II:207) på en ändring av riksdagsstadgans bestämmelser, innebärande ett åliggande för talmännen att sammankalla dessa elektorer senast två dagar efter det att de utsetts av riksdagen. KU (nr 4) anslöt sig till motionärernas synpunkter. Den föreslagna regeln, som överensstämmer med motsvarande bestämmelse för sammankallande av utskott i 45 § riksdagsordningen, borde emellertid enligt utskottets mening utsträckas att gälla även för övriga riksdagens nämnder och valmän, där ej annat är stadgat i riksdagsordningen. Utskottets med anledning därav utarbetade förslag till ändrad lydelse av 14 och 24 §§ riksdagsstadgan godkändes av kamrarna.

Enligt 18 och 19 §§ instruktionen för riksdagens ombudsmän kan dessa vända sig antingen till riksdagen eller till Kungl. Maj:t med initiativ i lagstiftningsfrågor. Sedan lång tid tillbaka har ombudsmännen föredragit att begagna den senare möjligheten. Herr Ollén (I:45) ansåg det principiellt oriktigt att riksdagens egna ombudsmän förfar på detta sätt, särskilt beträffande frågor, för vilka riksdagen visat sitt intresse. Motionen, som utmynnade i en hemställan om att författningsutredningen skulle få i uppdrag att granska frågan, avstyrktes av första lagutskottet (nr 7) bl. a. under hänvisning till att ombudsmännen ingalunda bör anse sig bundna av det tillvägagångssätt, som i allmänhet har begagnats. Av sin arbetsbörda torde dock ombudsmännen, enligt utskottets uppfattning, vara förhindrade att utom i sällsynta undantagsfall framlägga sådana genomarbetade lagförslag, som kan vara ägnade att läggas till grund för riksdagens definitiva beslut. Riksdagen följde utskottet.

Fram till och med 1960 års riksdag ålåg det JO att varje år avlämna en redogörelse till riksdagen för behandlingen hos Kungl. Maj:t av riksdagens skrivelser. Vid den detta år företagna ändringen av instruktionen för riksdagens ombudsmän förutsattes, att motsvarande redogörelse framdeles skulle avlämnas genom en skrivelse från Kungl. Maj:t till riksdagen, men några närmare bestämmelser om förfaringssättet härvidlag utfärdades — i avvidan på författningsutredningens förslag — icke. I motion II:97 framhöll herr Wiklund i Stockholm det önskvärda i att redogörelsen avges i så god tid att riksdagsledamöterna har normal motionstid till sitt förfogande vid granskningen av redogörelsen. Första lagutskottet avvisade motionen i sitt av riksdagen godkända utlåtande (nr 20) och framhöll att de i redogörelsen upptagna spörsmålen redan varit föremål för riksdagens behandling. I fall ett ärende ändå påkallade uppmärksamhet från riksdagens sida fanns enligt utskottets mening

alltid möjligheten att genom interpellation eller enkel fråga framlägga synpunkter och erhålla upplysningar.

Den i riksdagen rådande ordningen för behandling av budgetfrågorna har sedan lång tid tillbaka varit föremål för kritik från många håll. Uppdelningen på skilda budgetbehandlande utskott och den successiva behandlingen i kamrarna av de olika frågorna allteftersom utskotten avger sina utlåtanden har av kritikerna ansetts medföra brist på effektivitet och samlad översyn från riksdagens sida. Det samarbetsorgan, budgetdelegationen, som i början av 1930-talet inrättades för att avhjälpa dessa brister, har inte haft några märkbara framgångar i detta avseende. Under de senaste riksdagarna har problemet varit föremål för konstitutionsutskottets uppmärksamhet men beslut i frågan har uppskjutits (jfr I: 179 av herr Sveningsson m. fl. och II: 205 av herrar von Friesen och Braconier).

Den av herr Ollén väckta motionen (I: 63) angående vidtagande av sådana åtgärder att riksdagens högtidliga öppnande kan ske i för riksdagsmännen värdigare och mer representativa former avslogs av allmänna beredningsutskottet (nr 2). Utskottet fann inga ändringar i de praktiska arrangemangen kring riksdagsöppnandet påkallade och hänvisade för övrigt till författningsutredningen, vars slutliga förslag torde komma att påverka formerna för riksdagens öppnande. Riksdagen följde utskottet.

Två frågor på *sekretesslagstiftningens område* var föremål för behandling i riksdagen. Från folkpartihåll (I: 174 och II: 203) hemställdes om sådan ändring av sekretessbestämmelserna (34 § sekretesslagen) att anbudsgivare medges rätt att närvara vid öppnandet av anbud på större offentliga entreprenadarbeten. I högermotioner (I: 383 och II: 444) krävdes upphävande av sekretessbestämmelserna (8 § sekretesslagen) beträffande de kommunala planärendena. Under hänvisning till att de framförda frågorna var föremål för offentlighetskommitténs prövning avslogs motionerna av riksdagen (KU nr 5).

Som vanligt framfördes en rad förslag på *vallagstiftningens område*. I proposition nr 175 föreslogs fortsatt giltighet under perioden 1963—1966 av det år 1954 antagna provisoriska valsystemet vid kommunala val. KU (nr 18) och riksdagen hade ingenting att erinra däremot.

På grundval av ett betänkande från 1955 års valutredning framlades i samma proposition ytterligare några förslag. Kommunala vallagens bestämmelser om poströstning föreslogs ändrade på så sätt att den vid vissa mindre omfattande kommunalval på valdagen förekommande poströstningen i stället äger rum närmaste helgfria dag före valdagen. I anslutning till detta förslag motionerade herr Nyberg (II: 838) om en sådan ändring att poströstning vid en större grupp kommunala val än de i propositionen avsedda skall äga rum de båda närmaste helgfria dagarna före valdagen. I propositionen framlades slutligen förslag, dels om att ny sammanräkning för utseende av suppleant till landstingsman skall äga rum för undvikande av att plats i landsting står tom vid landstingsmans avgång, dels att skyldigheten för länsstyrelse att kungöra utgången av kommunalval upphävs. KU (nr 18) och

riksdagen fann ej heller beträffande dessa förslag anledning till erinran emot propositionen. Fyra folkpartister i utskottet reserverade sig till förmån för det av herr Nyberg framförda förslaget.

Frågan om tidpunkten för de allmänna valen togs upp av herr Swanström (I: 177). Under hänvisning bl. a. till att skördarbetet på många håll fortfarande pågår under senare hälften av september månad önskade han få valdagen förlagd till en senare tidpunkt under hösten. Enligt motionärens uppfattning skulle en helgdag utan kyrklig karaktär därvid vara lämpligare än en söndag. KU avstyrkte motionen i sitt av riksdagen godkända utlåtande (nr 12), men utskottet framhöll samtidigt att en kommande författningsreform kunde ge anledning till att frågan om tidpunkten för de allmänna valen måste omprövas från nya utgångspunkter.

Bestämmelser i händelse av dubbelval till riksdagen finns i 27 § riksdagsordningen: »Därest någon varder för samma tid vald till ledamot av bägge kamrarna eller till ledamot av endera för två eller flera valkretsar, må på honom ankomma att bestämma i vilkendera kammaren han vill inträda eller för vilken valkrets han vill anses till riksdagsman vald. — — —». Med anledning av ett vid 1960 års andrakammarval mycket omdebatterat fall av dubbelval föreslog herrar Hedblom och Hamrin i Jönköping (I: 13 och II: 25) en sådan ändring av 27 § riksdagsordningen att om någon för samma tid väljes till ledamot av bägge kamrarna eller till ledamot av endera för två eller flera valkretsar skall han vara skyldig att inträda i den kammare eller som ledamot av endera för den valkrets för vilken val senast förrättats. Under hänvisning till att motsvarande bestämmelser som i 27 § RO nyligen genomförts för de kommunala valens del (KU 1959: 2) samt att författningsutredningen enligt sina direktiv bl. a. skall utreda frågan om införande av enkammarsystem, avslogs motionerna (KU nr 9).

Kommunala frågor. Den måhända viktigaste frågan på detta område var det förslag till ny lag om församlingsstyrelse, som på grundval av ett betänkande från församlingsstyrelsekommittén (SOU 1957: 15) framlades i proposition nr 70. En av de väsentligaste uppgifterna vid utarbetandet av lagförslaget hade varit att uppnå en klarare gränsdragning mellan den borgerliga och den kyrkliga kommunens kompetensområden. I samband därmed upptogs föreskrift om samverkan i ekonomiska frågor mellan de skilda kyrkliga och borgerliga organen. I motsats till kommitténs förslag föreslogs i propositionen att lagstiftningen på ifrågavarande område innefattas i en enda lag för hela riket. Vid propositionens och de med anledning därav väckta motionernas behandling i KU (nr 16) bröt sig meningarna främst i fråga om kyrkoherdens ställning i kyrkorådet. Utskottets majoritet stannade för den medelväg, vilken härvidlag förordats i propositionen och som innebar att kyrkoherden berövades sin ställning som självskriven ordförande men bibehölls vid sitt ledamotskap. Fyra höger- och folkpartister reserverade sig för att kyrkoherden fortfarande skulle vara självskriven ordförande (jfr I: 644 och II: 761 samt I: 647 och II: 764), medan några socialdemokrater i utskottet av principiella skäl ansåg det riktigast att kyrkoherden varken är självskriven ledamot

eller ordförande (jfr II: 746). Bortsett från en detalj i lagförslaget — riksdagen önskade bibehålla suppleantinstitutionen för församlingsdelegerade i Stockholm — tillstyrktes och godkändes den nya lagen.

I proposition nr 95 föreslogs en utvidgning av kommunernas underställningsfria lånerätt till att omfatta även lån för vatten- och avloppsanläggningar. Tidigare har denna lånerätt, bortsett från bestämmelserna i 58 § kommunallagen, varit begränsad till bostadsbyggnadsområdet. Det framlagda förslaget godkändes av KU (nr 14) och riksdag.

Förslag till en ny kommunindelning framlades i proposition nr 180 och med anledning därav väcktes en rad motioner. Frågan var föremål för KU:s överväganden under höstsessionen, men den fortsatta behandlingen därav uppsköts till 1962 års riksdag (mem. nr 19).

Reglerna för tillhörighet till de s. k. nationella församlingarna (finska och tyska församlingarna i Stockholm samt tyska församlingen i Göteborg) betecknades i motionerna I: 159 och II: 192 som föråldrade och icke förenliga med den religionsfrihet, som lagstiftningen avser att garantera var och en, som har hemvist i riket. Första lagutskottet (nr 35) ansåg någon ändring i gällande bestämmelser ej möjlig så länge problem av organisatorisk och ekonomisk art i samband med församlingarnas upplösning ej var utredda. Då församlingarna med sin nuvarande uppbyggnad enligt utskottets mening fullgjorde sina uppgifter på ett förtjänstfullt sätt, fann utskottet ej skäl att tillstyrka motionerna och dessa avslögs också av riksdagen.

Som så många gånger förr återkom folkpartiet till frågan om *domstolsmässig prövning av rättsfrågor i förvaltningen* (I: 175 och II: 204). Liksom tidigare hänvisade första lagutskottet i sitt avstyrkande utlåtande (nr 22) till det reformarbete, som i olika sammanhang pågår på det allmänna rättskyddets område. Utskottet vidhöll sin tidigare uttalade uppfattning att eventuella reformer borde ske inom ramen för det nuvarande systemet. Riksdagen följde utskottet.

I en framställning till Konungen den 23 december 1960 föreslog justitieombudsmannen att en *allmän regel införes om principiell skyldighet för förvaltningsmyndigheterna att i sina beslut ange de skäl, på vilka besluten grundas*. Herrar Nyberg och Braconier begärde nu (motion II: 61), att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t skulle understödja JO:s framställning. Första lagutskottet (nr 8) anslöt sig till uppfattningen, att vissa tungt vägande skäl talar för införande av en allmän regel om beslutsmotivering inom förvaltningen, men med hänsyn till att JO:s framställning avses bli föremål för remissbehandling, ansågs något initiativ från riksdagens sida ej påkallat.

Alltsedan de statsanställda tjänstemännen år 1937 tillerkändes en viss förhandlingsrätt har frågan om att *bereda riksdagen ett reellt inflytande på löneförhandlingarna mellan staten och tjänstemannaorganisationerna* vid flera tillfällen diskuterats. I motionerna I: 384 och II: 445 hemställdes från centerpartihåll att frågan skulle bli föremål för utredning. I sitt av riksdagen godkända utlåtande (nr 8) avstyrkte KU motionerna under hänvisning till att frågan dels behandlats av 1956 års förhandlingsrättsutred-

ning (SOU 1960: 10), dels var föremål för författningsutredningens uppmärksamhet.

Frågan om att inrätta *ett permanent försvarsråd* i avsikt att skapa *förbättrad kontakt mellan riksdagen och försvarsväsendet* framfördes i höger- och centerpartimotioner (I: 188 och II: 289 samt I: 385 och II: 448). Då den i motionerna berörda frågan redan var föremål för försvarsledningsutredningens prövning föranledde motionerna på statsutskottets förslag (nr 146) ingen åtgärd.

I centerpartimotioner (I: 44 och II: 58) begärdes att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t skulle anhålla om skyndsamt prövning och förslag angående *anslag till riksdagspartier utanför regeringen till finansiering av sekretariat för riksdags- och utredningsarbete*. Motionärernas syfte var att skapa balans mellan regering och opposition ifråga om resurser på nämnda område. I sitt svar på motionerna erinrade bankoutskottet (nr 19) om den upplysningstjänst som numera bedrivs inom riksdagsbiblioteket till hjälp för den enskilde riksdagsmannen. Frågan huruvida de politiska partierna borde stödjas genom anslag av något slag fann utskottet däremot så vansklighet och svår att överblicka till sina konsekvenser, att man ansåg sig först böra avvakta författningsutredningens ställningstagande till ifrågasatt problem. Motionerna avslogs följaktligen.

Riksdagstrycket var även vid denna riksdag föremål för besparingsförslag, denna gång genom herr Hamilton och fru Sjövall (II: 59). Genom att låta snabbprotokollen ingå såsom särskilt band i de definitiva protokollen räknade motionärerna med en besparing på 100.000 kr. per år. Bankoutskottet (nr 15) avstyrkte förslaget och hänvisade till sitt utlåtande nr 25/1960, vari vissa rekommendationer rörande riksdagstrycket gjorts. Med hänsyn därtill ansågs några ytterligare åtgärder ej påkallade. Detta blev också riksdagens beslut.

Finn Bergstrand

Konstitutionella och kommunala frågor förelagda 1962 års riksdag.

Från 1961 års riksdag har följande ärenden uppskjutits för behandling 1962:

Kungl. Maj:ts prop. 1961:180 ang. översyn av rikets indelning i borgerliga primärkommuner samt i anledning av propositionen väckta motioner.

Kungl. Maj:ts prop. 1961:196 med förslag till lag om nedsättning av allmän kommunalskatt i anledning av övergångsbidrag ...

Likalydande motionerna I: 14 av herr Ferdinand Nilsson m. fl. och II: 24 av herr Svensson i Vä m. fl. ang. omprövning av fördelningen av uppgifter mellan staten, landstingen och primärkommunerna.

Likalydande motionerna I: 179 av herr Sveningsson m. fl. och II: 205 av herrar von Friesen och Braconier om införande i riksdagsstadgan av bestämmelser i syfte att ernå en effektivare budgetbehandling.

Frågor väckta vid 1962 års riksdag.

Konstitutionella. Motion av herr Johansson i Sthlm m. fl. ang. Sveriges ombildning till republik.

Motion II: 630 av herr Johansson i Sthlm m. fl. om viss ändring av direktiven för 1958 års utredning kyrka—stat.

Motion II: 420 av herr Bohman m. fl. ang. överenskommelse med främmande makt innebärande ömsesidig suveränitetsbe-gränsning.

Likalydande motionerna I: 384 av herrar Holmberg och Virgin och II: 464 av herrar Bohman och Cassel om utvidgad juridisk granskning av författningar över vilka lagrådets yttrande ej inhämtas.

Likalydande motionerna I: 515 av herr Bengtson m. fl. och II: 629 av herr Hedlund m. fl. om ökat rättsskydd för den enskilde i skatteärenden.

Motion II: 6 av herr Lundberg om ändrade bestämmelser rörande riksdagsledamots immunitet.

Motion II: 25 av herr Hamrin i Jönköping om förfarandet vid öm-röstningar i kamrarna.

Likalydande motionerna I: 89 av fru Segerstedt Wiberg och II: 122 av herr von Friesen om reglering i riksdagsstadgan av riksdagstjänstemännens avlöningsförhållanden.

Likalydande motionerna I: 38 av herr Strand m. fl. och II: 68 av herrar Fredriksson och Svensson i Ljungskile om viss översyn av bestämmelserna om ersättning för riksdagsmannauppsdragets fullgörande.

Motion II: 24 av herr Börjesson i Falköping om införande i svensk tryckfrihetslagstiftning av den s. k. genmälesrätten.

Motion I: 245 av fru Segerstedt Wiberg angående beivrande i annan ordning än TF stadgar av innehållet i tryckt skrift.

Allmänna val. Motion II: 466 av herr Nilsson i Gävle m. fl. om sänkning av rösträttsåldern.

Motion I: 386 av herr Lundström m. fl. ang. röstning genom make vid allmänna val.

Motion II: 467 av herr Rimmerfors angående svenska medborgares röstavlämning i Schweiz.

Kommunala frågor. Kungl. Maj:ts prop. nr 12 med förslag till brandlag och brandstadga och därmed sammanhängande ändring av KL § 79.

Motion I: 385 av herr Kaijser ang. rikets indelning i borgerliga primärkommuner.

Likalydande motionerna I: 244 av herr Nilsson och II: 247 av herrar Nilsson i Bästekille och Turesson ang. uppskov med behandlingen av frågan om rikets indelning i borgerliga primärkommuner.

Likalydande motionerna I: 246 av herrar Öhman och Lager och II: 299 av herr Hagberg m. fl. om ökat medborgarinflytande över den kommunala verksamheten.

Likalydande motionerna I: 198 av herr Bergh och II: 300 av herrar Palm

och Björkman ang. drätselkamar- och kommunalnämndsordförandes kommunalrättsliga ställning.

Likalydande motionerna I: 199 av herr Bergh och II: 301 av herrar Palm och Bohman ang. jäv för kommunala förtroendemän.

Motion II: 121 av herr Ekström i Iggesund m. fl. angående kommunernas skyldighet att underställa Kungl. Maj:ts beslut om upptagande av bottenlån i statsbelånade bostadshus.

Motion II: 69 av herr Staxäng om kungörelseförfarandet vid kyrkostämma.

Motion I: 427 av herr Bengtson m. fl. angående bostadspolitiken, varvid även kommunallagens stadganden angående Kungl. Maj:ts tillstånd för upptagande av bottenlån beröres.

Hans Meijer

Missvisande statistik. Statistiska centralbyråns bearbetningar av valstatistiken är regelmässigt av stort intresse för alla som sysslar med samhällsvetenskapliga ämnen. Den publikation som behandlar riksdagsmannavalen 1959—60 har ett alldeles speciellt värde eftersom den utöver de sedvanliga statistiska uppgifterna dels redovisar en omfattande intervjuundersökning av väljarkåren vid 1960 års val, dels ger en rad upplysningar om kandidatnomineringen inför valet.¹

I anslutning till undersökningen om nomineringsförfarandet publiceras emellertid en tabell över partiernas medlemsantal, vilken kommit att bli i hög grad missvisande på grund av ett flertal uppenbara inadvartenser. Tabellen ifråga återfinns på sidan 67 och återges här.

Det grundläggande felet med tabellen är att de medlemstal som anges för partierna inte framräknats enligt enhetliga grunder.²

I 1960 års siffror för högern och centerpartiet är såväl kvinno- som ungdomsförbundens medlemmar inräknade. För folkpartiet och kommunisterna redovisas däremot enbart partiernas medlemstal. I medlemstalet för socialdemokraterna slutligen är kvinnoförbundets medlemmar inräknade samt en mindre del av ungdomsförbundets.³ Det är således tydligt, att tabellen ger en mycket skev bild av organisationsstyrkan hos våra politiska partier.

De procenttal, som redovisas längst till höger i tabellen, är av redan angivna skäl missvisande. Men det finns också andra felkällor, som är värda att observera. Om man vill ange hur stor del av de röstberättigade som är partianslutna — vilket är det intressanta i detta sammanhang — så kan man inte utan vidare vare sig ta med eller utesluta ungdomsförbundens medlemmar. En del av dessa har rösträtt, andra har det inte.

¹ Sveriges officiella statistik: Riksdagsmannavalen åren 1959—1960 11. Sthlm 1961.

² De påpekanden som görs grundar sig på en genomgång av partiernas verksamhetsberättelser samt direkta upplysningar från partikanslierna.

³ En stor del av medlemmarna i det socialdemokratiska partiet är kollektivanslutna, vilket borde beaktats i en tabell av detta slag.

4 — *Statsvetenskaplig tidskrift 1962. N. F.*

Valkretsar	Högerpartiet	Centerpartiet	Folkpartiet	Socialdemokraterna	Kommunisterna	Samtliga	% av de röstberättigade vid valet 1960
Stockholms stad	22 546	543	8 151	104 526	3 326	139 092	24,8
Stockholms län	16 737	6 173	3 957	38 389	1 492	66 748	23,9
Uppsala län	5 222	6 644	2 437	21 116	141	36 560	32,0
Södermanlands län	7 071	10 074	2 666	41 028	165	61 004	41,0
Östergötlands län	13 830	13 070	3 602	61 775	833	93 110	38,7
Jönköpings län	10 417	15 887	5 229	18 888	583	51 004	26,9
Kronobergs län	6 775	13 323	1 784	10 737	605	33 224	30,8
Kalmar län	13 986	17 284	2 123	23 055	622	57 070	35,6
Gotlands län	2 130	7 055	1 308	5 347	8	15 848	44,6
Blekinge län	5 724	5 509	1 836	19 931	330	33 330	34,3
Kristianstads län	9 880	16 438	4 676	24 228	238	55 460	32,0
Malmö m. fl. städers valkrets	15 586	545	1 656	89 268	377	107 432	42,6
Malmöhus läns valkrets	9 285	23 708	3 203	32 174	65	68 434	40,2
Hallands län	6 123	18 206	1 657	17 014	160	43 160	37,8
Göteborgs stad	6 669	312	3 118	43 210	3 294	56 603	20,8
Göteborgs och Bohus läns landstingsområde	7 039	10 624	3 042	15 503	420	36 628	25,3
Älvsborgs läns norra valkrets	6 136	10 110	3 435	21 277	278	41 236	30,5
Älvsborgs läns södra valkrets	12 248	8 740	2 961	17 564	297	41 810	36,1
Skaraborgs län	11 709	13 827	4 007	10 968	336	40 847	24,2
Värmlands län	9 222	8 992	4 017	18 028	933	41 192	20,8
Örebro län	7 014	8 225	3 830	30 095	893	50 057	28,5
Västmanlands län	5 635	9 309	2 665	17 102	564	35 275	24,4
Kopparbergs län	5 966	7 695	3 129	24 231	603	41 624	22,1
Gävleborgs län	5 392	10 527	3 297	23 680	1 692	44 588	22,5
Västernorrlands län	6 059	12 435	2 809	27 694	1 226	50 223	26,4
Jämtlands län	4 808	5 738	2 382	8 352	204	21 484	23,2
Västerbottens län	7 104	6 049	6 233	18 124	294	37 804	24,8
Norrbottnens län	6 805	3 000	2 315	12 802	4 189	29 111	18,6
Hela riket år 1960	247 118	270 042	91 524	796 106	24 168	1 428 958	28,7
» » » 1952	152 010	123 129	96 916	739 474	34 156	1 145 685	23,8

Några exakta siffror på de röstberättigades antal är troligtvis svåra att få fram, men åtminstone inom de större ungdomsförbunden gör man då och då omfattande undersökningar av medlemskader, vilka kunde ligga till grund för en uppskattning.⁴ Vidare är det så, att ett betydande antal medlemmar är anslutna till såväl partiet som någon av sidoorganisationerna. Omfattningen av en sådan dubbelanslutning torde också uppskattningsvis kunna beräknas med hjälp av partiorganisationernas undersökningar.

Nederst i tabellen anges medlemssiffror för år 1952, vilka hämtats ur SOU 1958: 6. Meningen är givetvis, att man genom att avläsa skillnaden mellan 1952 års siffror och 1960 års skall kunna få en uppfattning om organisationstrenden, dels totalt och dels för respektive parti. För högerpartiet, folkpartiet, socialdemokraterna och kommunisterna tycks siffrorna för de

⁴ En aktuell men ännu inte helt avslutad undersökning inom det största av ungdomsförbunden, SLU, tycks visa att ungefär 40 % av medlemmarna uppnått röstberättigad ålder.

båda åren ge relevanta upplysningar i den bemärkelsen, att det i huvudsak är samma sorts siffror man redovisar 1952 och 1960. Detta är emellertid inte fallet för centerpartiets del. Uppgiften för 1952 anger enbart partiets medlemstal. I medlemstalet för 1960 ingår däremot, som redan påpekats, även kvinno- och ungdomsförbundens medlemmar. Partiet som sådant hade 1960 endast 117.748 medlemmar. Det sammanlagda medlemstalet för parti-, kvinno- och ungdomsorganisationerna 1952 var 283.456. De riktiga siffrorna visar således, att antalet medlemmar inom organisationen minskat under den angivna perioden.

Bertil Fiskesjö

Inrikesnytt. Partiställningen i riksdagen har vid vårsessionens början 1962 undergått vissa förändringar efter förstakammarvalen på hösten 1961. Av Första kammarens 151 mandat har i år socialdemokraterna 77 (oförändrat), folkpartiet 29 (— 4), högern 23 (+ 4), centerpartiet 19 (— 1) och kommunisterna 3 (+ 1). Fördelningen av Andra kammarens 232 mandat är givetvis oförändrad: 114 s, 40 fp, 39 h, 34 cp och 5 k. Därmed är den nya mandatfördelningen i riksdagen 191 s, 69 fp, 62 h, 53 cp och 8 k.

*

Ändrad lydelse av 8 § i 1949 års lag med vissa bestämmelser om rättegången i tryckfrihetsmål förordas av en statlig utredning, som i december 1961 överlämnade sitt betänkande till justitiedepartementet. Bestämmelsen i lagrummet att juryn under sin överläggning, om någon av jurymännen begär det, skall sammanträda med rätten för att få upplysningar om lagens innehåll bör enligt utredningen utgå. Stadgandet har ansetts strida mot grunderna för själva juryinstitutionen, och utredningen påpekar bl. a. att juryn i tryckfrihetsmål har en annan och mera kvalificerad sammansättning än en utländsk brottmålsjury, som utvalts slumpvis ur en mycket omfattande jurymannalista. De rättsfrågor som juryn skall bedöma är i allmänhet inte tekniskt invecklade eller svårtillgängliga, utan det väsentliga är som regel en omdömesprövning hur lagens gräns mellan straffbart och straffritt yttrande bör dras. Härför torde juryn ha tillräckliga förutsättningar utan särskild information, anser utredningen.

En rundfråga som utredningen gjort till domstolar som i första instans handlägger tryckfrihetsmål visar, att 51 tryckfrihetsmål prövats av jury 1 januari 1950—30 juni 1961. Därvid har föreskrifterna om informering av juryn endast i två fall tillämpats på sådant sätt att informationen har kunnat inverka på juryns avgörande, uppger utredningen.

Kommittén har bestått av f. d. justitierådet N. Gärde, ordförande, advokat Y. Häckner och hovrättspresident B. Kjellin. Utlåtandet sändes på remiss i februari 1962.

*

En utredning av intresse för den omdiskuterade frågan om funktionsinflytandet inom fackföreningarna har presenterats i tidskriften Fackföreningsrörelsen (1961 nr 47 och 49). LO:s pressavdelning har undersökt andelen av funktionärer vid de kongresser som ej mindre 18 av de till LO anslutna fackförbunden hållit under 1961 samt även vid den 16:e LO-kongressen i september 1961. Sammanställningen visar, att i de 18 förbunds-kongresserna i allt 4.060 delegater deltog, varav 388 ingick i de valda förbundsledningarna, d. v. s. förbundsstyrelser plus överstyrelser eller förbundsråd (dessa har yttrande- och förslagsrätt samt, i frågor som icke har med den gångna verksamheten att göra, även rösträtt). Av kongressdeltagarna var 230 eller 5,7 procent lokalt eller centralt anställda funktionärer i förbunden. Funktionsandelen företer betydande variationer mellan de olika förbunden; en av de högsta siffrorna uppvisar Metallindustriarbetarförbundet med 39 funktionärer av 294, medan i flera förbund andelen understiger 2 procent. Vad gäller LO:s kongress är bilden avsevärt annorlunda. Av de 300 ombud som medlemsförbunden utser var 45 procent funktionärer. De 139 delegaterna från LO:s representantskap och landsekreterariatet bestod till 88 procent av funktionärer. Totalt utgjorde alltså funktionsinslaget vid LO-kongressen 257 av 439 eller 58,5 procent.

Krister Wahlbäck

Val utomlands. Det senaste halvåret har parlamentsval ägt rum i fyra länder, där den politiska utvecklingen kan förtjäna att följas i vårt land. Norges storting nyvaldes den 11 september 1961, Väst-Tysklands förbunds-dag den 17 september 1961, Australiens representanthus den 9 december 1961 och Finlands riksdag den 4—5 februari 1962, varjämte elektorer till presidentvalet den 15 februari 1962 i Finland valdes den 15—16 januari 1962. Utgången av respektive val skall här redovisas jämte några korta kommentarer.

Valen till *Norges storting* gav enligt de definitiva siffrorna nedanstående resultat (1957 års siffror inom parantes):

Arbeiderpartiet	855.425	(865.675)	46,8 (48,3)	74 (78)
Kommunisterne	53.391	(60.060)	2,9 (3,3)	— (1)
Sosialistisk Folkep.	43.477	(—)	2,4 (—)	2 (—)
Høyre	348.464	(286.264)	19,1 (16,0)	29 (29)
Kristelig Folkep.	170.688	(177.354)	9,4 (9,9)	15 (12)
Senterpartiet	125.179	(107.496)	6,9 (6,0)	16 (15)
Venstre	130.876	(137.355)	7,2 (7,7)	14 (15)
Borg. felleslister	95.928	(153.717)	5,2 (8,6)	—
Övriga	3.996	(3.209)	0,1 (0,1)	—

Om arbetarpartiet, kommunisterna och det nybildade socialistiska folkpartiet sammanförs till ett »socialistiskt» block visar årets valutslag sålunda en mindre framryckning från 51,7 % av väljarkåren 1957 till 52,1 % denna gång. Det socialistiska folkpartiet ställde upp kandidater i endast sex av de tjugo valkretsarna.

Röstfördelningen inom det borgerliga lägret blir som vanligt i Norge svåröverskådlig genom det mycket växlingsrika bruket av borgerliga samlingslistor. Vid förra valet gick högern och centerpartiet fram med gemensamma listor i Vestfold och Telemark, högern och venstre i Finnmark. Vid detta val var det venstre och centerpartiet som samverkade i Østfold, Opland, Aust-Agder, Vest-Agder och Sør-Trøndelag, högern och kristliga folkpartiet i Bergen.

Valen till den *västtyska förbundsdagen* gav följande definitiva resultat (1957 års siffror inom parantes):

CDU/CSU	14.298.372	(15.008.399)	45,4 (50,2)	242 (270)
SPD	11.427.355	(9.495.571)	36,2 (31,8)	190 (169)
FDP	4.028.766	(2.307.135)	12,8 (7,7)	67 (41)
GDP	870.756	(2.381.348)	2,8 (8,0)	— (17)
DFU	609.918	(— — —)	1,9 (—)	— —
DRP	262.977	(308.564)	0,8 (1,0)	— —
Övriga	55.699	(404.311)	0,1 (1,3)	— —

Två av de partier som ej lyckades erövra något mandat var nybildningar: den neutralistiska Deutsche Friedens-Union samt Gesamt-Deutsche Partei, en sammanslagning av de vid 1957 års val deltagande högerfärgade Deutsche Partei och GB/BHE (flyktingpartiet), vilkas siffror ovan redovisats sammanlagda för 1957. Deutsche Reichspartei (DRP) brukar betecknas som nynazistiskt.

Tillbakagången för CDU/CSU var med två undantag tämligen jämnt fördelad över de tio delstaterna. I Niedersachsen hölls ställningen praktiskt taget oförändrad med hjälp av f. d. DP-väljare som ogillat partisammanslagningen, och — politiskt betydelsefullare — i Bayern minskade CSU:s väljarandel med endast 2,3 %.

Den tidigare konstanta trenden mot ett tvåpartisystem synes åtminstone för denna gång ha hejdats efter FDP:s framgång, men de övriga småpartierna led ett desto klarare nederlag. En uppställning över de tre större partiernas procentuella väljarandelar vid de fyra förbundsdagsvalen visar hur den senare omständigheten möjliggjort för dem alla att även i år gå framåt jämfört med valet 1953, då de många rösterna till mandatlösa småpartier tillförsäkrade CDU den förbundsdagsmajoritet som vid årets val gick till spillo trots att väljarandelen ingalunda minskat sedan 1953.

	1949	1953	1957	1961
CDU/CSU	31,0	45,2	50,2	45,4
SPD	29,2	28,8	31,8	36,2
FDP	11,9	9,5	7,7	12,8

Valet till det *australiska federala representanthuset* blev en motgång för premierministern Robert Menzies' koalition av liberala partiet och landsbygdspartiet, som suttit i regeringsställning sedan 1949 och som senast fått förnyat mandat med sin dittills största majoritet 1958. De båda mycket nära samverkande regeringspartierna fick 62 mandat (— 15) och Labour-

oppositionen 60 (+ 15). Labour är sedan åtskilliga år splittrat, och de två utbrytarpartierna med koncentration till två delstater, Democratic Labour Party i Victoria och Queensland Labour Party, kunde, utan att själva erhålla något mandat, trygga regeringskoalitionens majoritetsställning genom att de allra flesta av deras väljare tilldelade regeringspartierna sina preferensröster. Det australiska valsyste­met innebär som bekant, att väljarna kan ange vilken kandidat de föredrar i andra eller tredje hand och att i valkretsar, där ingen kandidat erhållit absolut majoritet, dessa s. k. preferensröster på de valsedlar som avgetts för valkretsens minst framgångsrika kandidater successivt räknas till dess någon kandidat erhållit absolut majoritet.

Valet av *elektorer till presidentvalet ägde rum i Finland* den 15—16 januari 1962. De definitiva röstsiffrorna och fördelningen av mandaten till elektorsförsamlingen blev följande:

Kekkonens valförbund	970.686	145
Aitios valförbund (k)	451.755	63
Paasios valförbund (soc.dem.)	289.434	36
Skogs valförbund (soc.dem. opp.)	66.166	2
Samlingspartiets valförbund	299.037	38
Sv. folkpartiets valförbund	111.744	15
Fi. folkpartiets valförbund	8.873	1

Valdeltagandet uppgick till 80,8 %.

Jämförelser med elektorsvalet 1956 är utan större värde, då valförbunden denna gång hade helt annan sammansättning och karaktär. Elektorsvalet var nu dessutom i än mindre grad än vanligt en mätare på de partipolitiska styrkeförhållandena. I Kekkonens valförbund ingick förutom agrarer framför allt enskilda medlemmar av de svenska och finska folkpartierna, som vardera fick 16 företrädare valda inom förbundet. Bägge dessa partier gick därjämte fram med egna valförbund utan angiven presidentkandidat, finska folkpartiet dock endast i en valkrets (i två andra valkretsar hade detta parti gemensamt valförbund med samlingspartiet, som i tabellen ovan tillgodoräknats samtliga röster som tillföll de valförbunden). Emellertid hade de flesta av de elektorer som blev valda inom såväl samlingspartiets som de båda folkpartiernas valförbund redan före elektorsvalet klarlagt sin avsikt att rösta på Kekkonen vid presidentvalet. Tendensen synes också ha varit att väljarna inom dessa partivalförbund gynnade de elektorskandidater som förklarar sig stödja Kekkonen. Det kan erinras om att väljarna i Finland som bekant har större möjligheter till sådana nyanseringar än i Sverige genom det personvals­system inom ramen för den d'Hondtska proportionalismen, som tillämpas vid både elektors- och riksdagsvalen. I stället för att välja en lista röstar den finländske väljaren på en av de kandidater valförbunden registrerat inom valkretsen; hans röst kommer därvid alltid partiet till godo, men väljarna avgör sålunda själva vilka som kommer att representera partiet.

Det slutliga presidentvalet förrättades den 15 februari, varvid Kekkonen erhö­ll 199 röster, Aitio 62, Paasio 37 och Skog 2 röster. En kommunistisk elektor röstade av misstag på Paasio i stället för Aitio, men i övrigt utföll

valet så som man förutsett redan när elektorsvalet var klart fyra veckor tidigare: samtliga borgerliga elektorer gav Kekkonen sina röster i första omgången.

Valet till *Finlands riksdag* den 4—5 februari gav enligt de definitiva röst-siffrorna följande resultat (1958 års siffror inom parentes):

Agrarerna	529.339	(448.364)	23,1	(23,1)	53	(48)
Folkdem.	507.123	(450.506)	22,1	(23,2)	47	(50)
Soc.dem.	448.422	(450.212)	19,7	(23,2)	38	(37)
Saml. part.	337.927	(297.004)	14,8	(15,3)	32	(29)
Sv. folkp.	147.664	(130.888)	6,4	(6,7)	14	(14)
Fi. folkp.	136.946	(114.617)	5,9	(5,9)	13	(8)
Soc. opp.	100.404	(33.947)	4,4	(1,7)	2	(14)
Småbondep.	50.813	(— — —)	2,3	(—)	—	(1)
Frisinnade	14.263	(6.424)	0,6	(—)	1	(—)
Övr. valförb. c:a	20.000					

Av antalet röstberättigade (2.734.036) röstade ej mindre än 84,5 % (eller 2.310.066) mot 75 % vid 1958 års val.

Vissa omständigheter försvårar en rättvisande jämförelse mellan de ovan redovisade resultaten från årets och 1958 års riksdagsval. Det socialdemokratiska oppositionspartiet, som 1958 fört fram egna kandidater i endast 4 av de 14 valkretsarna och därvid fått 3 mandat i riksdagen, erhöi sedan den då nyvalda riksdagen samlats ett tillskott till sin riksdagsgrupp genom att 11 ledamöter, valda på det socialdemokratiska huvudpartiets sedlar, övergick till oppositionen. Oppositionspartiet ställde denna gång upp kandidater i alla valkretsar. Även det mandat för småbondepartiet som redovisats ovan inom parentes avser mandatställningen vid riksdagens upplösning, då det nybildade partiets ende representant under valperioden brutit sig ut ur agrarpartiet, vars partibeteckning han invalts under vid 1958 års val. — Det frisinna partiet brukar anses stå samlingspartiet nära.

Krister Wahlbäck.

STATSKUNSKAPEN VID DE AKADEMISKA LÄROSÄTENA ÅR 1961

Göteborgs Universitet. *Lärare* i statskunskap har varit: Jörgen Westerståhl, innehavare av August Röhss' professur i statskunskap, utnämnd 1952 (tjänstledig under vårterminen); docent Arne Wählstrand, utnämnd 1941 (förordnad att uppehålla professuren under vårterminen); fil. lic. Bo Särilvik (under vårterminen biträdande lärare, förordnad 1958; under höstterminen forskarasistent, förordnad 1961); samt som kursgivare docent Gunnar Gerdner, fil. lic. Arne Andersson, fil. lic. Elias Berg och hovrättsfiskal Olof Bruun. Dessutom har assistenten och amanuensen tjänstgjort som lärare.

*

Assistent och amanuens vid institutionen har varit: fil. mag. Björn Molin (assistent, förordnad 1958) och Esbjörn Janson (förste amanuens, förordnad 1957).

*

Licentandstipendium har under hela året innehaft av fil. kand. Bertil Björklund och under vårterminen av fil. kand. Torben Grage.

*

Filosofie licentiatexamen har under året avlagts av fil. kand. Bengt Wallerius.

*

Ett- och tvåbetygsstudenterna företog den 8—10 maj under ledning av docent Wählstrand och assistent Molin en studieresa till Stockholm, där besök gjordes i bl. a. riksdagen, inrikesdepartementet, statsrådsberedningen, Byggnadsstyrelsen och Landskommunernas förbund.

*

Statsvetenskapliga föreningens styrelse har haft följande sammansättning: ordförande professor Jörgen Westerståhl, vice ordförande docent Arne Wählstrand, sekreterare och skattmästare fil. lic. Bo Särllvik, övriga styrelseledamöter fil. kand. Georg Brittberg och fil. lic. Lennart Hansson.

Esbjörn Janson

Lunds Universitet. *Lärare och tjänstemän* vid Statsvetenskapliga institutionen har varit: professor Nils Stjernquist; universitetslektorer: docent Pär-Erik Back, fil. mag. Bertil Fiskesjö (vårterminen); e. tjänsteman i Bg 1: docent Gunnar Gerdner (höstterminen); biträdande lärare: fil. lic. Bo Westerhult (vårterminen), fil. lic. Agne Gustafsson (vårterminen) och fil. mag. Bertil Fiskesjö (höstterminen); e. lärare: professor em. Erik Fahlbeck (vårterminen), docent Olof Sörndal (vårterminen), fil. lic. Gunnar Sjöblom, fil. lic. Sven-Ola Lindeberg (höstterminen), fil. lic. Bo Westerhult (höstterminen), fil. lic. Hans Wieslander (höstterminen) och fil. lic. Hans-Erik Östlundh (höstterminen); assistent: fil. mag. Olof Söderberg; förste amanuenser: pol. mag. Bengt Johansson (höstterminen) och fil. mag. Sven-Erik Strand (höstterminen); andre amanuenser: fil. kand. Göran Hydén (vårterminen), pol. mag. Bengt Johansson (vårterminen), fil. mag. Sven G. Ottosson (höstterminen), fil. kand. Peter Seipel och fil. mag. Sven-Erik Strand (vårterminen); tredje amanuens: fil. stud. Ingemar Glans; kanslibitråde: fru Ebba Skjöld; kontorsbiträde: fröken Ingrid Widell (från 1/7).

*

Filosofie licentiatexamen har avlagts av Finn Bergstrand och Gunnar Sjöblom.

*

Följande *licentiatavhandling* har godkänts: fil. kand. Gunnar Sjöblom, »Idépartiet» och intressegrupperna. En studie i folkpartiets rikspropaganda 1934—1948.

*

Doktorandstipendium har under hela året innehafts av fil. lic. Torbjörn Vallinder och fil. lic. Hans Wieslander samt under höstterminen av fil. lic. Sven-Ola Lindeberg, fil. lic. Gunnar Sjöblom och fil. lic. Bo Westerhult.

*

Licentandstipendium har under hela året innehafts av fil. kand. Sven Kinnander, fil. mag. Jan Ringdahl, fil. mag. Dieter Strand och fil. mag. Rolf Wikstrand, under vårterminen av fil. kand. Gunnar Sjöblom samt under höstterminen av fil. kand. Göran Hydén.

*

Proseminariet har under ledning av docent Back den 14—18 maj företagit en exkursion till Stockholm. Deltagarna bereddes därvid tillfälle att besöka bl. a. finansdepartementet, statsrådsberedningen, riksdagen, Sveriges Radio, KF, SAF och LO.

*

Statsvetenskapliga föreningens styrelse har under året haft följande sammansättning: ordförande professor Nils Stjernquist, vice ordförande fil. lic. H. F. Petersson, sekreterare fil. mag. Olof Söderberg, kassör fil. lic. Agne Gustafsson samt styrelseledamot utan särskild funktion fil. mag. Ingemar Norrlid.

Föreningen har under året haft tre sammanträden. Den 12 april informerade fil. lic. Hans-Erik Östlundh om »Lärarytelse och kompetens i samhällskunskap». Den 9 november gästades föreningen av Lieutenant Governor of Minnesota Karl F. Rolvaag, som talade över ämnet »Trends in the Politics of the Middle West». Den 29 höll docent Gunnar Gerdner ett anförande om »Tre tal av Gustaf V».

Bengt Johansson

Stockholms Universitet. *Lärare* i statskunskap har under året varit: Gunnar Heckscher, innehavare av Lars Hiertas professur i statskunskap, utn. 1960 (1958, 1948); preceptor Nils André, föreståndare för The Stockholm University Institute for English-Speaking Students, utn. 1960 (1958), tjänstledig under vårterminen; docent Lars Sköld, universitets-

lektor, utn. 1960, förordn. till docent 28/11 1961; docent Per Sundberg, universitetslektor, utn. 1961; docent Hans Meijer, rektor för Socialinstitutet i Stockholm, förordn. 1958 (1956), meddelat professorsundervisning och förrättat examination; docent Olof Ruin, förordn. 1960, meddelat professorsundervisning under vt 61; docent Gunnar Wallin, e. universitetslektor under ht 61, förordn. 1961, förordn. till e. o. docenttjänst 13/12 1961; fil. lic. Elmar Nyman, e. universitetslektor, förordn. 1958; fil. lic. Göran Lindahl, e. universitetslektor under ht 61, förordn. 1961; fil. lic. Eric Öhlin, e. universitetslektor på halvtid under vt 61; fil. lic. Eva Bohm, e. universitetslektor på halvtid under vt 61; fil. dr Bruno Kalnins, extra lärare, förordn. 1957; fil. kand. Ingemar Mundebo, lektor vid Socialinstitutet i Stockholm, extra lärare, förordn. 1960; jur. kand. Karl-Gustav Lindelöw, hovrättsassessor, extra lärare, förordn. 1959.

Assistenten: under vt 61 fil. lic. Harriet Lundblad, förordn. 1958, och pol. mag. Torsten Wergenius, förordn. 1960; under ht 61 fil. lic. Birger Hagård, fil. kand. Inger Pålsson och fil. lic. Krister Wahlbäck, alla förordn. 1961.

Förste amanuenser: under hela året fil. kand. Jan-Olof Sundell, förordn. 1960; under vt 61 pol. mag. Hadar Cars, förordn. 1959, fil. kand. Inger Pålsson, förordn. 1959, samt fil. kand. Monika Petré, förordn. 1961; under ht 61 fil. kand. Arne Halvarsson, förordn. 1961.

Disputationer. Fil. lic. Per Sundberg disputerade den 4 februari 1961 på en avhandling om »Ministärerna Bildt och Åkerhielm. En studie i den svenska parlamentarismens förgårdar». Fakultetsopponent var docent Hans Meijer och de av respondenten utsedda opponenter fil. lic. Tomas Hammar och fil. lic. Gunnar Wallin. Sundberg förordnades därefter till docent vid universitetet.

Fil. lic. Gunnar Wallin disputerade den 14 oktober 1961 på en avhandling om »Valrörelser och valresultat. Andrakammarvalen i Sverige 1866—1884». Fakultetsopponent var docent Per Sundberg och de av respondenten utsedda opponenter fil. kand. Jan-Olof Sundell och redaktör Ove Möller. Wallin förordnades därefter till docent vid universitetet.

Fil. lic. examen har avlagts av Torsten Landelius och Stina Nicklasson.

Följande *licentiatahandlingar* har godkänts: Torsten Landelius: »Delegationerna vid Internationella Arbetskonferensen 1919—1959»; Birger Hagård: »Några drag ur Nils Wohllins politiska och sociala åskådning»; Stina Nicklasson: »Borgarstånd och borgerskap i ett ekonomiskt brytningsskede (1844—1854)».

Doktorandstipendium har under hela året innehaft av Tomas Hammar samt under vt 61 av Staffan Lindsten.

Licentiandstipendium har under hela året innehaft av Lars Foyer, Eric Fridlund, Bengt Rur, Thor Sundberg och Elisabeth Tjerneld; under vt 61 av Birger Hagård och Arne Halvarson; under ht 61 av Hadar Cars, Åke Landqvist och Erik Ritzén.

Statsvetenskapliga föreningens styrelse har under 1961 haft följande sammansättning: ordf. prof. G. Heckscher, vice ordf. prof. Ole Westerberg, sek. fil. lic. Göran G. Lindahl, skattmästare fil. lic. Eric G. Öhlin,

övriga ledamöter preceptor N. Andrén, fil. lic. G. Hellström och docent G. Petrén.

Föreningen har under året haft ett sammanträde.

Krister Wahlbäck

Uppsala Universitet. *Lärare:* Carl Arvid Hessler, professor skytteanus, Olle Nyman, docent, universitetslektor, Nils Elvander, e. o. docent (fr. o. m. 1/7), Bengt Alexanderson, fil. lic., e. universitetslektor (t. o. m. 30/6), forskarasistent (fr. o. m. 1/7), Lennart Bodström, fil. lic., biträdande lärare (t. o. m. 30/6), e. universitetslektor (fr. o. m. 1/7), Kurt Samuelsson, docent, e. lärare i socialpolitik (vårterminen), Ingemar Mundebo, lektor vid Socialinstitutet i Stockholm, e. lärare i socialpolitik (höstterminen), Gösta Heilborn, jur. kand., e. lärare i rättskunskap.

Assistent: pol. mag. Donald Söderlind (vårterminen) och fil. mag. Bengt Almerud (höstterminen).

Förste amanuens och bibliotekarie: pol. stud. Torsten Nilsson.

Förste amanuens och föreståndare för pressarkivet: fil. mag. Göran Johansson.

*

Fil. lic. Nils Elvander *disputerade* den 19 maj på avhandlingen »Harald Hjärne och konservatismen. Konservativ idédebatt i Sverige 1865—1922.» Som fakultetsopponent fungerade docent Gert Hornwall och som författarens egen opponent fil. lic. Hans-Göran Myrdal.

*

Filosofie licentiatexamen har avlagts av pol. mag. Lennart Bodström och M. A., fil. kand. Carl Wahren.

*

Doktorandstipendium innehades under vårterminen av fil. lic. Nils Elvander och fil. lic. Hans-Göran Myrdal samt under höstterminen av fil. lic. Carl Wahren.

*

Licentandstipendium innehades under hela året av fil. kand. Lars Beltzén, fil. kand. Harald Bohlin och fil. kand. Bo Jonsson, under vårterminen av fil. kand. Birger Strömquist, fil. kand. Carl Wahren och fil. mag. Olof Wennås samt under höstterminen av fil. kand. Reidar Larsson, fil. kand. Lars Rudebeck och pol. mag. Donald Söderlind.

Det politiska pressarkivet i Skytteanum har föreståtts av förste amanuensen, fil. mag. Göran Johansson. Mag. jur. Artur Mägi har liksom tidigare medverkat vid arkivmaterialens ordnande.

I arkivet är 45 tidningar företrädda. Samtliga har ställt friexemplar, till förfogande.

Under sommaren 1961 blev den svenska avdelningen för åren 1950—59 arkivfotograferad. Kopior av filmen har tillställts de statsvetenskapliga institutionerna i Göteborg, Lund och Stockholm samt Vetenskapliga biblioteket i Umeå. Medel härför har beviljats av Statens råd för samhällsforskning.

Arkivets klassifikationssystem tillställs på begäran de intresserade.

Statsvetenskapliga föreningens styrelse har haft följande sammansättning: ordförande och redaktör för föreningens skriftserie professor Carl Arvid Hessler, vice ordförande lektorn docent Ragnar Simonsson (till 14/11) och docent Nils Elvander (från 14/11), sekreterare fil. lic. Åke Gafvelin (till 14/11) och fil. lic. Lennart Bodström (från 14/11), skattmästare stadsbibliotekarien docent Gert Hornwall, v. sekreterare och v. skattmästare förste amanuens N. Torsten Nilsson, 6:e ledamot docent Nils Elvander (till 14/11) och fil. kand. Lars Rudebeck (från 14/11).

Föreningen har under året haft två sammanträden. Den 27 april höll dr. philos. Christian Bay, Oslo, föredrag över ämnet »Politisk forskning och politiskt ansvar». Den 14 november diskuterades frågan om »Utbildning för U-landstjänst». Till belysning av ämnet från olika utgångspunkter hölls inledningsanföranden av preceptor Nils Andrén, Stockholm, professor Sune Carlson, Uppsala och byråchef Olof Palme, Stockholm.

Docent Nils Elvander har såsom belöning för sin avhandling »Harald Hjärne och konservatismen» av Statsvetenskapliga föreningens styrelse tilldelats 2.000 kronor ur Axel Bruswitz' fond för statsvetenskaplig forskning.

Lennart Bodström

LIT T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

OSCAR II, *Mina memoarer I*. Utgivna och kommenterade av Nils F. Holm. Norstedt & Söner. Sthlm 1960. 397 s. Pris kr 38:—, inb. 46:—.

Oscar II var utan tvivel en monark som strävade att fullgöra sina uppgifter med den allra största samvetsgrannhet. Han lade ned ett stort och omsorgsfullt arbete för att bli i stånd att sakligt på bästa sätt rykta sitt vanskliga värv som De förenade rikenas konung. Han kontrasterade i det fallet mot sin broder och företrädare på tronen, som med all sin »folkliga» och rättframma bravur inte kunde fränkännas ett visst lättsinne. Oscar II har själv en gång nedskrivit det ordet som karaktistikum för Karl XV, även om det sedan blev retuscherat till »godhet».

Men Oscar II var inte endast behärskad av ambitionen att under samvetsgrann ämbetsutövning redligen arbeta för De förenade rikenas och brödrarnas väl. Han ville också hävda kungamakten; dess position fick inte försvagas. Det ingick även i hans ambition att sörja för att eftervärlden blev underkunnig om de motiv och omständigheter i övrigt, som lågo bakom hans ståndpunktstaganden. Han har avsiktligt rustat sig för att kunna vädja från »samtidens orättvisa jury-dom» till historiens. Han ville »åt kommande tider meddela sanningen ofördunklad». I det syftet har han inte endast samlat ett omfattande material i det Bernadotteska familjearkivet utan även gripit sig an med det för en regerande monark ovanliga företaget att skriva sina memoarer. För en av sina förtrogna, riksheraldikern Adam Lewenhaupt, framhöll han att memoarerna voro »skrivna till nödvärn» med tanke på den situation då han »en rund tid legat under Riddarholmskyrkan» och hans minne behövde skyddas »för fortsatt orättvisa». Redan under kronprinstiden skrev han under intrycket av den dansk-tyska krisen ned några »Anteckningar om den danska frågan», påbörjade i december 1863 och fortsatta 1864 och 1870. Dessa anteckningar utgöra huvuddelen av hans s. k. utländska memoarer. Det var emellertid först efter sin tronbestigning 1872 som Oscar II mera systematiskt grep sig an med memoarskrivandet. Inte mindre än fyra olika parallella memoarserier planerades: svenska, norska, unionella och utländska memoarer. Detta stort upplagda program kunde inte helt förverkligas. Några »unionella» memoarer tillkommo aldrig annat än i form av vissa förarbeten, och beträffande de utländska memoarerna stannade det vid de nyssnämnda danska anteckningarna samt en redogörelse för ett besök hos den tyske kejsaren Fredrik III 1888. Planerna beträffande de svenska och norska memoarserierna blevo däremot till stor del förverkligade. Arbetet med de svenska började sommaren 1874 och fortgick sedan i etapper till Oscar II:s jubi-

leumsår 1897. De norska memoarerna tillkommo under tiden från 1881 till 1898.

Om sitt privata arkiv frånsett memoarerna förordnade Oscar II att det skulle få öppnas fyrtio år efter hans död och därefter bli tillgängligt för forskningen på det sätt, som den då regerande konungen bestämde. Om memoarerna förordnades 1900 att de skulle offentliggöras eller utlämnas för forskning allra tidigast 1950. Senare ändrades bestämmelsen dithän att de skulle förvaras slutna under femtio år efter konungens död. Det skulle vid den tidpunkten tillkomma den då regerande konungen att bestämma de närmare villkoren för memoarernas offentliggörande. I överensstämmelse härmed har konung Gustaf VI Adolf numera givit sitt tillstånd till utgivandet av Oscar II:s memoarer, och hösten 1960 framlades det första bandet för offentligheten. Det omfattar den svenska serien indelad i sju avdelningar i en fullständig edition så när som på två avsnitt berörande interna familjeangelägenheter, nämligen prinsarna Oscars och Carls giftermål. Dessa utslutningar stå i överensstämmelse med Oscar II:s uttalade önskan att få sitt familjeliv »fridlyst mot eftervärldens omilda nyfikenhet».

Memoarerna har som nämnts inte tillkommit i ett enda sammanhang vid slutet av kung Oscars levnad och ha därför inte uteslutande den retrospektiva karaktär som många andra memoarer. Å andra sidan bygga memoarerna inte heller på regelbundet skrivna dagboksanteckningar. De ha skrivits i olika omgångar så att kungen låtit några år gå och sedan samlat sig till en skildring successivt period efter period. I stor utsträckning har han byggt sin framställning på källmaterial, som han samlat i det Bernadotteska familjearkivet. I viss omfattning äro dylika akter infogade i memoarmanuskripten såsom bilagor. I andra fall ha handlingar ordnade i dossierer i familjearkivet betecknats som »bilagor till memoarerna» utan att dock biläggas själva memoartexten. Framställningen om de första åren efter tronbestigningen fram till och med 1874 års riksdag författades i juli 1874. Beträffande partiet om perioden 1875—80 finns uppgifter att det avslutades i juni 1880. Framställningen rörande åren 1880—84 skrevs 1886, och avdelningen om händelserna 1884—87 tillkom 1888. Delen 1888—90 skrevs tydligen i början av 1891, delen 1890—94 fullbordades 1896, och det sista partiet åren 1895, 1896 och 1897 skrevs 1896—97 med sista anteckning: »Slutat: Oscarsdagen 1897».

Memoarernas karaktär och tillkomsthistoria ge vid handen att deras källvärde är högre än vad som torde gälla för flertalet memoarer. Utgivningen av detta märkliga memoarverk har anförtrotts åt förste arkivarien vid riksarkivet fil. lic. Nils Holm, som på ett förtjänstfullt sätt fullgjort sin uppgift. Förutom en löpande kommentar i anslutning till skilda textställen i memoarerna har utgivaren författat väl avvägda inledande översikter till de sju memoarkapitlen. Bokens värde förhöjs av ett rikligt, tidstypiskt illustrationsmaterial.

Flera tidigare bedömare har med rätta framhållit att det främsta värdet av Oscar II:s memoarer ur vetenskaplig synpunkt ligger i den belysning de ge av den kunglige memoarförfattaren själv mera än i de nya bidrag till kännedomen av det faktiska skeendet, som de innehålla. I sistnämnda avseende äro de nästan påfallande sensationsfria.

Oscar II är angelägen att framställa sig som den konstitutionelle konungen. Han citerar sin konungaförsäkran inför statsrådet: »Jag är besluten att styra som en konstitutionell konung; väl kunna tider komma då jag måste ombyta mitt n.v. råd, men så länge det är kvar i sin ämbetsutövning, skall jag regera med och genom detsamma, och ej låta andras intriger skilja mig och mina rådgivare åt». Alltså en levnadsregel för en konstitutionell monark som Gustaf V sedermera kom att bestämt bryta emot. Oscar II var emellertid alltid noga med att formellt markera sin ställning även gentemot sina konstitutionella rådgivare. Han talade ständigt om »mina propositioner», om »min politik» o. s. v. En utnämning av ett avgående statsråd till en landshövdingepost omnämns på följande sätt. »Han fick av mig, såsom reträttpost, Västerås län . . .» Oscar II slog vakt om enheten mellan konung och råd och ville inte att statsråden skulle yttra sig som om de avgjorde ärendena utan konungens hörande. Han höll starkt på att det var konungen som avgjorde ärendena efter hörande av sitt råd, och han ondgjorde sig över hur det under Karl XV:s tid ofta förekom att statsråden i riksdagen både i plena och vid samtal man och man emellan yttrade att »regeringen» eller den eller den »departementschefen» tänkte göra eller besluta så eller så. Oscar II tillägger att sådana yttranden kunde förekomma även under hans tid, men han tror sig kunna konstatera, »att statsråden alltmåra iakttagit sådana former i sina yttranden att konungamaktens beslutanderätt bibehållits okränkt».

Mot de parlamentariska tendenserna är Oscar II starkt på sin vakt, i ord ännu mera än i handling. Den utveckling i parlamentarisk riktning, som faktiskt skedde under hans regeringstid, försöker han bortförklara eller omtolka, och han framhäver desto starkare de drag, som tala i motsatt riktning. Han betraktar parlamentarismen som en skadlig osvensk företeelse, en »modern avgud», som i de europeiska kontinentalstaterna drivit sitt demoraliserande spel. Parlamentarismen strider mot hela vårt folks karaktär, summerar han på ett ställe. En gång, 1887, vågar han sig på förutsägelsen att parlamentarismen har sett sin bästa tid. Att han inte undgått att ta intryck av sin lärare C. J. Boström skiner kanske igenom i det samtidiga uttalandet att han lika litet vill hylla »valurnans som votersurnans efemära majestät».

Oscar II värjer sig mot påståendet att ministärerna under hans tid blivit mera parlamentariska än under Karl XV:s, och han argumenterar enträget mot uppfattningen att statsministerämbetets inrättande skulle inneburi ett steg i parlamentarisk riktning. Han förskansar sig till slut bakom en sista, yttersta argumenteringslinje: har efter statsministerämbetets inrättande rådets främste man fått ökad betydelse, så beror det på tidsförhållanden och personligheter och kunde likaväl hava skett med en justitistatsminister!

Belysande för kung Oscars ängsliga attityd i förhållande till de parlamentariska tendenserna är ett uttalande i ett brev till ärkebiskop Sundberg i december 1887. Kungen utvecklar där att det ur kungamaktens synpunkt lika litet är önskvärt att ett valurnans utslag får bli den omedelbara anledningen till »s. k. 'ministerskifte'» som att ett parlamentariskt votum får framstå som den omedelbara orsaken till en förändring av

statsrådets sammansättning. En sådan förändring bör vara en följd av konungens initiativ, grundat på samvetsgrann prövning. Totala förändringar böra överhuvud taget helst undvikas. När Axel Ryding 1887 inlämnade sin avskedsansökan som lantförsvarsminister efter en motgång i riksdagen, fick han en kraftig tillrättavisning av kung Oscar; han fick veta att han mera tänkt på att tjäna kamrarna än kungen. På tal om Boströms utnämning till statsminister svär sig Oscar II fri från anklagelsen att »någonsin hava gynnat en *osvensk parlamentarism*». Som bevisning förebringas det förhållandet att det både vid detta tillfälle och flera föregående tillgått så, att skifte skett endast på statsministerposten med bibehållande av hela den övriga statsrådspersonalen.

Ett medgivande åt den parlamentariska principen är dock Oscar II villig att göra. I tullfrågan bör kungen följa riksdagsmajoritetens uppfattning. För ett avsteg på denna punkt har han en klart utformad motivering. »Jag tror att på detta beskattningsområde folkets målsmän böra hava en viss avgöranderätt. Anse de att svenska folkets ekonomiska välfärd bättre be tryggas genom ökade tullbeskattningar, då är det nog bäst att konungen låter dem göra försöket, om han än icke delar deras åsikt, konstitutionella regenter måste ofta handla så, fastän denna plikt stundom kännes tung helst då man, såsom jag, äger bestämda åsikter i många stycken.» (Brev till statsminister Themptander 14/10 1886.)

Om Oscar II var noga med att inpränta att det var kungen som utnämnde förtroendeämbetsmännen, var han också noga med att övervaka deras göranden. En episod där Curry Treffenberg, kungens troman i Kopparbergs län, figurerar, hör till det mera uppseendeväckande i boken. Oscar II tolererade — ehuru med ovilja — att förtroendeämbetsmän i sin egenskap av riksdagsledamöter uppträdde mot Kungl. Maj:ts propositioner. Han ansluter sig till synpunkten att det rent teoretiskt sett vore riktigtast att landshövdingar och andra förtroendeämbetsmän inte skulle vara valbara till riksdagen. Men av praktiska skäl vore ett sådant förbud olämpligt, fortfar han. Riksdagen kan inte utan »stor avsaknad» undvara de högre ämbetsmännens sakkunskap och erfarenhet. Dessutom kunde det också tänkas vara en fördel för kungamakten att ha förtroendeämbetsmännen som talesmän i riksdagen och bearbetare av opinionen där. Oscar II bestämde sig därför för att låta förtroendeämbetsmännen få framföra sin kritik mot Kungl. Maj:ts förslag i riksdagen utan att riskera repressalier, dock tydligen endast under förutsättning att kritiken hölls inom vissa gränser. Någon »häftig eller systematisk opposition» borde inte tillåtas. När det gällde dessa ämbetsmäns uppträdande utanför riksdagen hade Oscar II inga betänkligheter mot att uppställa strängare regler. Frispråkighet eller oppositionell polemik kunde inte tillåtas undergräva den auktoritet, för vilken förtroendeämbetsmännen själva voro »delegerade representanter». Därför hade kung Oscar enligt sin egen förklaring i sådana fall måst handla med stränghet och genom personligt ingripande tillrättavisa de felande. Episoden med Treffenberg rör ett sådant fall.

Bland sakfrågorna hör försvarsfrågan till dem som intar en förgrundsställning i Oscar II:s memoarer. Man får följa alla förvecklingar, försök, misslyckanden och halva misslyckanden fram till beslutet 1892 och den

rörande scen, som i det sammanhanget skildras: hovet vakande i bidan på utgången i riksdagen, glädjeutbrotten vid underrättelsen och slutligen den religiösa avklängen med bön och tacksägelse. Beträffande försvarsfrågan kan också noteras att den intresseväckande men av allt att döma förflugna tesen att Oscar II i grundskatte- och försvarsfrågorna identifierade sin politik med de högre samhällsklassernas intressen så att hans villighet att medverka till en avlyftning av bördorna på bondejorden i samband med en försvarsreform blott var spegelfäkteri inte vinner något stöd vare sig direkt eller indirekt i memoarerna.

Att 1890-talet blev det decennium då det äntligen kunde noteras ett betydande framsteg i försvarsfrågan kan tillskrivas flera samverkande orsaker. En sådan faktor var otvivelaktigt den spirande nationella väckelsen. I samband med skildringen av en nationell högtidlighet 1894 gör Oscar II en randanmärkning om den ändrade inställningen till den svenska flaggan jämfört med förhållandet vid tiden för hans tronbestigning. Då syntes endast få svenska flaggor till. Flaggan ansågs rent av vara något som endast hörde sjön och sjömännen till. »Huru annorlunda nu. Huru mycket bättre. Ingen skulle nu vilja se den tretungade blågula kungsflaggan nedhalad från Stockholms kungaborg. Men då jag första gången lät våra svenska färger svaja ut högt över Leijonbacksporten, då genljöd Norrbro av klandrande röster!»

Oscar II:s tid är den svenska socialdemokratiens grundläggningstid. Han såg med stort allvar på denna rörelse, och han fruktade den. En kombination av munkorgslagar och aktiv socialpolitik var bästa sättet att möta denna fara, sådant var uppenbarligen hans program. Det första ledet i denna neutraliseringsaktion var inte så verksamt som beräknat, och det andra ledet kom endast i begränsad omfattning till utförande. Men memoarerna ge ett starkt intryck av att Oscar II uppriktigt beklagade att inte mera blev gjort i detta avseende. Han omfattade med stort intresse den s. k. arbetarekommitténs förslag. Det gällde förslaget om olycksfallsförsäkring, som blev realiserat, men det gällde i ännu högre grad förslaget om »ålderdomsförsäkring», som däremot inte kunde föras i hamn. Oscar II deklarerar en viss förståelse för arbetarklassens krav. Men socialistiskräcken är oförneknelig: ledningen av arbetarrörelsen kom enligt hans tanke att ligga i »allt orenare händer». Den allmänna rösträtten ter sig för kung Oscar som ett farofyllt perspektiv. Allmän rösträtt förklaras vara oskiljaktig från »den av några få ledda massans våld mot alla de välsignelser, som sann bildning och förmögenhet hos fåtalet bringa samhället i sin helhet». Han räknar dock med att den allmänna rösträtten kommer att bli verklighet i en framtid, och han diskuterar möjligheterna att förebygga massväldets skadeverkningar. Ett av hans uppslag när det gällde att komma till rätta med den s. k. arbetarfrågan var att arbetarna borde ges skäligen del av arbetsvinsten. Det skulle kunna motverka »lättjan och arbetstidens skadliga inskränkning».

Slutligen kan det konstateras att Oscar II beträffande Norrlandsfrågan var betydligt mera framsynt än riksdagsmajoriteten, åtminstone i den mån Norrlandsproblemet kunde sägas vara en fråga om Norrlands tillgodo-seende med statsinstitutioner.

Den kunglige memoarförfattaren har självfallet inte kunnat undgå att uttala sin mening om åtskilliga av de politiker och ämbetsmän, som han i olika sammanhang kommit i beröring med. Högst upp på betygslistan kommer Erik Gustaf Boström. Han framstår som den ideale oscariske statsministern. De enda invändningar Oscar II har mot honom är att han visat sig ha svårt att glömma och förlåta. Kungen retar sig också något på att Boström ständigt omnämns som »Boström till Östanå»: »såsom vore han av adelsätt!» De Geer betraktas med respekt, men det är en respekt förenad med åtskilliga reservationer. Påfallande äro de positiva omdömena om Arvid Posse, som Oscar II anser orättvist förtalad. Themptander blir föremål för varma lovord. Överhuvud taget trivdes Oscar II avgjort bäst med moderata politiker sådana som Themptander och Boström. Mot den starkt konservativa förstakammarfalangen, främst mot Oscar Alin, är kungen från. Mot skaldekollegan Gunnar Wennerberg tycks Oscar II hysa en viss jalousi. Den verkliga hackkycklingen är emellertid Sven Adolf Hedin. De mycket vredgade och hatiska omdömena om Hedin utgöra något av en dissonans i denna kungligt värdiga och sobra volym, men i den mån man uppskattar uppriktighet i en memoar, finns det ingen anledning att beklaga utfallen mot Hedin.

Bondeledarna i riksdagen figurera naturligtvis också i memoarerna, om än inte som några förgrundsfigurer. En av dem har emellertid påtagligt fångat Oscar II:s intresse. Det gäller Nya lantmannapartiets ledare öläningen A. P. Danielson. Kung Oscar broderar på ryktet att Danielson skulle vara av kungligt blod, även om dessa hans höga anor inte kunde räknas som legitima. »Man behöver blott betrakta honom, med den grovlemmade, undersätsiga kroppsfiguren med det fetlagda men dock markerade ansiktet, och med det trygga myndiga skicket för att ovillkorligen tänka på den Pfaltz-Zweibrückigska kungaättens förste monark i vårt land, och man minnes då lätt att Carl X Gustaf i sin ungdom såsom hertig levde på Öland, där han i residenslottet Borgholm . . . förde ett lustigt ungarliv. Man vill veta att A. P. Danielson alltid brukat med ett visst, ehuru något generat välbehag förstulet betrakta Carl X Gustafs bild på väggen i mina vakt-havandes rum, när han kommer dit på väg in till mig».

Bland kungahusets medlemmar är det särskilt kronprins Gustaf som åtnjuter memoarförfattarens bevägenhet, och denna uppskattning blir större undan för undan. Gång på gång framhäver Oscar II den hjälp han får av kronprinsen och hur högt han värdesätter denna hjälp.

Den bild memoarerna ge av Oscar II själv avviker knappast på något anmärkningsvärt sätt från den förut vanliga uppfattningen om honom. Hans benägenhet för vacklan och nervöst noggranna överväganden fram och tillbaka i kritiska lägen, hans ängsliga månhet om den kungliga värdigheten, hans fåfänga och behov av smicker men också hans religiositet äro drag i hans personlighet, som sedan länge äro kända och betonade. Skola memoarerna och den dokumentation som biläggs dessa ge anledning till någon revision av förut gängse uppfattning, skulle den snarare gå i den riktningen att Oscar II:s egna insatser i regeringsarbetet starkare betonas. I slutorden till avsnittet om åren 1880—84 skrev Oscar II 1886 bl. a.:

»Jag tror icke heller att någon konung arbetat flitigare och ärligare, ej heller haft mera reda på ärendenas gång än jag under de flydda 14 åren.» Lämnar man jämförelsen med dess absoluta påstående alldeles åt sitt värde, torde det dock stå fast att hans självberöm på denna punkt eljest ingalunda saknar täckning. Memoarerna bestyrka intrycket att Oscar II var en ytterst samvetsgrant arbetande och även detaljkunnig monark, väl insatt i de ärenden han som statsöverhuvud hade att ta befattning med. Han hade i hög grad reda på ärendenas gång. Att han också ingrep i ärendenas gång och framför allt hade ambitionen att så göra, därom behöver man inte sväva i tvivelsmål.

Olle Nyman

MATS KIHMBERG och DONALD SÖDERLIND: *Två studier i svensk konservatism 1916—1922*. Skrifter utg. av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, XLI. Uppsala 1961.

De båda studier som förts samman i denna bok ger ett värdefullt bidrag till kännedomen om den svenska konservatismens idéutveckling under ett kritiskt skede i dess historia. Mats Kihlberg behandlar aktivismen under första världskriget, Donald Söderlind debatten om demokrati och parlamentarism i högerpressen under det demokratiska genombrottets år. Tillammans ger de båda uppsatserna en god bild av den fördemokratiska konservatismens förändringar — extremismens uppflammande under kriget och den begynnande anpassningen till demokratin efter 1918 — även om bilden naturligt nog har åtskilliga luckor som det återstår för kommande forskning att fylla ut.

Kihlberg har koncentrerat sin undersökning till aktivismens huvudorgan Svensk Lösen, men han har också som en bakgrund redovisat andra yttringar av den aktivistiska åskådningen. Han försöker till en början bestämma begreppet aktivism och rensa det från de polemiska överdrifter, varmed det behäftades i den samtida debatten. Men därvid kommer han inte längre än till följande tämligen självklara uttalande: »En nyanserad beskrivning av aktivismen måste ta hänsyn till skilda varianter». Någon definition av begreppet ges alltså inte; i stället bestäms aktivismens innebörd genom en deskriptiv metod, en analys av de viktigaste källskrifterna — Svensk Lösen, Det Nya Sverige och »aktivistboken». När det gäller dessa skrifter spelar frånvaron av en definition ingen större roll. De hade ett klart aktivistiskt program — de krävde att Sverige skulle hålla sig berett att ingripa i världskriget på Tysklands sida eller att intervensera i Finland 1918; och de hade en däremot svarande ideologi. Men när Kihlberg i sin bakgrundsteckning kommer till gränsfallen, till vad han kallar aktivistiska tendenser, blir bristen på precisering besvärande. Han säger att Harald Hjärnes artikel om svensk neutralitet i Svensk Tidskrift 1915 hade »en tydlig tendens i aktivistisk riktning». Det är ett starkt överdrivet påstående, eftersom Hjärne bestämt vände sig mot det aktuella kravet på

ingripande i kriget. Samma överdrift gör sig Kihlberg skyldig till när han talar om de »aktivistiska tendenser», låt vara »ganska försiktiga», som förekom i kretsen av Hjärnelärjungar kring Svensk Tidskrift. Här förekom över huvud taget inga sådana tendenser; man försvarade regeringens politik 1914—17, och man krävde inte någon väpnad intervention i Finland 1918. Vidare betecknas Pontus Fahlbeck som ren aktivist och sammanförs med den starkt tyskorienterade grupp, som redan i början av kriget ivrade för svenskt ingripande. Och ändå konstaterar Kihlberg själv att Fahlbeck »gav sitt stöd åt regeringens utrikespolitik fram till 1918»! När det gäller Fahlbeck kan man däremot med fog tala om aktivistiska tendenser, och det är uppenbart att han var aktivist i Finlandsfrågan 1918. Men varför då räkna honom till de tidiga Tysklandsaktivisterna?

Kihlberg skiljer mellan tre huvudriktningar inom aktivismen; han menar att det finns bestämda ideologiska skillnader mellan dem, och denna indelning blir därför grundläggande för hela hans framställning. Den första riktningen, som kan kallas Tysklandsaktivismen, kulminerade 1915. Det var det året då det såg ut som om Tyskland skulle nå ett avgörande på östfronten och ge Sverige dess chans att befria Finland och återupprätta stormaktsväldet. Adrian Molin och Rudolf Kjellén, den göteborgska unghögerns ledande män, förenade sig med de tyskvänliga socialdemokraterna Otto Järte och Yngve Larsson; resultatet blev den anonymt utgivna s. k. aktivistboken »Sveriges utrikespolitik i världskrigets belysning». För denna grupp av aktivister var enligt Kihlberg »det bärande motivet känslan av frändskap och samhörighet med Tyskland, både politiskt och kulturellt, både i kampen mot Ryssland och i konflikten med västmakterna». Finlands frigörelse var inte det väsentliga för dem. Den andra riktningen var mera moderat i krigets första skede, den var mindre engagerad i striden mellan Tyskland och västmakterna, och den satte Finlands frigörelse och anknytning till Sverige främst. Denna riktning nådde sin höjdpunkt 1918; först då krävde man öppet Sveriges intervention i Finland. Den utgjordes av den yngsta generationen av Harald Hjärnes lärjungar, för vilka stormaktstraditionen, Sveriges historiska uppgifter i öster, var en förpliktande realitet. Som en tredje aktivistisk meningsriktning urskiljer Kihlberg slutligen de finländska aktivister, som i Sverige arbetade för Finlands frigörelse.

Kihlberg vill visa, hur dessa tre riktningar samverkade och bröt sig mot varandra i Svensk Lösens spalter under de två år tidskriften utkom, 1916—18. Men något försök att avväga deras relativa betydelse för det aktivistiska huvudorganets idéinnehåll görs knappast. Det torde också vara ett utsiktslöst företag. Frågan är om det är rimligt att försöka finna en ideologisk skillnad mellan de tre huvudgrupper som otvivelaktigt fanns i det aktivistiska lägret.¹ Kihlberg påpekar att Molin och Järte hade samma idéer om Sveriges historiska mission som den germanska kulturens utpost mot öster; de drömde båda om en nordisk storstat under svensk ledning.

¹ Uppdelningen i Tysklands- och Finlandsaktivister finns redan i E. Thermanius' uppsats »Höger, unghöger, yngre höger», Svensk Tidskrift 1931, vilket Kihlberg observerat (s. 13, not 4). Men Thermanius säger ingenting om en ideologisk skillnad mellan de båda grupperna.

Men Järte, som till skillnad från Molin och Kjellén medverkade även i Svensk Lösen, hörde till kretsen kring Harald Hjärne — ett viktigt faktum som Kihlberg inte beaktat —, och han var Finlandsaktivist i lika hög grad som de egentliga, konservativa Hjärnelärjungarna. Även Johannes Kolmodin hörde till Hjärnekretsen, och han var liksom Järte lika tyskvänlig och västmaktsfientlig som Kjellén och Molin. Kihlbergs tes att Hjärnelärjungarna var mindre engagerade i propagandakriget mellan Tyskland och västmakterna stämmer utan tvivel på den äldre generationen kring Svensk Tidskrift, men den måste förseas med starka reservationer när det gäller den yngsta aktivistiska gruppen. Det går inte att finna några klara ideologiska skiljelinjer mellan Tysklandsaktivism och Finlandsaktivism. Det kan inte heller vara motiverat att betrakta de finländska aktivisterna som en ideologiskt särpräglad grupp. Kihlberg påvisar att en av deras ledande män, Per Norrmén, var påverkad av Kjelléns geopolitiska idéer och hade samma bedömning av Sveriges läge som Molin och de andra skribenterna i »aktivistboken». Självfallet understödde finländarna de svenska Finlandsaktivisterna i Svensk Lösen — ända tills Ålandsfrågan skilde de båda grupperna. Men denna splittring var inte av ideologisk natur.

Den ideologiska motsättningen mellan den Kjellénska och den Hjärneska unghögern gjorde sig i viss mån gällande inom det aktivistiska lägret. Kihlberg gör rätt i att uppmärksamma den när han tecknar bakgrunden till Svensk Lösen. Men han hamnar i godtyckliga generaliseringar när han i analysen av det aktivistiska huvudorganets idéer sammankopplar de båda idéströmningarna med de två »huvudriktningarna» inom den rikssvenska aktivismen. Kjellén och Hjärne var båda inspiratörer för såväl den tidiga Tysklandsaktivismens främsta företrädare, Molin och Järte, som för den senare Finlandsaktivismen i Svensk Lösen.

Godtyckligheten och oklarheten i Kihlbergs analyschema hindrar emellertid inte att hans detaljanalys av aktivismens idéer är välgjord och korrekt; felet ligger inte i hans beskrivning av idéerna utan i hans sätt att gruppera deras företrädare. Till det bästa i uppsatsen hör skildringen av Hjalmar Haralds' tankevärld, där Hjärne, Kjellén och Luther sammanfördes i en bisarr syntes med stark preussisk anstrykning. Utmärkt är också analysen av Bergsons betydelse för aktivismen. Bilden av den extrema konservatismen i Sverige har blivit fylligare och skarpare genom Kihlbergs undersökning.

Kihlberg har på ett i det stora hela förtjänstfullt sätt introducerat aktivismen som forskningsobjekt. Vad som här återstår att göra synes vara två saker. Dels en idéhistorisk undersökning av aktivismens tradition, dess ideologiska förhistoria alltifrån den skandinavistiska aktivismen under Krimkriget, kanske ännu längre tillbaka.² Dels en grundlig utforskning av aktivisternas politiska verksamhet — deras förbindelser med Finland och Tyskland, deras förhållande till regeringen och deras eventuella planer

² I uppsatsen »Från liberal skandinavism till konservativ nationalism i Sverige», Scandia 1961, s. 383 f., har undertecknad antytt ett sådant perspektiv och pekat på likheter och olikheter mellan aktivismen under Krimkriget och under första världskriget.

på ett kuppförsök. Adrian Molins och Carl Bennedichs efterlämnade papper torde ha mycket att ge om detta.

I Donald Söderlinds uppsats »Demokrati och parlamentarism i svensk högerpress 1918—1922» ges till en början en skildring av ett antal högertidningars reaktion inför författningsreformen 1918. Högerens insatser i händelseförloppet är redan kända i stora drag genom Georg Andréns arbete om tvåkammerssystemet. Söderlind kompletterar Andréns uppgifter om högeropinionen i vissa detaljer. Den 40-gradiga skalan var högertidningarna beredda att släppa redan på våren 1918, men i gengäld stödde de högermotioner om tilläggsröster åt vissa ur kommunernas synpunkt särskilt värdefulla grupper. Det s. k. brobyggnadsarbetet i början på hösten, samförståndstrevorna i liberal och konservativ press, tillmäter Söderlind med rätta mycket liten betydelse vad gäller högeropinionen. Regeringens aktion i november fördomdes enhälligt, men tidningarna såg sig ändå nödsakade att liksom Allmänna valmansförbundets överstyrelse acceptera kvinnorösträtten och den lika kommunala rösträtten. Motståndet koncentrerades till utskyldsstrecken och förstakammarfrågan, och på dessa punkter fortsatte kritiken även efter 1918. Man önskade ett tvåkammerssystem som bevarade en verklig karaktärsskillnad mellan kamrarna och tryggade en maktfördelning inom riksdagen. Men man kunde inte ena sig om hur Första kammaren skulle vara konstruerad för att svara mot dessa krav.

Det nya och värdefulla i Söderlinds uppsats är framförallt hans noggranna analys av högertidningarnas inställning till demokratiens principer under åren 1919—22. Det visar sig att man efterhand anammade vissa demokratiska idéer. Men det skedde närmast av taktiska skäl. Ett vanligt grepp var att kontrastera den »sanna» demokratiens principer — tolerans, hänsyn till minoriteten, inriktning på det allmänna bästa — mot den »urartade» och »omogna» demokrati som hade införts i Sverige. Vad man särskilt vände sig mot var majoritetsprincipen, som befarades leda till ett socialistiskt klassvälde, oförenligt med »äkta» demokrati. Men i regel förbigick tidningarna demokratiens principer och såg enbart till dess praktiska verkningar för landet. Man anklagade demokratien för att medföra inkompetensens övervälde i regering, riksdag, förvaltning och kommittéväsande. Sakkunskapen framhävdes på partipolitikens bekostnad; politiken sågs som ett tekniskt kunskapsproblem, inte som en strid mellan värderingar. Märkligt nog visade tidningarna emellertid en principiellt positiv inställning till partiväsendet; de extremt partifientliga stämningarna under krigsåren hade skingrats av verklighetens nödtvång. Men partierna — läs vänsterpartierna — anklagades ändå för bossvälde, kadaverdisciplin, klass-egoism och allmän inkompetens. Åtskilligt av den antidemokratiska synen på partiväsendet levde kvar. Kritiken av demokratien och dess verkningar var skarpast 1919 och avtog sedan successivt. Vissa tidningar var mera optimistiska och positiva, så t. ex. Svenska Dagbladet, som redan på hösten 1918 talade om högerens uppgift »att inom demokratien kämpa för demokratiens uppfostran till ansvar». Nya Dagligt Allehanda däremot, som vid sidan av Östgöta-Correspondenten presterade det hårdaste motståndet, tvivlade på folkupplysningens möjligheter och satte sitt hopp till ett nytt

parti, höjt över alla klassmotsättningar, och en stark ledare. NDA:s roll som den extrema konservatismens språkrör var lika given 1918 som vid sekelskiftet och på 1930-talet.

När det gäller högertidningarnas inställning till parlamentarismen be styrker och kompletterar Söderlind de iakttagelser som Gunnar Gerdner gjort i sin bok om parlamentarismens kris vid 1920-talets början. De första åren liknade man den svenska parlamentarismen vid frihetstidens riksdagsvälde och noterade icke utan skadeglädje att vänstern nödgats svika sitt författningsideal, den starka majoritetsregeringen. Parlamentarismen ansågs omöjlig att förverkliga. Opolitisk fackmannaregering gillades i princip — helt i linje med konservatismens höga uppskattning av den opartiska sakkunskapen. Men denna värdering kom i konflikt med en annan, lika central konservativ princip: regeringsmaktens styrka och auktoritet gentemot riksdagen. Experimentet De Geer—von Sydow lockade inte till efterföljd. Även de tidningar som höll fast vid fackmannaregeringens idé insåg att den inte passade för rådande svenska förhållanden. 1921 undergick parlamentarismen en markant värdestegring i högerpressen. Den befanns erbjuda den enda återstående möjligheten att åstadkomma en stark regeringsmakt. Men det var i regel bara majoritetsparlamentarismen som godtogs; borgerlig koalition sågs som den rätta lösningen på regeringsproblemet. Endast Stockholms Dagblad hävdade ett nödvändigt samband mellan demokrati och parlamentarism och ansåg att även minoritetsregeringar var parlamentariska. I övrigt var godtagandet av parlamentarismen villkorligt och taktiskt betingat.

Söderlind har begränsat sin undersökning till en idékritisk analys av argumentationen i de viktigaste högertidningarna. Han har inte tagit hänsyn till vilka som skrev ledarna; det har tydligen inte varit möjligt annat än i undantagsfall att identifiera författarna. Vad man framförallt saknar är en mera utförlig redovisning av den politiska bakgrunden till tidningarnas kommentarer. Det hade varit värdefullt om pressdebatten kring vissa frågor, t. ex. parlamentarismen, hade satts i samband med högerpartiernas uppträdande i riksdagen. Men även med den begränsning till »ren» tidningsforskning som författaren ålagt sig är hans undersökning av stort värde som den första ingående kartläggningen av högeropinionens reaktion inför demokratiens genombrott.

Högerns fortsatta anpassning till demokratin är en viktig forskningsuppgift. Den bör inte lösas enbart genom tidningsforskning. Högerns agerande i regering och riksdag bör också undersökas. De ledande högerpolitikernas ståndpunkter bör analyseras. Här är det en person som tilldrar sig särskilt intresse: Otto Järte. Det måste vara en utomordentligt intressant uppgift att undersöka Järtes politiska utveckling, hans väg från socialdemokratien via samröret med den extremt antidemokratiska aktivismen till rollen som en av högerns inflytelserikaste män, både i riksdagen och i förvaltningen, under 1920-talet.

Nils Elvander

IVAR ANDERSON: *Svenska Dagbladets historia*. I, 1884—1940. 388 sid.

Att författa historiker till företagsjubileer hör knappast till de mera inspirerande forskaruppgifterna. Författaren känner sig moraliskt skyldig att lämna så många data som möjligt, att se till att medarbetarnas insatser blir noterade, även då läsaren skulle kunna vara den redovisningen förutan. Även i Ivar Andersons arbete om Svenska Dagbladets historia fram till 1940 röjes dessa ambitioner. Utvecklingen på tidningens alla avdelningar nedtecknas nogsam. Han känner sig manad att säga ett vänligt ord om de flesta av tidningens medarbetare. Denna grundlighet är ett tilltalande drag hos författaren, men strävan efter bredd har gjort vissa partier i framställningen något krönikeartade. Det är framför allt med personkarakteristikernas hjälp Anderson presenterar tidningens utveckling för oss. Det visar sig vara en väl vald metod. Svenska Dagbladets historia är i hög grad dess framstående medarbetares. I porträtten av dem når hans framställning sin höjdpunkt. Det hindrar inte att de ingående redogörelserna för de finansiella transaktionerna har blivit de ur tidningshistorisk synvinkel mest givande avsnitten. Anderson har inte dragit sig för att skildra de för tidningen mörka och olustiga episoderna lika väl som de ljusa.

Svenska Dagbladets historia erbjuder också goda tillfällen att studera de motiv som lockar rika män att satsa stora summor i tidningsföretag. Ämnet är emellertid svårgripbart, och Anderson tvingas ofta nöja sig med antydningar och indicier.

Det vill synas som om Ernest Thiel, finansären av Svenska Dagbladets omstöpning till kulturblad, i första hand drevs av sina lidelsefulla kulturella intressen att stödja Heidenstams idé om ett språkrör för det litterära och konstnärliga nittioåret. Men han kände irritationen växa, när ledningen röjde sin sangvinism i de företagsekonomiska frågorna, och drog sig efter något år tillbaka. Några ekonomiska uppföringar för tidningen kom Thiel inte att göra, hävdar Anderson.

Vad som kom Gustaf Broms, den dominerande gestalten i den lappländska gruvindustrin, att lämna det svårt ansatta företaget en frikostig hjälp, förmåler inte Anderson. Broms räknade naturligtvis med, skriver han, att tidningen skulle ägna stor uppmärksamhet åt hans företag i Norrbotten och, när så behövdes, ta hans parti i uppkommande intressekonflikter. Men han ställde inga direkta krav och ingrep inte i den redaktionella ledningen. Det kan knappast ha varit huvudsyftet med hans förvärv att tidningen skulle främja hans egna ekonomiska intressen. Under alla förhållanden kan detta engagemang inte på något sätt jämföras med det Ivar Kreuger invecklade sig i vid slutet av 1920-talet. Det ingick som ett led i hans strävanden att skaffa sig kontroll över stockholmspressen och han var angelägen att hålla sina transaktioner rörande Svenska Dagbladet hemliga. Hans närmare motiv kan inte genomskådas. Han hade — som Anderson framhåller — all den publicitet han kunde önska. Möjligen hade han räknat med att pressen vid behov skulle bli hans lydiga redskap. I alla händelser vållade Kreugerkraschen tidningen fyra år av kamp för dess goda namn och rykte, när ägandeförhållandena blev uppenbarade.

1908 förvärvade kretsen kring Diskontobanken, däribland Ernst Trygger

och andra aktiva högermän, en betydande aktiepost i tidningsföretaget. Några få år därefter började tidningens politiska linje ligga närmare högerpartiets än Liberala samlingspartiets. Innebar aktionen ett medvetet försök att påverka tidningens politiska kurs? Som ett indicium därpå anförde Ragnar Andersson i sin avhandling om Svenska Dagbladet ett brev, vari K. A. Wallenberg påminde Ernst Trygger om att man satsat en mycket stor summa för att få Svenska Dagbladet mera regeringsvänligt. Ivar Anderson hävdar däremot att det framför allt var försvarsfrågan, inte ägarskiftet, som förde tidningen över till den konservativa sidan. Det är inte sagt, skriver han, att intressenterna velat eller kunnat påtrycka tidningens ledning sina åsikter. Det är möjligt att han har rätt. Det ter sig emellertid egendomligt att en framstående högerpolitiker skulle placera pengar i en liberal tidning utan andra syften än den tämligen ovissa förräntningens. I vart fall måste han ha räknat med att tidningen skulle lägga sordin på eventuella höjelser för alltför prononcerade liberala tänkesätt. Nu blev tidningens kurs sådan att Trygger knappast hade någon större anledning att försöka ingripa. Den politiska utvecklingen förde tidningen efterhand närmare sin ägare. Det behövde aldrig uppstå någon konflikt. Någon särskild hänsyn, skriver Anderson, tog inte tidningen till Trygger som politiker. Kritik vankades vid skilda tillfällen. Den saken tog han förmodligen med jämnmod. Det bekom båda parter väl, om redaktionen fick öppet markera sin självständighet gentemot ägaren. Tidningen befann sig ändå i tryggt förvar.

När Ernst Trygger 1934 ånyo uppträder som spekulant på en större aktiepost i Svenska Dagbladet skedde det enligt hans egen motivering för att tidningen — sedan Kreugers engagemang definitivt avvecklats — inte åter skulle komma i händerna på personer som hade en annan syn på tidningsföretaget än det konsortium ägde som han själv tidigare tillhört. Men han røjde även ett annat motiv. Han önskade ge sin son en god befattning. Av alla motiv för förvärv av en tidning hör detta till de äventyrligaste. Inte nog med att ägaren genom sin son kan skaffa sig ett betydande direkt inflytande över de redaktionella angelägenheterna. Tidningen riskerar dessutom att få en chef, helt obekant med arbetsförhållandena på en redaktion. Det var just vad som skedde när Trygger övertog aktiemajoriteten. Ivar Anderson uttrycker sig som vanligt försiktigt men han döljer inte de allvarliga svårigheter som tidningen försattes i genom ägarens dispositioner. Fallet har dessvärre inte blivit unikt i svensk press.

Svenska Dagbladet byggde under decennier sitt anseende på signerade artiklar av framstående pennor. Vad Verner von Heidenstam, Oscar Levertin, Harald Hjärne, Gustav Cassel och Fredrik Böök skrev betydde tidtals avsevärt mycket mer för tidningens profil än de redaktionella kommentarerna. Tidningens engagemang och inflytande i det politiska livet växlade kraftigt under den period Ivar Anderson behandlar. Han har åtskilligt att säga om dessa ting, men här skulle en systematisk analys ha varit särskilt värdefull. När det gäller att väcka förargelse har antagligen ingen av tidningens senare redaktörer kunnat överträffa dess förste, Oscar Norén. Hans fräna politiska journalistik som inte kände några kompromisser vann publikens intresse. Tidningen betraktades som ett gott forum för debatten.

Men något nämnvärt inflytande på riksdagspolitiken fick den inte. Efter något år drog Norén sig tillbaka som en direkt följd av meningsbrytningar mellan honom och styrelsen. Och rådvillhetens tid tog vid. På nio år förbrukade tidningen fem redaktörer.

Så kom våren 1897 det nya Svenska Dagbladet, kulturorganet, höjt över den journalistik som offerar åt dagsnyheterna. Om nu den programförklaringen snabbt visade sig förhastad, så fick den ändå följder för tidningens attityd till det politiska livet. Tidningen kommenterade visserligen på ledarspalten vederhäftigt och ofta ingående de aktuella samhällsproblemen. Men det fanns mycket litet av hetta och engagemang i tidningens politiska förkunnelse under det första årtiondet. För fejderna inom och mellan partierna visade den ett påfallande förstrött intresse. Svenska Dagbladet blev allmänt respekterat, men av allt att döma fäste man i politiskt tongivande kretsar större vikt vid vad andra tidningar hade att säga.

I samband med glidningen över till höger inträffade i vissa stycken en markant förändring. Gustaf Stridsbergs vidräkningar med liberal försvarspolitik och Staaffs parlamentariska ideal lämnade ingenting övrigt i fråga om intensitet i engagemanget. Han var, skriver Anderson, 1914 endast trettiosju år men redan en av den svenska pressens mest kända och hetast omstridda män. Men det må vara osagt om hans förmåga att leverera citat och hålla reda på inadvertenser i de politiska motståndarnas uttalanden gav honom något reellt inflytande. Sådant kan vara nöjsam läsning, men vägen till inflytande går sannolikt över en konstruktiv analys av de aktuella problemen. Under världskriget lämnade han för övrigt inrikespolitiken för att ägna sig åt utrikespolitiken.

Under de första efterkrigsåren satte Nils Ahnlund sin färg på den inrikespolitiska ledaravdelningen. Det stärkte tidningens ställning som idépolitiskt forum och som bevarare av det religiösa och nationella arvet. Men arrangementet ägde sina brister. Kommentarer till de dagsaktuella frågorna sattes ofta i efterhand. Ahnlund förmådde inte engagera sig i åtskilliga av de politiska tvistefrågorna. Och hans närmaste medarbetare tycks ha saknat djupare politiskt intresse.

Här kom Otto Järte 1924 in med något nytt. Varje ledare skulle, skriver Anderson, ha ett bestämt syfte, inte blott fylla en plats på fjärde sidan. Den skulle påverka opinionen till förmån för den enda politik som erbjöd ett hållfast borgerligt alternativ till den socialistiska. Svenska Dagbladet blev en agiterande tidning för första gången sedan Oscar Noréns dagar. Det är inte ofta publicistik i detta land så nära förenats med en aktiv politisk gärning av största betydelse. Svenska Dagbladet drog nytta av Järtes ingående kännedom om spelet bakom kulisserna. Det råder å andra sidan inget tvivel om att hans ställning i Svenska Dagbladet underlättade hans politiska karriär fram till ledet närmast partiledaren. Anderson går inte närmare in på i vad mån denna allians beskar tidningens rörelsefrihet gentemot partiet. Kanske insåg den politiska redaktionen inte ens att problemet existerade. Befinner sig en publicist i den ställningen att han själv äger ett avgörande inflytande på partiets kurs, möter det inga svårigheter för honom att identifiera sig med partiet. Det var dock Järtes ställning i Svenska Dagbladet som kom att stäcka hans politiska bana. När

fördomsfria motståndare till honom inom stockholmshögern gick till aktion och utnyttjade tidningens svaga ställning under kreugerpsykosens dagar, fanns inget val för honom.

Olle Gellerman.

BERÄTTELSE ÖVER FAHLBECKSKA STIFTELSENS VERKSAMHET ÅR 1961

Fahlbeckska stiftelsens kollegium har bestått av professorerna Nils Stjernquist, Stig Jägerskiöld, C.-E. Quensel, C. Welinder, S. Bolin, J. Rosén, E. Gjerstad, Kr. Hanell, Gösta Carlsson samt såsom nytillkomna Guy Arvidsson och Oscar Bjurling.

Kollegiet har under året haft fyra sammanträden, varav den 15 oktober, stiftarens födelsedag, med kransnedläggning å hans gravplats i Lund.

Statsvetenskaplig tidskrift har under året utkommit i sin 64 årgång med fyra häften, varav nr 2—3 dubbelhäfte, om sammanlagt 366 sidor. Huvudredaktör och ansvarig utgivare: prof. em. Erik Fahlbeck, redaktör för litteraturavdelningen prof. C. A. Hessler, Uppsala, samt för avdelningen Översikter och meddelanden docent Hans Meijer, Stockholm.

I stiftelsens skriftserie har såsom nr XLV under året utkommit arbetet »On military Conventions» av Vladimir Dedijer.

Stiftelsens stipendium har under året tilldelats docenten Nils Elvander, Uppsala, för avhandlingen »Harald Hjärne och konservatismen» och docenten Per Sundberg, Stockholm, för avhandlingen »Ministärerna Bildt och Åkerhielm».

Sammandrag av stiftelsens räkenskaper bifogas.

Lund den 31 dec. 1961.

Jerker Rosén

Fahlbeckska stiftelsen. Fonder år 1960—1961.

A. Fahlbeckska stiftelsen.

Inteckningar och reserver.	Behållning 1/1, 1960	Ränta & utdeln.	Behållning 31/12, 1961
Del i D. Billstens lån m. m.	5.000:—	—	5.000:—
Aktier.			
A.-B. Custos, stam 188 aktier	37.750:—	1.880:—	37.750:—
A.-B. Göteborgs Bank, stam 240 aktier ...	48.395:—	2.700:—	48.395:—
A.-B. Sv. Handelsbanken, stam 240 aktier ..	53.350:—	2.880:—	53.350:—
A.-B. Sv. Kullagerfabr. 150/200 aktier.....	35.550:—	2.000:—	40.550:—
A.-B. Sv. Litograf, Tryck. stam 100 aktier.	18.000:—	900:—	18.000:—
A.-B. Sv. Litograf, Tryck. pref. 100 aktier .	14.750:—	900:—	14.750:—
Skandinaviska Banken 152 aktier	30.288:—	1.520:—	30.288:—
Skånska Cement A.-B. 50 aktier	7.500:—	400:—	7.500:—
A.-B. Bofors 63 aktier	8.150:—	504:—	8.150:—
Säfveåns A.-B. 178 aktier	8.900:—	445:—	8.900:—
	262.633:—	14.129:—	267.633:—
Innestående i banker:			
Gamla Sparbanken i Lund nr 40 470	378: 19	16: 91	395: 10
Del i banktillgodohavanden mm för univ:s fonder	1.082: 87	—	12.637: 8
Innestående å statsv. checkräkning	1.398: 10	—	—
	<u>Summa</u> 270.492: 16	14.145: 91	285.665: 95
Inkomster.			
Räntor och utdelningar	14.145: 91		
Statens råd för samhällsforskning	5.000:—		
D:o	5.000:—		
D:o	2.835:—		
C. W. K. Gleerup	271: 40		
D:o	1.461: 95		
Gratisem. Sv. Kullagerfabr.	5.000:—	33.714: 26	
Utgifter.			
Samfällda kyrkorådet	88:—		
Statsvet. Tidskrift	1.000:—		
Håkan Ohlssons boktr.	4.179: 96		
D:o	209: 19		
Statsv. Tidskrift	1.000:—		
Seths blomsterhandel	35:—		
Sture Bolin	300:—		
Olof Ruin	100:—		
M. Spalding	250:—		
Håkan Ohlssons boktr.	3.320: 82		
Statsvetenskaplig tidskrift.....	1.000:—		
Samfällda kyrkorådet	135: 20		
Håkan Ohlsson	3.505: 02		
D:o	3.317: 28		
Malte Ragnarsson	100:—	18.540: 47	

Sammandrag:

Ingående balans	270.492: 16	
Inkomster	<u>33.714: 26</u>	304.206: 42
Utgifter	18.540: 47	
Utgående balans	<u>285.665: 95</u>	304.206: 42

B. Fahlbeckska understödsfonden.

	Behållning 1/7 1960	Ränta & utdeln.	Behållning 30/6 1961
Aktier.			
Skandinaviska Banken AB 124 aktier	24.460: —	1.240: —	24.460: —
AB Custos, stam 112 aktier	20.950: —	1.120: —	20.950: —
Säfveåns A.-B. 22 aktier	1.100: —	55: —	1.100: —
	<u>46.510: —</u>	<u>2.415: —</u>	<u>46.510: —</u>
Innestående i bank:			
Sparbanken i Lund nr 40 453	196: 07	8: 76	204: 83
Del i banktillgodohavanden mm för univ:s fonder	<u>9.559: —</u>	<u>—</u>	<u>11.574: —</u>
Summa	56.265: 07	2.423: 76	58.288: 83
Sammandrag:			
Inkomster: Räntor	2.423: 76		
Ingående balans	<u>56.265: 07</u>	58.688: 83	
Utgifter: Muriel Spalding	400: —		
Utgående balans	<u>58.288: 83</u>	58.688: 83	

C. Statsvetenskaplig tidskrift 1/7 1960—30/6 1961.**Inkomster:**

Prenumerationer (expeditionen)	7.951: —
Gleerups förlag	1.733: —
Annonser	400: —
Statsbidrag	<u>5.000: —</u>
	15.084: —
Budgetårets underskott	<u>9.825: —</u>
	24.909: —

Utgifter:

Tryckningskostnader	14.532: —
Diverse tryck & expeditionskostnader	1.167: —
Redaktionsarvoden	1.400: —
Författararvoden	6.610: —
Hyra för tidskriften	1.000: —
Räkenskapsbiträde	<u>200: —</u>
	24.909: —

TIDSKRIFTSÖVERSIKT

Ekonomisk Revy. Årg. 19: 1962. H. 1. *Hammar skjöld, K.*, EFTA, Europa och världen, s. 5—10. — *Sellberg, T.*, Reklamens roll i samhällsekonomin, s. 11—19. — *Montgomery, A.*, Från City of London till IMF, s. 20—26. — *Ambjörn, E.*, Konsten att industrialisera underutvecklade länder, s. 27—37. — *Backlund, L.*, Att förstå u-länderna, s. 38—43.

Ekonomisk Tidskrift. Årg. 63: 1961. Nr. 4. *Matthiessen, L.*, En not om statsbudgetens verkningar, s. 231—246. — *Livieratos, A.-C.*, On the cost of production in the short run, s. 247—270. — *Schneider, E.*, Skatt — investering — värdering, s. 271—283.

Förvaltningsrättslig Tidskrift. Årg. 24: 1961. H. 5. *Strömberg, H.*, Förutsättningarna för förvaltningsbesluts verkställbarhet, s. 245—261. — *Wennberg, B.*, Om muntliga förhandlingar i prövningsnämnd, s. 262—276. — *Hörstadius, E.*, Förvaltningsrätt i Högsta domstolens praxis 1951—1960, s. 277—286.

Politisk Tidskrift. 1962: nr. 1. *Pettersson, L.*, LO-ekonomernas storstadsromantik, s. 4—5. — *Davidsson, H.*, Lotterimedelsfonden njugg mot landsorten, s. 6—9. — *Handberg, S.-E.*, Herr Larsen — Moskva och Västersocialister, s. 18—22.

SACO-tidningen. Årg. 1961: nr. 8. *Herz, U.*, Parlamentarismen — ett hot mot demokratin?, s. 157—160.

Svensk Tidskrift. Årg. 48: 1961. H. 9. *Murray, U.*, Progressiv beskattning ur liberal synpunkt, s. 398—404. — *Leissner, C.*, Demokratisk kapitalbildning, s. 405—409. — *Hagård, B.*, Europatanken, s. 410—423. — *Lund, N.*, Nukleär diplomati, s. 424—435. **H. 10.** *Norwid, T.*, Sovjetunionen och Kommunist-Kina, s. 454—469. — *Murray, U.*, Internationellt samarbete och neutralitet, s. 470—375. — *Palmstierna, N.*, Västerens strategi, s. 476—483. — *Unger, G.*, Konservativ idépolitik, s. 484—490. — **H. 11.** *Hillerdal, G.*, Samverkan mellan högern och folkpartiet, s. 510—516. — *Schwartz, C.*, Översyn av nykterhetsvården, s. 517—521. — *Patek, W.*, Tyska frågan och satellitländerna, s. 522—529. — *Hamori, L.*, Tredje vägens ideologi, s. 530—535. — *Unger, G.*, Konservativ idépolitik, II, s. 536—538.

Theoria. Vol. 27: 1961. Pt. 3. *Opalek, K.*, The Leon Petrazycki theory of law, s. 129—150.

Tiden. Årg. 53: 1961. Nr. 8. *Schein, H.*, Vad kunde Kennedy göra?, s. 454—464. — *Sköld, N.*, Amerikansk strategidebatt, s. 465—473. — *Thalberg, B.*, Litt om planökonomien i Norge, s. 474—479. — *Forsström, K. E.*, Radion — en kollektiv nyttighet, s. 480—483. — **Nr. 9.** *Sträng, G.*, Skattepaketet, s. 517—522. — *Lundberg, Y.*, Moskva-Peking-Tirana, s. 523—526. — *Celander, S.*, Statstjänstemännens rättsäkerhet, s. 527—533. — *Kellgren, N.*, Bestämmanderätt och demokrati, s. 534—539. — *DuRietz, G.*, Geografi och neutralitet, s. 540—543. — *Severin, F.*, Den avgiftsfria samhällstjänsten, s. 544—550. — **Nr. 10.** *Meidner, R.*, Missförstånd i den lokaliseringspolitiska debatten, s. 581—586. — *Bolin, B.*, Nya tendenser i internationell u-hjälpsdiskussion, s. 587—591. — *Mehr, H.*, Kommunen och kulturstödet, s. 592—598. — *Kaijser, F.*, Självstyrelse på avvägar?, s. 606—612. — **Årg. 54: 1962. Nr. 1.** *Undén, Ö.*, Kärnvapenproven, s. 7—11. — *Myrdal, G.*, Våra affärer med u-länderna, I, s. 12—24. — *Lundberg, A. S.*, Statsförvaltningens kostnader, s. 31—35.

Utrikespolitik. Årg. 16: 1961 H. 6. *Birnbaum, K. E.*, Sovjets dubbeloffensiv, s. 201—205. — *Sjögren, P.*, Västtyskland efter valet, s. 208—215. — *Granqvist, H.*, De Gaulle och Algeriet, s. 216—226. — *Björk, K.*, EEC och Sverige, s. 227—237.

Internasjonal Politikk. 1961: nr. 4. *Kristvik, B.*, Hovedlinjer i nedrustningsforhandlingene 1945—1959, s. 310—315. — *Torsvik, T.*, Nedrustning og dens alternativ, s. 316—329. — *Helle, J.*, Er nedrustning ønskelig og mulig?, s. 330—342. — *Haugan, A.*, De konvensjonelle styrker, nedrustningen og maktbalansen, s. 343—356. — *Holst, J. J.*, De kjernefysiske våpen og 'arms control', s. 357—374. — *Godø, R.*, Inspeksjon, kontroll og sanksjoner, s. 375—388. — *Sverdrup, J.*, Utvidelse av atomklubben, s. 389—398. — *Busch, R.*, Nedrustnings- og prøvestansforhandlingene, s. 399—413. — *Ørsvik, N.*, Nedrustning og interessepolitikk, s. 414—431. — *Hansteen, W.*, Noen betraktninger om begrepet nedrustning, s. 432—434. — Litteratur vedrørende nedrustning og 'arms control', 435—448.

Nationaløkonomisk Tidsskrift. 99. Bind: 1961. H. 3—4. *Fog, B.*, Deskriptiv pristeori, II: er grenseteorien i overensstemmelse med virkeligheten?, s. 125—139. — *Danø, S.*, Om skattefradragret og kildeskat, s. 140—146.

Tidsskrift for Rettsvidenskap. 1961: h. 4. *Smith, C.*, Om lovgivning, solidaritet og regress i erstatningsretten, s. 337—432. — *Wetter, J. G.*, Om dom och dömande i överinstans, s. 433—451. — *Kruse, F. V.*, Till Andreas Højers minde, s. 452—458. — *Lech, H.*, *Beckman, N.*, Från Sveriges Högsta domstol, s. 459—478.

Økonomi og Politik. Årg. 35: 1961. Nr. 3. *Rastén, A.*, Kanslersdemokratiet og de vesttyske partier, s. 159—176. — *Haagerup, N. J.*, Nedrustning og rustningskontrol, s. 177—199. — *Stetten, V.*, Stortingsvalet i Norge 1961, s. 200—213.

The American Economic Review. Vol. 51: 1961. No. 5. *Tsiang, S. C.*, The role of money in trade-balance stability, s. 912—936. — *Gordon, R. A.*, Differential changes in the price of consumers' and capital goods, s. 937—957. — *Tarshis, L.*, The elasticity of the marginal efficiency function, s. 958—985. — *Collins, N. R.*, *Preston L. E.*, The size structure of the largest industrial firms, 1909—1958, s. 986—1011.

The American Journal of Sociology. Vol. 67: 1961. No. 3. *Udy, S. H.*, Technical and institutional factors in production organization: a preliminary model, s. 347—354. — *Grusky, O.*, Corporate size, bureaucratization, and managerial succession, s. 261—277. — *Robinson, J. A.*, Process satisfaction and policy approval on state department-congressional relations, s. 278—283. — *Talmon, Y.*, Aging in Israel, a planned society, s. 284—295. — *Greenfield, S. M.*, Industrialization and the family in sociological theory, s. 312—322.

American Political Science Review. Vol. 60: 1961. No. 4. *Redford, E. S.*, Reflections on a discipline, s. 755—762. — *Dahl, R. A.*, The behavioral approach, s. 763—772. — *de Jouvenel, B.*, On the nature of political science, s. 773—779. — *Masters, R. D.*, A multi-bloc model of the international system, s. 780—798. — *Roche, J. P.*, The founding fathers: a reform caucus in action, s. 799—816. — *Herson, L. J. R.*, In the footsteps of community power, s. 817—830. — *Ostrom, V., et. al.*, The organization of government in metropolitan areas, s. 831—842. — *Nagel, S. S.*, Political party affilia-

tion and judges' decisions, s. 843—850. — *Davidson, J. F.*, Political science and political fiction, s. 851—860. — *Rogow, A. A.*, The loyalty oath issue in Iowa, 1951, s. 861—869. — *Fagen, R. R.*, Some contributions of mathematical reasoning to the study of politics, s. 888—899. — *Riker, W. H.*, Voting and the summation of preferences, s. 900—911.

The American Sociological Review. Vol. 26: 1961. Nr. 6. *Faris, R. E. L.*, The ability dimension in human society, s. 835—842. — *Dore, R. P.*, Function and cause, s. 843—853. — *Perrow, C.*, Goals in complex organizations, s. 854—865. — *Blalock, H. M.*, The relative importance of variables, s. 866—873. — *Perrucci, R.*, The significance of intra-occupational mobility, s. 874—882. — *Evan, W. M.*, *Zelditch, M.*, Experiment on bureaucratic authority, s. 883—893. — *Liebertson, S.*, Theory of race and ethnic relations, s. 902—909.

Behavioral Science. Vol. 6: 1961. No. 4. *Deutsch, K. W.*, *Isard, W.*, A note on a generalized concept of effective distance, s. 308—311.

The Canadian Journal of Economics and Political Science. Vol. 27: 1961. No. 4. *Ashley, C. A.*, Social studies, s. 437—443. — *Supple, B. E.*, Economic history and economic underdevelopment, s. 460—478. — *McCormack, T.*, Social theory and the mass media, s. 479—489. — *Macpherson, C. B.*, Market concepts on political theory, s. 490—497. — *Rosenbluth, G.*, *Thorburn, H. G.*, Canadian anti-combines administration, 1952—1960, s. 498—508. — *Mundell, R.*, Flexible exchange rates and employment policy, s. 509—517.

Commentary. Vol. 33: 1962. No. 1. *Kahn, H.*, *Fromm, E.*, *McCoby, M.*, The question of civil defense — a debate s. 1—23. — *Glazer, N.*, City problems and Jewish responsibilities, s. 24—30. — *Morgenthau, H. J.*, The trouble with Kennedy, s. 51—55.

Comparative Studies in Society and History. Vol. 4: 1961. Nr. 1. *Hannigan, A. S. J.*, The imposition of western law forms upon primitive societies, s. 1—9. — *Derrett, I. D. M.*, The administration of Hindu law by the British, s. 10—52. — *Thrupp, S. L.*, The creativity of cities, s. 53—64. — *Friedmann, J.*, Cities in social transformation, s. 83—103. — *Rimlinger, G. V.*, Social security, incentives and controls in the U.S. and U.S.S.R., s. 104—124.

Current History. Vol. 40: 1961. No. 242. *Kohn, H.*, Changing Africa in a changing world, s. 193—199. — *Logan, R. W.*, Will African federalism work, s. 200—204. — *Irvine, K.*, The franco-african community in transition, s. 205—209. — *Harvey, D. J.*, Algeria: tiger by the tail, s. 210—216. — *Lays, C.*, Evolution in British Africa, s. 217—224.

Encounter. Vol. 18: 1962. No. 1. *Toynbee, A.*, *Pringle, J. D.*, *Wilson, A.*, *Weightman, J. G.*, *Williams, R.*, *Wollheim, R.*, *Morris, J.*, Spectrum, s. 7—19. — *Forster, E. M.*, Indian entries, s. 20—27. — *Enright, D. J.*, The white man's burden, s. 35—41. — *Lasky, M. J.*, America and Europe, s. 66—82. — No. 2. *Nicholas, H.*, United Nations?, s. 3—12. — *Lasky, M. J.*, Africa for beginners (III), s. 13—34. — *Sparrow, J.*, Regina versus Penguin, s. 35—43. — *Trevor-Roper, H.*, Francis Bacon, s. 73—77.

Foreign Affairs. Vol. 40: 1962. No. 2. *Buchan, A.*, The reform of NATO, s. 165—182. — *Mosely, P. E.*, Khrushchev's party congress, s. 183—195. — *Zuckerman, S.*, Judgment and control in modern warfare, s. 196—212. — *Nenni, P.*, Where the Italian socialists stand, s. 213—223. — *Haskins, C. P.*, Technology, science and American foreign policy, s. 224—243. — *Bowles, C.*, Toward a new diplomacy, s. 244—251. — *Stanovik, J.*, Planning through the market: the Yugoslav experience, s. 252—263. — *Lindsay, F. A.*, Unconventional warfare, s. 264—274. — *Young, T. C.*, Iran in continuing crisis, s. 275—292. — *Davies, H. O.*, The new African profile, s. 293—302. — *Emerson, R.*, American policy in Africa, s. 303—315.

History and Theory. Vol. 1: 1961. No. 3. *Mandelbaum, M.*, Historical explanation: the problem of 'covering laws', s. 229—242. — *Kolko, G.*, Max Weber on America: theory and evidence, s. 243—260. — *Ritter, G.*, Scientific history, contemporary history and political science, s. 261—279.

The English Historical Review. Vol. 77: 1962. No. 302. *Gibbs, G. C.*, Parliament and foreign policy in the age of Stanhope and Walpole, s. 18—37. — *Fraser, P.*, The liberal unionist alliance: Chamberlain, Hartington and the conservatives, 1886—1904, s. 53—78.

The International and Comparative Law Quarterly. Vol. 11: 1961. Pt. 1. *Buxbaum, D. C.*, Preliminary trends in the development of the legal institutions of Communist China and the nature of the criminal law, s. 1—30. — *Daniels, W. C. E.*, The influence of equity in West African law, s. 31—58. — *Thompson, D., Marsh, N. S.*, The United Kingdom and the Treaty of Rome: some preliminary observations, s. 73—88. — *Pillar, R. V., Kumar, M.*, The political and legal status of Kuwait, s. 108—130. — *Ginsburgs, G.*, The Soviet Union, the neutrals and international law in world war II, s. 171—230.

The Journal of Political Economy. Vol. 69: 1961. No. 5. *Weisbrod, B. A.*, The valuation of human capital, s. 425—436. — *Wicker, E. R.*, The behavior of the consumers money supply since world war II, s. 437—436. — *Friedman, M.*, The lag in effect of monetary policy, s. 447—466. — *Culbertson, J. M.*, The lag in effect of monetary policy, reply, s. 467—477.

The Political Quarterly. Vol. 33: 1962. No. 1. *de Smith, S. A.*, Anglo-saxon ombudsman?, s. 9—19. — *Austin, D.*, The political scene in Ghana, s. 20—29. — *McKitterick T. E. M.*, The end of a colony: British Guiana 1962, s. 30—40. — *Layton, C.*, Labour and Europe, s. 41—47. — *Jeger, L. M.*, The politics of family planning, s. 48—58. — *Sharma, B. A. V., Valecha, N. M.*, The Indian president, s. 59—73. — *Cole, M.*, The woman's vote: what has it achieved?, s. 74—83.

Political Science Quarterly. Vol. 76: 1961. No. 4. *Huntington, S. P.*, Equilibrium and disequilibrium in American military policy, s. 481—502. — *Falk, S. L.*, Organization and military power: the Japanese high command in world war II, s. 503—518. — *Kateb, G.*, Aspects of Rousseau's political thought, s. 519—543. — *Issawi, C.*, The christian — muslim frontier in the Mediterranean: a history of two peninsulas, s. 544—554. — *Asher, A.*, »Radical» imperialists within German social democracy, 1912—1918, s. 55—575. — *Ray, O. A.*, The imperial Russian army officer, s. 576—592.

Public Opinion Quarterly. Vol. 25: 1961. No. 3. *Abrams, M.*, Social class and British politics, s. 342—350. — *Gleitman, H., Greenbaum, J. J.*, Attitudes and personality

patterns of Hungarian refugees, s. 351—365. — *Belson, W. A.*, The effect of television on the reading and the bying of newspapers and magazines, s. 366—381. — *Breed, W.*, *Ktsanes, T.*, Pluralistic ignorance in the process of opinion formation, s. 382—392. — *Harned, L.*, Authoritarian attitudes and party activity, s. 392—399. — *Stempel, G. H.*, Selectivity in readership of political news, s. 400—404. — *Hennessy, B. C.*, *Hennessy, E. R.*, The prediction of close elections: comments of some 1960 polls, s. 405—410.

Science and Society. Vol. 25: 1961. No. 4. *Harrison, R.*, British labor and American slavery, s. 291—319. — *Genovese, E. D.*, The slave south: an interpretation, s. 320—337. — *Mins, H. F.*, A budget of books on Cuba, s. 338—346. — *DuBois, W. E. B.*, The negro and the American civil war, s. 347—352.

Social Forces. Vol. 40: 1961. Nr. 2. *Gottlieb, D.*, Processes of socialization in American graduate schools, s. 124—130. — *Bonilla, E. S.*, Social structure and race relations, s. 141—147.

Social Research. Vol. 28: 1961. No. 3. *Balinky, A. S.*, The proclaimed emergence of communism in the U.S.S.R., s. 261—282. — *Grayson, L. E.*, Coordinated energy policy in the Common market: the guidance-price plan, s. 283—296. — *Rothman, S.*, Modernity and tradition in Britain, s. 297—320. — *Macesich, G.*, Current inflation theory: considerations on methodology, s. 321—330. — *Landau, M.*, On the use of metaphor in political analysis, s. 331—354.

The Sociological Review. Vol. 9: 1961. No. 3. *Herbert, D. T.*, An approach to the study of the town as a central place, s. 273—292. — *Timms, N.*, Knowledge, opinion and the social services, s. 361—365.

Sociology and Social Research. Vol. 46: 1961. No. 1. *Nelson, H. A.*, *McDonagh, E. C.*, Statuses and images of professions, s. 3—16. — *Holman, M. A.*, National time-budget for the year 2000, s. 17—15. — *Klein, M. W.*, *Berkowitz, N. H.*, *Malone, M. F.*, Judgments on organizational performance, s. 26—35. — *Browning, C. J.*, Science of delinquency analysis, s. 61—74.

World Politics. Vol. 14: 1961. No. 1. Special issue: The international system — theoretical essays. — *Kaplan, M. A.*, Problems of theory building and theory confirmation in international politics, s. 6—24. — *Burns, A. L.*, Prospects for a general theory of international relations, s. 25—46. — *Schelling, T. C.*, Experimental games and bargaining theory, s. 17—68. — *Quandt, R. E.*, On the use of game models in theories of international relations, s. 69—76. — *Singer, J. D.*, The level-of-analysis problem in international relations, s. 77—92. — *Verba, S.*, Assumptions of rationality and irrationality in models of the international system, s. 93—117. — *Modelski, G.*, Agraria and Industria: two models of the international system, s. 118—143. — *Riggs, F. W.*, International relations as a prismatic system, s. 144—181. — *McClelland, C. A.*, The acute international crisis, s. 182—204. — *Hoffmann, S.*, International systems and international laws, s. 205—237.

The Yale Review. Vol. 51: 1961. No. 2. *Miller, A. S.*, Toward a concept of national responsibility, s. 185—196. — *Furton, J. S.*, The aims and values of the sciences, s. 197—210. — *Smythe, H. H.*, The new African leaders, s. 227—235. — *Moore, O. E.*, Is Haiti next?, s. 254—263.

L'Année Politique et Économique. 34e année: 1961. No. 163. *Fraser, G.*, Le problème allemand, s. 313—319. — *Lavergne, B.*, Perspectives de politique intérieure française, s. 343—352. — *Biarnès, P.*, Réflexions sur le neutralisme, s. 376—380. —

Revue d'Economie Politique. 71e année: 1961. No. 6. *Chombart de Lauwe, J.*, L'industrialisation de l'agriculture, s. 730—763. — *Mauray, L.*, La théorie de l'institution et le système de marché, s. 764—782.

Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine. T. 8: 1961. No. 4. *Pradalié, G.*, Balzac journaliste, s. 241—258. — *Fohlen, C.*, La guerre de Sécession et le commerce franco-américain, s. 259—270.

Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie. Vol. 47: 1961. Nr. 4. *Iyer, R.*, The newly independent countries and the problems involved in the creation of a democratic state, s. 465—476. — *Reiner, H.*, Selbstbestimmungsrecht und Demokratie, s. 477—502. — *Rudy, Z.*, Der Staat Israel, s. 503—518. — *Viehweg, T.*, Rechtsphilosophie als Grundlagenforschung, s. 519—538. — *Sterling, E.*, Studie über Hans Kelsen und Carl Schmitt, s. 569—588.

Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft. 81. Jahrg. 1961. H. 4. *Albrecht, G.*, Gesellschaftspolitik — Sozialpolitik — Volkswirtschaftspolitik, s. 1—36. — *Bayer, H.*, Dynamik der organisierten Marktwirtschaft, s. 37—54. — *v. Ungern-Sternberg, R.*, Ernährungshilfe und Bevölkerungsvermehrung in der Welt, s. 55—66. — *Varga, S.*, Wirtschafts- und Marktforschung in Ost und West (II), s. 67—90. — H. 5. *Gumpert, J.*, Koexistenz der Gesellschaftsordnungen. Eine geschichtssoziologische Betrachtung zum Ost-West Problem, s. 1—26. — *Knirsch, P.*, Ideologische Einflüsse auf die Entwicklung der sowjetischen Wirtschaftswissenschaft der Gegenwart, s. 27—52. — *Köllner, L.*, Probleme der Inflation in Entwicklungsländern, s. 53—62. — H. 6. *Kerschagl, R.*, Marktwirtschaft und Zwangswirtschaft, s. 1—22. — *Lechner, H. H.*, Soziale Marktwirtschaft und Neoliberalismus im Urteil der katholischen Soziallehre, s. 23—64. — *Sperling, H.*, Zur Theorie und Methode der Berufsklassifizierung, s. 65—80.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaften. 117. Band: 1961. H. 3. *Hesse, H.*, Der Einfluss des Staates auf die wirtschaftliche Entwicklung, s. 635—657. — *Samuelson, P. A.*, Die Wirtschaftswissenschaft in America, s. 658—678. — *Vöchting F.*, Die Industrialisierung Siziliens, s. 679—761.

Österreichisches Zeitschrift für öffentliches Recht. Band 11: 1961. H. 2. *Wild, J.*, Plato and natural law. An answer to Hans Kelsen, s. 177—200. — *Love, A.*, Die Rechtsphilosophie Jeremy Bentham's, s. 201—235. — *Lloyd jr, W. B.*, Neutrality as a factor in the internal development of the old Swiss confederation, s. 236—243. — H: 3—4. Hans Kelsen zum 80. Geburtstag. — *Merkel, A.*, Reine Rechtslehre und Moralordnung, s. 293—313. — *Hellbling, E. C.*, Österreichische Verfassungsfragen im Lichte der Reinen Rechtslehre, s. 346—363. — *v.d. Heydte, F. A.*, Die bona fides und die einzelne Rechtsnorm s. 364—374. — *Kunz, J. L.*, Die definitive Formulierung der Reinen Rechtslehre, s. 374—394. — *Marcic, R.*, Reine Rechtslehre und klassische Rechtstologie, s. 395—411.

Gunnar Sjöblom.

Svenska Handelsbankens Stiftelse för Samhällsvetenskaplig Forskning

utdelar anslag för forskning rörande

internationella betalningar och kapitalrörelser
det inhemska betalningssystemet
penning- och kapitalmarknadsproblem
ekonomisk prognosteknik
samt andra områden av intresse för den svenska affärsbanks-
verksamheten.

Beslut om utdelning fattas av en forskningsnämnd bestående
av tolv ledamöter, varav rikets universitet och handelshög-
skolor utsett åtta och Svenska Handelsbankens styrelse fyra.
Forskningsnämnden sammanträder som regel två gånger
årligen, i maj och november.

Ansökan om forskningsanslag

ställs till Svenska Handelsbankens Stiftelse för Samhälls-
vetenskaplig Forskning och inges *senast den 15 april* i 14
exemplar till forskningsnämndens sekreterare, civilekonom
Carl Erik Hedlund, Svenska Handelsbanken, Stockholm 16.

I ansökan skall ingå en redogörelse för forskningsuppgiften,
en arbetsplan med tidsschema samt en ekonomisk kalkyl.
Om anslag för samma ändamål erhållits, sökts eller söks från
annat håll skall detta anges.

Upplysningar

om forskningsnämndens verksamhet lämnas av civilekonom
Hedlund (tel. 010/22 90 20) eller docent Bengt Metelius (tel.
010/22 92 20).

SVENSKA HANDELSBANKEN

Aktiebolaget
CWK GLEERUP
Bokförlag

ÖRESUNDSVÄGEN 1 - LUND

Telefon 0412/175 00

Håkan Ohlssons Boktryckeri

Karl Åmark

SVERIGES STATSFINANSER
1719—1809

Ett verk som ger fascinerande inblickar
i hur vårt samhällsmaskineri verkligen
fungerade under frihetstiden och den
gustavianska tiden.

935 sidor, inb 45:—

NORSTEDTS